

**1960-1980 YILLARI ARASI
TÜRKİYE'DE TARİH DERS KİTAPLARININ
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe KİREZ

2008

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ BÖLÜMÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**1960-1980 YILLARI ARASI
TÜRKİYE'DE TARİH DERS KİTAPLARININ
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ayşe KİREZ**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. İ.Ceyhan KOÇ**

Çanakkale 2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Ayşe KIREZ'e ait "1960-1980 Yılları Arası Türkiye'de Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi" adlı Çalışma, jürimiz tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Yrd.Doç.Dr. Cevuş ŞAHİN

Üye Yrd.Doç.Dr. Ceyhan KOÇ (Danışman)

Üye Yrd.Doç.Dr. Serif KORKMAZ

Üye Yrd.Doç.Dr. İ. Hakkı ÖZTÜRK

Üye Öğr.Gör.Dr. M. Aydın BAŞAR

ÖZET

1960-1980 yılları arasını kapsayan bu çalışmada dokuzu ortaöğretimde, ikisi ilköğretimde okutulmuş olan onbir ders kitabı örneklem olarak incelenmiştir.

Bu çalışmada ders kitapları üç açıdan ele alınarak incelenmiştir: Kemalist çerçevede İslâmiyet öncesi Türk Devletleri ünitesi, Türk-İslâm çerçevesinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Avrupa (Batı) çerçevesinde ise XV. ve XVI.yüzyıllarda Avrupa ünitesi örnek olarak incelenmiştir.

Sözü edilen yıllarda ortaöğretimde okutulan tarih ders kitaplarında birçok sorun olduğu tespit edilmiştir. Kemalist çerçevede ele alınarak incelenen ünitelerin anlatımında düzenden söz edilemez. Ders kitaplarında bu ünitelerin anlatımında pek çok eksiklikler vardır. Türk-İslâm çerçevesinde ele alınarak incelenen Büyük Selçuklu Ünitesi'nin anlatımında konular belirli bir sıra takip etmiş olmasına rağmen müfredat bakımından ağırdır.

Avrupa (Batı) çerçevesinde ele alınarak incelenen XV. ve XVI. yüzyılda Avrupa ünitesinin anlatımında, konular birbiriyle bütünlük göstermiştir. Kültür konularına daha çok ağırlık verilirken, savaş ve siyasi tarih geri planda bırakılmıştır.

Hem ders kitaplarındaki anlatımın, hem de yardımcı materyaller açısından incelenmesi sözü edilen yıllarda bu alanda da eksiklerin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu eksikliklerin incelenmesi, bundan sonraki yazılacak ders kitaplarında da bunlara dikkat edilmesi, ortaöğretimde okutulan tarih derslerini daha seçkin düzeye getirecektir.

ABSTRACT

In this study including the years between 1960-1980, the eleven textbooks, nine out of which in the secondary educations and two out of which have been taught in the primary education, have been examined as Samples.

In this study, the textbooks have been examined by dealing with from three aspects; with in the framework of Kemalism, pre-Islamism the unit of Turkish States, with in the framework of Turkish-Islam, Great Seljukian Empire and within the framework of Europe (western), the European unit in the 15th and 16th centuries have been examined as samples.

In the mentioned years, many problems available in the history textbooks taught in the secondary education have been determined. An order cannot be mentioned in the teaching of the units which have been examined by dealing within the framework of Kemalism. A great many deficiencies have been available in the teaching of these unit in the textbooks. Although the subjects which have been taught in the unit of Great Seljukian Empire studied within the framework of Turkish-Islam have been ranged in designated ways, they are difficult in respect of curriculum.

The subjects taught in the 15th and 16th century European unit which have dealt and studied in the framework of Europe (West) have shown integrity (unity) with each other. While the culture subjects have been given priority considerably, the war and political history have been left background.

The fact that examining the teaching in the textbooks in respect of auxiliary materials has revealed the deficiencies in this field in the mentioned years. The fact that these deficiencies should be examined and paid attention to them in the textbooks which will be published in the following years will bring the history courses taught in the secondary education to or more distinguished level.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ	x
BÖLÜM I	
GİRİŞ	
1.1.Tarih Alanında Önemli Bir Adım: Türk Tarih Kurumu	1
1.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ve Tarihe Verdiği Önem	3
1.3.1960 – 1980 Yılları Arası Türkiyede İktidar Ortamı	4
1.4.1960 Darbesi ve 1961 Anayasası	6
1.5.1961 Anayasasının Eğitim İle İlgili Hükümleri	7
1.6. Dönemin Eğitim Anlayışları (1960-1980)	8
1.7. Problem Durumu	12
1.8. Araştırmanın Amacı	14
1.9. Araştırmanın Önemi	15
1.10. Varsayımlar	16
1.11. Kapsam ve Sınırlılıklar	16
1.12. Tanımlar	17
BÖLÜM II	
YÖNTEM	
2.1. Evren ve Örneklem	19
2.2. Verilerin Toplanması	20
2.3. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumu	20
2.4. Ortaöğretimde Ders Kitabının Yeri ve Önemi	20
2.5. Tarih Müfredat Programları	21
BÖLÜM III	
BULGULAR ve YORUM	
3.1. 1960'tan 1980'e Türkiye'de Tarih Eğitiminin Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bulgular	29
3.2. Ana Yurdun Sınırları, Ana Yurtta İlk Medeniyetler	32
3.3. Türk Tarihinin Karakteri	33

3.4. “Türk” Adı	34
3.5. Türkiye	36
3.6. Türk Soyuna	36
3.7. Türklerin Ana Yurdu	37
3.8. Milattan Sonra Türk Göçleri	37
3.9. Hun İmparatorluğu	40
3.10. Motun (M. Ö. 209-174)	43
3.11. Mete'nin Siyaseti	44
3.12. Çin Siyaseti	45
3.13. Hun Devletinin Parçalanması	46
3.14. Batı (Avrupa) Hunları	47
3.15. Avrupa'da Kavimler Göçü	48
3.16. Attila	49
3.17. Attila ve Seferleri	49
3.18. Hun İmparatorluğunun Sonu	50
3.19. Göktürk Devleti'nin Kuruluşu	50
3.20. Göktürk Devleti'nin Kuruluşu ve Bumin Kağan	52
3.21. Doğu Göktürkleri	53
3.22. Kutluk (II. Göktürk) Devleti	53
3.23. Göktürk Devletinin Sonu	55
3.24. Uygurlar	56
3.25. Böğü Kağan ve Manheizm	57
3.26. Uygur Hakanlığı'nın Sonu	57
3.27. Müslümanlıktan Önce Türk Medeniyeti ve Kültürü	58
3.27.1. Devlet Örgütü	59
3.27.2. Din ve Törenler	60
3.27.3. Türklerin Yaşayışları ve Askerlik	61
3.27.4. Türklerde Yazı ve Fikir Hayatı	63
3.27.5. Ticaret ve Sanat	63
3.28. Ders Kitaplarındaki Anlatımın Türk-İslam Çerçevesi	64
3.29. Türk ve Dünya Tarihi Bakımından Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Önemi	65
3.30. Oğuzlar	67
3.31. Oğuzların Müslüman Olmaları	68
3.32. Selçuklu İmparatorluğunun Kurulması Tuğrul ve Çağrı (Çakır) Beyler	69
3.33. Dandanakan Savaşı	70
3.34. Selçuklu İmparatorluğunun Yükselme Devri	71
3.34.1. Tuğrul Bey ve Abbasiler	72
3.34.2. Alp Arslan (1063-1072)	73
3.34.3. Malazgirt Meydan Savaşı	74
3.34.4. Melikşah (1072-1092)	74
3.35. Selçuklu İmparatorluğu'nun Parçalanması	75
3.36. İkinci İmparatorluk Devri Sencer (1117-1157)	76
3.37. İmparatorluğun Dağılması	77
3.38. Atabeyler	77

3.39. Kùltür ve Uygarlık	78
3.39.1. Devlet Örgütü	78
3.39.2. Ordu	79
3.39.3.. Fikir Hayatı	80
3.39.4. Dil ve Edebiyat	81
3.39.5. Sanat	82
3.40. Ders Kitaplarındaki Anlatımın Avrupa (Batı) Çerçevesi	82
3.41. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa	83
3.41.1. Siyasal Durum	83
3.41.2. Yeniçağ Başlarında Avrupa'da Bilim ve Teknik Alanında Yapılan İlerlemeler	85
3.41.3. Büyük Coğrafya Keşifleri	87
3.41.4. Rönesans	91
3.41.5. Reform	94
3.41.6. Reformu Etkileyen Başlıca Nedenler	95
3.41.7. Luter ve Almanya'da Reform Hareketlerinin Başlaması ...	96
3.41.8. İtalya Savaşları (1494-1559)	97
3.42. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa'da Kùltür ve Uygarlık	98
3.43. Tarih Ders Kitaplarında Yardımcı Materyallere İlişkin Bulgular	100
3.43.1. Haritalar	100
3.43.2. Resimler ve Karikatürler	104
3.43.3. Okuma Parçaları	105
3.43.4. Kaynakça	108
3.43.5. Sorular	109
3.43.6. Hazırlık Soruları	109
3.43.7. Değerlendirme Soruları	112
3.43.8. Kronoloji (Günlük)	117
3.43.9. Çizelgeler	134
3.44. Dil ve Anlatım Uygunluğu	138
3.45. Kompozisyon Bütünlüğü	139
BÖLÜM 4	
SONUÇ VE ÖNERİLER	148
Kaynakça	150

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	: Cumhuriyet Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
M.Ö.	: Milattan Önce
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

TABLolar DİZİNİ

Tablo I	: Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arası Milli Eğitim Bakanları..	11
Tablo II	: 1952 Lise Tarih Programında Yer Alan Konuların Sınıflara Göre Dağılımı	22
Tablo III	: 1956 Lise Tarih Programında Konuların Sınıflara Göre Dağılımı	24
Tablo IV	: 1958 Lise Tarih Programında Konuların Sınıflara Göre Dağılımı	26
Tablo V	: 1974 Lise Müfredat Programında Yer Alan Ünitelerin Sınıflara Göre Dağılımı	27
Tablo VI	: 1976 Lise Tarih Programı	28

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil I	: Anayurt ve Göç İstikâmetleri	101
Şekil II	: Büyük Hun İmparatorluğu	102
Şekil III	: Göktürk İmparatorluğu'nun Sınırları	102
Şekil IV	: Göktürk İmparatorluğu	103
Şekil V	: Büyük Selçuklu İmparatorluğu	103
Şekil VI	: Eski Türk Kadın Tipleri	104

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge I	: Oğuz Boyları	135
Çizelge II	: Selçuklulardan Cumhuriyete	136
Çizelge III	: Selçuklular	137

ÖNSÖZ

1960-1980 Yılları Arası Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi adını taşıyan bu çalışma dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, girişe ayrılmıştır. Bu bölümde tarihin tanımı yapılmış, Türk Tarih Kurumu ile ilgili olarak bilgi verilmiş, M. Kemal Atatürk’ün Tarih’e verdiği önem üzerinde durulmuştur. 1960-1980 yılları arası Türkiye’deki iktidar ortamına kısaca değinilmiş; 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası, 1961 Anayasası’nın eğitim ile ilgili hükümleri, dönemin eğitim anlayışları açıklanarak, 1960-1980 yılları arası görevde bulunan Milli Eğitim Bakanları’nın isimleri tabloda gösterilmiştir.

Problem durumunda; araştırmanın amacı, önemi, varsayımlar, kapsam ve sınırlılıklar, tanımlar üzerinde durulmuştur. Araştırmanın İkinci bölümünde; yöntem, evren ve örneklem, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi ve yorum kısmı bulunmaktadır. Araştırmanın Üçüncü bölümü; Bulgular ve Yorum adı altında çekirdek kısmı oluşturmuştur. Buradaki konular ders kitaplarındaki anlatımın Kemalist çerçevesi, Türk-İslâm çerçevesi ve Avrupa (Batı) çerçevesi adı altında örnek üniteleri seçilerek incelenmiştir. Son bölümde de Sonuç ve Öneriler kısmı yer almıştır.

Tez çalışmam sırasında yapıcı eleştirileri ile beni yönlendiren danışman hocam Yrd.Doç.Dr. İ. Ceyhan KOÇ’a, yorum ve görüşlerinden her zaman yararlandığım hocam Yrd.Doç.Dr. Şerafettin ZEYREK’e, Şerif KORKMAZ’a, Yrd.Doç.Dr. Çavuş ŞAHİN’e, Aydın BAŞAR’a ve Hocam Hayati ATMACA’ya teşekkür ediyorum.

Çalışmalarımın büyük bir bölümünü yürüttüğüm İzmir Milli Kütüphanesi’nin değerli çalışanlarına, Ege Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü’ne, maddi ve manevi yardımlarını her zaman yanımda hissettiğim aileme teşekkür ediyorum.

Ayşe KİREZ
2008

BÖLÜM I

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin içinde önemli bir halka görevi üstlenen tarih bilimi bizlere ders veren, geçmişten ders almamızı, geleceğe yön vermemizi gerekli kılan, zamanla değişebilen, kısacası milletlerin hafızasını oluşturan bir bilim dalıdır.

Tarih, milletlere insanlığın tek varlık olduğunu gösterir ve o varlık içerisinde her milletin- karınca ve kaderince-bir vazife almış bulunduğuna işaret eder (Yücel, 1993: 217).

İlköğretim yıllarımızdan başlayarak bugünlere kadar insan topluluklarının yaşayışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, yer ve zaman belirterek neden sonuç ilişkisinde anlatan bilim dalıdır diye öğrendiğimiz tarihin, zamanla kişilere, topluma, hatta uluslara karşı da ayrı bir tanımı olan, objektif bir bilim dalı olması gerektiğini de öğrendik.

1.1. Tarih Alanında Önemli Bir Adım: Türk Tarih Kurumu

Türk inkılabı, büyük Türk tarihinin hiçbir safhasında tesadüf edilmeyen bir sürat ve isabetle, başladığı her işte başarılı oldu. Bunun en büyük sebebi, inkılâpçı ruhun çok şey yapmaya teşebbüs etmesi, fakat memleket hizmetlerinde yaptıklarıyla asla kendini yeter bulmamasıdır. Bu inkılaplardan birisi de Türk Tarih Kurumu'dur şüphesiz.

1931 yılında Türk Tarih Kurumu'na yazdığı bir mektupta Atatürk şöyle diyor:

“Biz daima hakikat arayan ve onu bulduğumuza kani oldukça cesaret gösteren insanlar olmalıyız” (Yücel, 1993: 217).

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Atatürk'ün gerçekleştirmeye giriştiği inkılapların en önemlisi şüphesiz, Türk Milletinin eğitilmesi, cahillikten, karanlıktan kurtarılmasıdır.

“ Memlekette Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) olarak hizmet etmek isterdim”.

Mustafa Kemal bu sözlerle, Türk milletinin eğitimi için, ne derin bir özlemin içinde bulunduğunu açıkça göstermiştir. Türk milletinin dikkatini savaş alanından eğitim alanına çevirmek, onun temel ülküsüdür. Cumhuriyet idaresi, eğitim alanında, Osmanlı İmparatorluğundan kozmopolit, milli olmayan bir sistemi devir almıştır. İmparatorluğun istibdat ve meşrutiyet devirlerindeki eğitim sistemi, perişan bir manzara gösteriyordu. Türk çocukları, büyük tarihinden ilham almayan şu karışık sistemin içinde yetiştirilmek isteniyordu. Eğitim kuruluşları şöyle bir statü içindeydi:

1. Meşihat (medreseler)
2. Evkaf Nezareti (medreseler)
3. Müslüman olmayan okullar (Rum-Ermeni-Musevi)
4. Yabancı okullar (Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan ve Amerikan)
5. Hiçbir ciddi teftiş ve denetlemeye tabii olmayan özel okullar
6. Maarif Nezaretine bağlı okullar

Cumhuriyet idaresi, ilk iş olarak bu alana, 3 Mart 1924 tarihinde, “Tevhid-i Tedrisat” kanununu çıkarmakla el attı. Bu kanun, Türkiye’de Eğitim davasının bir merkezden yürütülmesini sağlamıştır.

Öğretim ve Öğrenim, Türk milletinin yüce tarihinden ilham alan amaçlara yöneltildi (Saner, 1975: 110-111).

Yeni Türkiye’nin laik bir anlayışa dayanarak kurulması, ümmet ideolojisini tavsiye etmiş ve yeni devlet millet kavramı çerçevesinde toplanmıştı. O halde bundan sonra tarih anlayışının da buna göre değişmesi gerekirdi. Türklerin milli tarihi araştırılmalıydı. Bu tarih, sultanların devrinden ve islamiyetten sonraki gelişmelerden mi ibaretti, yoksa Türklerin bunun dışında da bir tarihleri var mıydı? Üstelik Avrupa ülkeleri Türkleri yalnızca bir istilacı kavim olarak görüyorlardı. Bütün bu nedenlerle Türklerin uygarlık alanında meydana getirdikleri eserler ve tarihsel gelişmeleri, bilimsel biçimde ortaya konmalıydı. Esas konu, - Türklerin cihan

tarihinde hakiki yeri ve medeniyet alemindeki rollerine ne olmuştur?- meselesi idi. İşte bu endişeler Atatürk'te Türk tarihini araştırarak bir örgüt kurulması düşüncesini doğurmuş ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuna yöneltmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun meydana getirilmesi 1930'da Ankara da toplanan Türk Ocakları 6. Kurultayı'nda ilk defa ortaya atılmıştır. Bu toplantıya Atatürk'te katılmıştır (Katoğlu, 2005: 445).

1931 başlarında, yani merkez heyetinin kuruluşundan bir yıl sonra Türk Ocakları kapatılarak yerlerine Halkevleri kuruldu. Bu sefer merkez heyeti, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurdu. Bu cemiyetin adı da dil değişiklikleri sırasında Türk Tarih Kurumuna çevrildi. Cemiyetin en göze çarpan çalışması, 1931 yılı sonlarında ve liseler için hazırladığı 4 ciltlik bir Umumi Tarih'tir. Maarif Vekaleti daha sonra ve bu dört cildi esas tutarak Ortaokullar için de 3 ciltlik bir Tarih kitabı hazırlatmıştır (Aydemir, 2001: 409).

Geçmiş geleceğe bağlayan, bir köprü niteliği taşıyan tarih, toplumların, milletlerin geçmişini aydınlatan, geçmişten alınan dersle geleceğe yön veren bir alandır. Bu alanla ilgili çalışmaları yürütecek olan bir kuruma ihtiyaç vardı. Bu kurum da Türk Tarih Kurumu'dur.

1.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ve Tarihe Verdiği Önem

1928 yılında, Fransızca Coğrafya kitabının birinde Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci nevi bir insan tipi olduğu yazılıydı. Kendisine gösterdim. Böyle midir? dedim. Hayır olmaz, bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış, dedi (İnan, 1959: 243-24).

Ondan sonra Atatürk'ün Türk Tarihine ilgisi kesintisiz sürmüştür. Milletinin tarihine bağlıydı. Ama bağınaz milliyetçi (şoven) ve ırkçı (faşist) değildi. Evvela yaklaştırma, zihni bağlantılar şeklinde başlayan, Afet İnan'la evde yahut gezintilerde devamlı konuşmalar şeklinde geçen bu ilgiler, sonraları daha da derin araştırmalara yönelmiştir.

Gazi, artık yalnız Ankara da değil, gezdiği yerlerde, ilk iş olarak tarih ve dil çalışmalarıyla ilgileniyordu. Mekteplerde çocukları, hocaları imtihan ediyordu. Bir

yerde iyi bir netice alırsa seviniyordu. Temmuz 1932’ de ilk Türk Tarih Kongresi bu hava içinde toplandı. Tarih tezi artık ilk defa üniversite hocalarının da katıldığı bir öğretmenler ve bilginler toplantısında gün ışığına çıkarılıyordu. Onun, tarih işlerine bu alakası, bir zerre azalmadan ölümüne kadar sürdü. Kongreler, araştırmalar, kazılarla, iş verimli istikametlere yöneldi ve ölümünden önce 5 Eylül 1938 tarihli vasiyetinin 5. maddesi ile, İş Bankasındaki parasının gelirini, yarı yarıya Dil ve Tarih Kurumlarına bıraktı (Aydemir, 2001: 409).

29 Ekim 1923 yılında büyük emek verilerek ve daha büyük sorumluluklar yüklenerek kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, kurulduktan kısa süre sonra çok büyük işlere korkusuzca el atmıştır şüphesiz. Genç Türkiye Cumhuriyetini kuran kadrolar siyasetten-ekonomiye, ekonomiden kültüre, kültürden eğitime her alandan yüzünün akıyla çıkmaya çalışmıştır. M. Kemal hayal ve umut ettiklerinin, hepsini büyük bir özveri ve kararlılık çerçevesinde gerçekleştirmiş ve uygulamaya koymuştur.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulalı henüz kırk yıl bile geçmeden MBK’den oluşan genç subaylar yönetime el koymuş ve 27 Mayıs darbesi yaşanmış, çok uzun bir zaman dilimi geçmeden 1971 Muhtırası ve daha sonra da 1980 Darbesi Türkiye Tarihine damgasını vurmuştur. Buradan hareketle yine söyleyebiliriz ki Cumhuriyet Türkiye’inde demokrasi ve cumhuriyet kavramları yönetici ve halk belleklerinde yerini bulamamıştır.

1.3. 1960 – 1980 Yılları Arası Türkiye’de İktidar Ortamı

1960-1980 yılları arası, Türkiye’de siyasal ortamın sık sık değiştiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. CHP kökenli siyasilerin kurduğu DP ile birlikte Türkiye yıllardır özlemini çektiği çok partili yaşama adımını atmıştı.

1960’a kadar Türkiye’de iktidarı elinde bulunduran DP’nin zaferi 27 Mayıs ile birlikte sona ermişti.

27 Mayısçı’ların darbe ile oluşturdukları askeri yönetimden parlamento yönetimine geçiş pek kolay ve olağan sayılabilecek ortamda yaşanmamıştır (Özdemir, 2005: 242).

İsmet İnönü AP ile anlaşarak CHP-AP I. Koalisyon Hükümetini kurdu ve Bakanlar Kurulu listesi 20.11.1961 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından onaylandı. Kurulan ilk hükümet 20 Kasım 1961 –1 Haziran 1962 arasında görevde kalmıştır. (TBMM Hükümet Programları, 1988: 15).

Haziran 1962'deki iki haftalık bunalımdan sonra, 25 Haziran 1962-2 Aralık 1963 arasında faaliyet gösteren 2. İnönü Koalisyonu kurulmuştur. Bu YTP ve CKMP'nin katılımıyla gerçekleşmiştir (Özdemir, 2005: 244).

Hükümeti kurma görevi tekrar kendisine verilen İnönü,bağımsızlıkların katılımı ile 25 Aralık 1963-13 Şubat 1965 arasında görev yapan III. koalisyonu kurar.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde Süleyman Demirel önderliğindeki AP (Adalet Partisi), seçime katılan seçmenlerin oylarının yaklaşık yüzde 53'ünü alarak tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. Bundan önceki 1961 genel seçimlerinin birinci partisi olan CHP ise ancak oyların yüzde 29'unu alabilmiştir. AP iktidarının ilk evresi, 12 Mart 1971'deki askeri müdahaleyle son bulmuştur (TC Başbakanlık DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1992:186).

10 Ekim 1965 genel seçimlerini tek başına ve büyük bir halk desteğini arkasına alarak AP 'nin kazanmasıyla birlikte Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem kimi zaman "AP Dönemi" kimi zamanda partinin genel başkanı Süleyman Demirel'in etkili siyasal kişiliğinden ötürü "Demirel Dönemi" olarak adlandırılmaktadır (Başar, 1999: 324).

Başbakan Süleyman Demirel tarafından 3 Kasım 1969 tarihinde kurulan II. Hükümet, 6 Mart 1970 tarihine kadar görevini sürdürmüştür.

6 Mart 1970 tarihinde Demirel kendisinin,III. Hükümetini kurmuştur. Bu hükümet, 12 Mart 1971 tarihinde TSK tarafından verilen bir muhtıraya kadar görevini sürdürmüştür. Muhtıra sonrasında görevinden çekilmiştir (Başar, 1999: 418).

Beş AP'li, üç CHP'li, bir Milli Birlik Grubu üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrattan oluşan I. Erim Hükümeti ise 26 Mart 1971-3 Aralık 1971 arasında

ancak sekiz ay görevde kalabilmiştir. Prof. Erim'den sonra başbakanlık görevinde 22 Mayıs 1972-1 10 Nisan 1973 tarihinde yaklaşık 11 ay, Milli Savunma Bakanı Ferit Melen bulunmuştur. 26 Ocak 1974 günü CHP ile MSP, Bülent Ecevit Başkanlığındaki karma hükümet iş başına getirilmiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından 17 Kasım 1974'te Ecevit'in yerine başbakanlığa atanan kontenjan senatörü Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak'ın hazırladığı Bakanlar Kurulu listesinin güvenoyu alamayacağı belliydi. Teknokrat ve bürokratlardan oluşan partiler üstü görünümlü Prof. Irmak Hükümeti'ne 17 güvenoyu verildi. Fakat yerine başka hükümet kurulamadığından aylarca görev yapmak durumunda kaldı. 1 Mart 1975'te başbakanlık görevi yeniden Prof. Irmak'a verildiyse de kabul etmedi. Ecevit'te aynı şeyi yaptı. Nihayet AP lideri Süleyman Demirel başbakanlık görevine getirildi (Özdemir, 2005: 273).

12 Nisan 1975 günü Demirel Başkanlığındaki AP-MSP-CGP-MHP Hükümeti 218'e karşı 222 güvenoyu ile işbaşı yaptı. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti 219 red oyuna karşılık 229 ile güvenoyu almış, fakat Ocak 1978'e kadar dayanabilmiştir. II. MC Hükümeti Cumhuriyetin gensoru ile düşürülen ilk hükümetidir (Özdemir, 2005: 273).

14 Ekim 1979'daki ara seçimler ise hükümet değişikliği dışında yeni durum yaratmamıştır. Boş bulunan 5 milletvekilliği için yapılan seçimlerden AP'nin güçlenerek çıkması ve hepsini kazanması üzerine III. Ecevit Hükümeti istifa etmiş yerine Demirel tarafından öteki sağcı partilerce dışarıdan desteklenen III. MC Hükümeti kurulmuştur. 12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980 arasında görev yapan hükümetin en önemli işi ünlü 24 Ocak kararlarıdır (Özdemir, 2005: 279).

1.4. 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası

1960'dan 1980'e Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi yapısı incelendiğinde açık bir şekilde göze çarpan odur ki, Cumhuriyetin kuruluşundan bugünlere (1960-1980) Cumhuriyet Türkiye'si istenilen demokratik ve çok sesli rejim için gerekli alt yapıyı oluşturamamıştır.

DP'nin iktidar olduğu yıllarda siyasi, sosyal,ekonomik vb yapıyı tehlikede ve yetersiz gören MBK, siyasi yapıya müdahale ederek 1960 ihtilalini yapmış, ardından yeni bir anayasa hazırlama aşamasına geçilmiştir.

Prof. Dr. Ali Fuat Başgil (1961: 169-170)' göre 27 Mayıs 1960 ihtilalinin vukuu bulmasının dört" sorumlusu vardır:" Muhalefet, Aydın kesim, DP 'nin kendisi ve Basın (Başgil, 1961: 169-170).

Ali Fuat Başgil'in ihtilalden sorumlu tuttuğu dönem basınında da, dergilerinde de ihtilal geniş yer bulmuş, ihtilal ile ilgili yapılan yorumlarla halk aydınlatılmıştır.

İhtilal ile ilgili Yön dergisinde Soysal şu yorumda bulunmuştur: "...27 Mayıs öncesinde, baskıya karşı baş kaldıran üniversitelide 27 Mayıs sabahı yaşamını hiçe sayarcasına Ankara yollarına çıkan genç askerde bu dürtünün uyanması idealizm ile açıklanabilir..." (Soysal,1963: 3, s: 76).

Yine aynı dergide D. Avcıoğlu "...27 Mayıs'ın en büyük talihsizliği herhalde boşu boşuna geçen 15 yıldan (1945-1960) sonra gelmesidir." yorumunu yapmıştır (Avcıoğlu, 1962: 3, s: 11-27).

6 Ocak 1961-27 Mayıs 1961 arasında dört buçuk ay gibi kısa bir sürede hazırlanan anayasa tasarısı 9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunuldu ve oylamaya katılanların %60.4'ü tarafından kabul edilerek TC'nin 1960-1980 dönemindeki Anayasası oldu (Özdemir, 2005: 238).

Anayasa tarihimizde ilk kez bir kurucu meclis yoluyla anayasa hazırlanmış ve daha da önemlisi bu taslak halk oyuna sunularak meşrulaştırılmıştır. Böylece bir askeri darbe sonucu kabul edilen anayasa olma ihtimali artık söz konusu değildir (Mumcu, 1998: 268-269).

1.5. 1961 Anayasasının Eğitim İle İlgili Hükümleri

1961 Anayasası'nda eğitim ile ilgili düzenlemelere 1924 anayasasına göre daha geniş bir biçimde yer verilmiştir. 1961 Anayasasının 19., 21., 50. ve 120. maddeleri eğitimle ilgili hükümleri kapsamaktaydı (Başar, 1999: 134).

1961 Anayasası'nın 19.maddesi "Vicdan Ve Din Hürriyeti"ni düzenlemiştir. Burada "din eğitim ve öğrenimi ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerinde kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır." hükmü getirilmiştir (Kili-Gözübüyük, 1985: 176).

21. madde "Bilim ve Sanat Hürriyeti" ni düzenlemiştir. Burada herkes bilim ve sanatı serbest öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Eğitim ve öğretim devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir. Özel okulların bağlı bulunduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenmen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir..." denilmekteydi (Kili-Gözübüyük, 1985: 176-177).

50. madde "öğrenimin sağlanması" nı düzenlemiştir. Burada halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama, devletin başta gelen ödevlerindedir. "İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devlet okullarında parasızdır..." denilmiştir (Kili-Gözübüyük, 1985: 185).

120. Madde üniversiteler ancak devlet eliyle ve parasız kurulur. Üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organlar eliyle yönetilir ve denetlenir, özel kanuna göre kurulmuş Devlet Üniversiteleri hakkında hükümler saklıdır (Erdem, 1982: 97).

1.6. Dönemin Eğitim Anlayışları (1960-1980)

Cumhuriyet ortaöğretimi, orta ve lise olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Bugün de aynı sistem uygulanmaktadır. Evrensel –Hümanist – pozitivist bir anlayıştan kaynaklanan, ulusal bilinç veren eğitim politikası ve programları Cumhuriyet ortaöğretiminin başlıca nitelikleriydi. Din dersleri ve din eğitimi 1930'lardan sonra programlardan tamamen çıkarılmıştır. Demek ki 1950'li yıllara kadar ortaöğretim sistemi bu klasik liselerde meslek okulları olmak üzere iki esasa dayanmıştır. Yüksek öğretime, üniversiteye giden yol klasik liselerdir (Katoğlu, 2005: 493).

Türkiye’de 1960’dan 1980’e eğitim anlayışlarına bakacak olursak sözü edilen dönemde, Milli Eğitim Bakanları da değişmiştir.

Sözü edilen tarihlerde (1960’dan 1980’e) göze çarpan önemli eğitim faaliyetleri şunlardır:

1. Üniversite ve yüksekokullarda okutulmakta olan “Türk İnkılap Tarihi” dersine 27 Mayıs ile ilgili ilavenin yapılması (Başar, 1999: 82).
2. Türkiye’de okumaz – yazmazlık sorunu kökten çözmeye yönelik olarak “yedek subay öğretmenlik uygulaması” başlatılmıştır.
3. Yükseköğretiminin Kredi ve Yurtlar Kurumu’nun kurulması, köylere gazete gönderilmeye başlanması.
4. İlköğretimde parasız kitap uygulamasının başlaması.

Eğitim sisteminin, çağdaş bilim ve teknolojinin gereklerine uygun bir alt yapının oluşturulması, yetiştirilecek çocukta, kişiliğin gelişmesine yardımcı olmak...

30.12.1963 tarihinde kurulan III. Koalisyon X. İsmet İnönü Hükümetinin programında: Milli Eğitime, Anayasamızda en güzel ifadesini bulan Atatürk ilkelerine ve batı uygarlığının temel ilkelerine dayalı bir sosyal düzeni milli kültürel değerleri yaratacak ve geliştirecek bir hüviyet verilecektir (Kantarcıoğlu, 1998: 50).

İnönü II. 9 Koalisyon Hükümetinin programında ise; ...Milli Eğitim amacımız, her yaştaki yurttaşlarımızı eşit eğitim imkanları içinde, istidat ve kabiliyetlerine göre üstün seviyede yetiştirmek... Eğitim politikamızda memleketimizin az gelişmiş bölgeleriyle diğer bölgeleri arasındaki farklılıkları ortadan kaldıracı tedbirler ehemmiyetle dikkate alınacaktır... (Hükümet ve Programları 1960-1980, 1988: 43-44).

1960’dan 1980’e Türkiye’deki eğitim hareketlerini kısaca özetleyecek olursak, eğitim alanında bir çok yenilik ve ilkelere adım atıldığı göze çarpmaktadır. Eğitim, her yaştan her kesime hiçbir ayırım gözetmeksizin yürütülmeye çalışılmış, öğrencilere, öğretmenlere yeni olanaklar sunulmuştur.

Başta Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı, kültür değerlerine duyarlı ortak tarihe sahip çıkan, genç nesiller yetiştirmek dönemim eğitim anlayışının göze çarpan özelliklerinden sadece bazıları ve en önemlileridir.

Tablo I. Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arası Milli Eğitim Bakanları

Prof.Dr. Fehmi YAVUZ	30.5.1960	8.9.1960
Prof.Dr. Bedrettin TUNCEL	8.9.1960	5.1.1961
Prof.Dr. Turhan FEYZİOĞLU	6.1.1961	7.2.1961
Ahmet TAHTAKILIÇ	6.2.1961	20.11.1961
Hilmi İNCESULU	26.11.1961	25.6.1962
Prof.Dr.Şevket. R.HATİPOĞLU	27.6.1962	8.6.1963
Dr. İbrahim ÖKTEM	11.6.1963	20.2.1965
Cihat BİLGEHAN	21.2.1965	27.10.1965
Orhan DENGİZ	28.10.1965	1.4.1967
İlhami ERTEM	2.4.1967	3.4.1969
Prof.Dr.Orhan OĞUZ	3.11.1969	26.3.1971
Şinasi OREL	26.3.1971	I.Nihat ERİM Hükümeti
İsmail ARAR	11.12.1971	II. Nihat ERİM Hükümeti
Sabahattin ÖZBEK	29.5.1972	Ferit Melen Hükümeti
Orhan DENGİZ	20.4.1973	Naim TALU Hükümeti
Mustafa ÜSTÜNDAĞ	1.2.1974	I. Ecevit Hükümeti
Sefa REİSOĞLU	24.11.1974	Sadi Irmak Hükümeti
Ali Naili ERDEM	1.4.1975	IV.Süleyman Demirel Hükümeti
Mustafa ÜSTÜNDAĞ	28.6.1977	II. Bülent Ecevit Hükümeti
Nahit MENTEŞE	27.7.1977	IV.Süleyman Demirel Hükümeti
Necdet UĞUR	5.1.1978	III.Bülent Ecevit Hükümeti
Ferhan Cemal FERSOY	19.11.1979	VI. Süleyman Demirel Hükümeti
Hasan SAĞLAM	27.9.1980	III. Bülent ULUSU Hükümeti

1.7. Problem Durumu

Tarih eğitimi öğrencilere verilirken, önyargılara sebebiyet vermeyecek şekilde büyük bir özenle öğrencilere anlatılmalıdır. Memleket idaresinde söz sahibi olacak nesilleri hem hayata, hem de yükseköğretime hazırlamakla görevli ortaöğretim aslında bütün eğitimin bel kemiğini teşkil eder. Bu bakımdan ortaöğretim kademesinde görülen aksaklıklar, ülkenin bütün ilim, teknik, kültürel ve idare kademelerine gittikçe artarak akseder. İşte bu sebeple en köklü değişiklikler ortaöğretimde yapılacaktır (Hacıeminoğlu, 1976: 264).

Türkiye’de okullardaki tarih öğretimi 19.yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Diğer bir deyişle, bu öğretim Osmanlı döneminin son 60-70 yılında yapılmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar süre gelmiştir (Özbaran, 1995: 62).

Okul yıllarından itibaren tarihe özel bir ilgi duyan Atatürk’ün, tarih ilmine çok fazla değer vermesinin nedeni ülkenin gelişmesi ve modernleşmesi için, tarihe manevi bir destek olarak bakmasında toplanır.

O’na göre milli mücadele sonrasında Türk halkının benliğini bulabilmesi için en güvenilir vasıtayı tarih oluşturmuştur. Türk toplumunda Atatürk’ün başlattığı devrimlerde genel olarak tarihin büyük payı vardır (Perin 1987: 66).

Tarih yaratan biri ve Türk tarihinin gidişatını değiştirmekte etkili bir rol üstlendiğinin farkında olan, Atatürk, tarih araştırmalarına ayrı bir önem vermiştir.

Atatürk’e göre Türk tarihi bir bütündür. Türk tarihi sadece Osmanlı tarihinden, Malazgirt’ten değil Orta Asya’dan başlayan bir tarihtir ve araştırmalar da bu düşünceyle yapılmalıdır.

Günümüzde tarih, gerek öğretimde, gerekse araştırma alanlarında çok güçlü ve tehlikeli bir silah olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş, bu bilgi dalının adı altında, politik ve ideolojik amaçların propagandasında sıkça kullanılmıştır (Özbaran, 1995: 62).

Tarihçi Butterfield şöyle diyor:

Okullarımızda öğretilen tarih dersleri, övünme, gurur ve küstahlık getirdi. Herkes haksız sadece biz "haklıyız" inancını (etnik merkeziliği) kuvvetle besledi. Öğrendiklerimizin çoğunu unutmaktan başka çare yok. Tarih öğreten kişi, tarih kavramıyla bilinç kavramının birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu, hatta birbiri içinde kavramlar olduğunu görmek ve göstermek zorundadır. En iyi tarih eğitimi bu çerçevede her türlü önyargıdan ve yalnızca nesnel temellere dayanan bir eğitim olacaktır. Çünkü bazı arkadaşlar şunu sorabilirler: İnsan zihni ön yargıdan ayıklanabilir mi? İnsan zihni etkin bir bilinç düzeyine ulaşabilirse tabi ki her türlü ön yargıdan ayıklanamaz, ama büyük ölçüde önyargılardan ayıklanabilir. Bunun içinde tabi ki sadece olay tarihçiliği yapmamak, tarihi insan bilgisinin geniş temeline oturtmak gerekir (Timuçin, 1995: 60).

Geçmiş hep bir "biz" ve "bizimkiler" açısından bakıyoruz ki bu, yerine göre bütün Türk kavimleri, yerine göre de Müslümanları içermekle birlikte, modern Türkiye Cumhuriyetinin gerisinde 15.-16. yüzyıl "altın çağ"ının yarattığı varsayıldığından, esas olarak Osmanlılar anlamına geliyor (Berktaş, 1995: 82).

Bir ülkenin siyasal önderlerinin güçlü ve anlamlı bir geçmiş yaratma arzuları aslında hiç de olumsuz bir şey değildir, üstelik gereklidir de (Behar 1992: 94).

Eğitim, kişinin yeteneklerini kendi gereksinimlerine ve toplumun amaçlarına göre geliştirilmesini sağlayan öğrenme işi ve bu işin nasıl yapılacağı üzerindeki yöntem ve uygulamaların bütünüdür. Osmanlı toplumunda eğitim sistemi devletin dışında, kendiliğinden oluşmuştur. Devlet, yurttaşların eğitimi ile doğrudan doğruya ilgilenmemiştir. Bu durumda insanların eğitim gereksinimleri, kendi girişimleri ile karşılanıyordu (Mumcu, 1998: 408).

Tarih öğretimi ile geçmişte ortaya çıkmış olaylar öğretilirken, öğrencinin, geçmiş-bugün ve gelecek arasında ilişki kurması ve bilinçli bir vatandaş olması amaçlanır. Bir bireyin tarih bilinci denildiğinde, o bireyin ister sosyalleşmesinin, ister

kendi yaşam deneyiminin etkisiyle tarihin farkında olması anlaşılmaktadır (Tekeli 1998: 23).

Türlere tam bir ulus olma bilincini kazandırabilmek için Osmanlı Devleti'nde hemen hiçbir çalışma yapılmamıştı; yapılamazdı da. Zira bu devlet tek ulusa değil, çeşitli uluslara dayanıyordu ve bu uluslar ayrıca çeşitli dinlere mensuptular. Yani eski devletimiz ulusal değildi.

Ama şimdi Türk ulusuna dayanan yeni bir devlet kurulmuştu; bu devletin yurttaşlarına gerçek kimliklerini öğretmek gerekiyordu. Bu amaçla Atatürk, Türklere ne kadar eski ve köklü bir soy olduklarını göstermek görevini de yüklenmişti.

Türk tarihinin Osmanlı Devleti'nde "bir Osmanlı ailesi tarihi" olarak okutulup yorumlandığı bir gerçektir. Türklerin Osmanlılardan da önce birçok devlet kurduklarını, İslamıktan önce, ilkçağda bile dünyada önemli roller oynadıklarını ancak Atatürk'ün getirdiği bilimsel tarih anlayışı sonucu öğrendik. Diğer yandan Türk'ün öz yurdu Anadolu'nun da ne kadar eski uygarlıklara beşiklik yaptığı, hatta insanlığın en eski kültür aşamalarına Anadolu'da geçmeye başladığı, onun yetiştirdiği Türk arkeologlarının da katkıları ile sağlanmıştır (Mumcu, 1998: 418).

Bir anlamda da geçmişi irdeleyerek geleceği dokuma ve ona yön verme olan, geçmişle gelecek arasında bir köprü konumunda bulunan, tarihin anlatımı, ulusallığın yanında evrenselliği de yakalamak zorundadır. Öğrencilerin tarihi anlamalarında şüphesiz büyük öneme sahip olan ders kitapları, politik amaç unsuru olarak, kullanılmadan, bütün millet ve devletlere eşit oranda yer ayırmalı, kışkırtıcı anlatımdan özenle kaçınılmalıdır. Ders kitaplarında, ünitelerin dağılımında tam bir denge sağlanmalıdır ki öğrenciler tüm konuşmaları aynı oranda öğrenebilmelidir.

1.8. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile, Türkiye'de tarih eğitiminin yeri ve sorunları ders kitapları bazında, 1960'dan 1980'e yirmi yıllık bir zaman dilimi ele alınarak incelenmiştir.

Sözü edilen yıllarda dokuzu liselerde, ikisi II. Kademe olmak üzere onbir ders kitabı örneklem olarak seçilmiş bu kitaplardaki belirli ünitelerin üç açıdan

incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye’deki tarih eğitiminin siyasi sorunları genel olarak belirlendikten sonra, 1960-1980 yıllarındaki sorunlara değinilecektir.

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda, aşağıdaki sorunlara cevap aranacaktır:

1. Türkiye’de tarih eğitiminin siyasi sorunları nelerdir?
2. 1960-1980 yılları arasında Türkiye’de ortaöğretim ders kitaplarında anlatılan Tarih Eğitimi’nin yeri ve sorunları nelerdir?
3. Ders kitaplarındaki anlatıda taraflı bir anlatım ne derece söz konusudur?
4. Tarafsız bir anlatıma nasıl ulaşılabilir?
5. Ders kitaplarındaki anlatımın Kemalist çerçevesi ne yoğunluktadır?
6. Ders kitaplarındaki anlatımın Türk-İslam çerçevesi hangi ünitelerde yoğunluk göstermektedir?
7. Ders kitaplarına Avrupa (Batı) ünitelerinin yansımaları nasıldır?
8. Ünitelerin tümü ders kitaplarında dengeli bir biçimde dağıtılmış mıdır?
9. Üniteler müfredat bakımından öğrenci seviyesine uygun mudur?
10. Ünitelerde kültür ve uygarlık konularına yeterince yer verilmiş midir?

1.9. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, 1960-1980 yılları arasında Türkiye’de ortaöğretimde okutulmuş olan tarih ders kitaplarını üç açıdan ele alarak incelemiştir.

a) Kemalist çerçevede; İslâmiyet Öncesi Türk Devletleri (Hunlar, Göktürkler, Uygurlar) ünitesi,

b) Türk-İslâm çerçevesinde; Büyük Selçuklu İmparatorluğu ünitesi,

c) Avrupa (Batı) çerçevesinde ise; XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa ünitesi.

Türkiye’de ortaöğretimde, 1980 yılına kadar okutulan tarih ders kitaplarında Kemalist ağırlıklı bir anlatım söz konusu iken, 1980’den sonra ders kitaplarındaki anlatım Türk-İslâm sentezine yönelmiştir. Bu bilgi ışığında çalışma üç bölümden

oluşturmuştur. 1980 yılına kadar ders kitaplarında Kemalist anlatımın yoğun olmasının sebebi 29 Ekim 1923 yılında yeni bir devletin kurulmuş olmasıdır. Her alanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin inkılâplarını yaymak gerekiyordu, bu düşünceden etkilenen en önemli kurum Türk eğitim sistemimizdir ve bu sistemin en önemli ögesini oluşturan ders kitaplarıdır.

Tarih bir ulusun nerede köken attığını, o kökeni nerede derinleştirdiğini ve nerelere ulaştığının farkına varmasını sağlayan, uluslara söz hakkın olduğunu öğreten, iyi öğrenilip, iyi ders alınırsa ulusların gücüne güç katacağını belirten, milletlerin hafızası niteliğini taşıyan bir bilim dalıdır.

Bu bilim dalı, ışığında uluslar kendi tarihlerini okullarında öğretirken, gelecek kuşaklara aktarırken, diğer ulusların tarihini de göz önüne alarak, karşılaştırmalı bir biçimde, mümkün olduğunca objektif bir anlatımla çocuklarına sunabilirse amacına ulaşmış olur.

Bu araştırma ile irdelenen yirmi yıllık süreçte Türkiye'de, ortaöğretimde okutulan ders kitaplarının sorunları ortaya çıkarılmıştır. Göze çarpan en önemli sorunların başında ders kitaplarının siyasi yapılanmadan etkilendiği gerçeğidir. Ünitelerin dağılımının orantısız olması, kültür ve uygarlık konularının kısıtlı olması ve çok fazla yardımcı öge kullanılmamış olması göze çarpan diğer sorunları oluşturmuştur.

1.10. Varsayımlar

1. Türkiye'de 1960-1980 yılları arası ortaöğretimde okutulan ders kitaplarında göze çarpan önemli sorunların olduğu,
2. Ders kitaplarında taraflı bir anlatımın olduğu,
3. Siyasal iktidarların, hükümet değişikliklerinin, ders kitabı yazarları üzerinde, etkilerinin olduğu, varsayılmıştır.

1.11. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma, 1960-1980 yılları arası, Türkiye'de tarih eğitiminin yeri ve sorunlarını genel olarak değerlendirdikten sonra, sözü edilen yıllar arası Milli

Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaöğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarının araştırılması, bu kitaplarda belirtilen ünitelerin, hangi açıdan inceleneceğini bu sorunların neden kaynaklandığı ve nasıl giderileceğini kapsamaktadır. Ders kitaplarında belirtilen sorunlara anlatımda; Kemalist çerçeve, Türk-İslam çerçevesi ve Avrupa (Batı) çerçevesi açısından yaklaşılabileceğini kapsamaktadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları ise;

1960-1980 yılları arasındaki Türkiye'deki Tarih eğitiminin yeri ve sorunları.

1960-1980 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı onayı ile özel ve resmi kurumlar tarafından basılan,Ortaöğretim Ders kitapları Kemalist çerçevede ele alınan; Türkler'in tarih sahnesine çıkışları, Türk adının anlamı, Büyük Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurlar, Türk- İslam çerçevesinde ele alınan; Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti; Avrupa çerçevesine ele alınan 15. ve 16. Yüzyıl Avrupa üniteleri ve bu üç ünitenin kültür ve uygarlık konuları ile sınırlandırılmıştır.

1.12. Tanımlar

Ders Kitabı: Ders konularına ait bilgileri sıralı ve doğru biçimde, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini sağlamak amacıyla hazırlanan araçlardır (Küçükahmet, 2003: 18).

Eğitim: Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1975: 9-10).

Öğretim Programı: Okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir (Demirel, 2004: 4-6).

Siyaset(Politika): Anayasa Hukuku, İdari Hukuku, Devletler Hukuku gibi genel olarak kamu hukuku alanındaki nazariyelerin uygulamadaki şekline ve bunlardan oluşan olaylara ya da başka bir ifade ile kişilerle devletlerin ilişkilerini yönetimin kuruluş ve işlemesinin ve devletlerle devletlerin ilişkilerin kapsamaktadır (Girgin, 1975: 402).

BÖLÜM II

YÖNTEM

Bu araştırma, 1960'dan 1980'e Türkiye'de tarih eğitiminin yeri ve sorunlarını içermektedir. Bu konu başlığı çerçevesinde sözü edilen yıllarda Türkiye'de, ortaöğretimde okutulan tarih kitaplarının incelenmesi, araştırmanın çekirdek kısmını oluşturmuştur.

Öncelikle Türkiye'deki tarih eğitiminin genel olarak yeri ve sorunları belirlenmiş, daha sonrada sözü edilen yirmi yıllık zaman dilimi araştırmaya konu edilmiştir. Araştırmada tarih eğitiminin sorunları üç ana başlık adı altında incelenmiştir.

- a) **Ders Kitaplarındaki Anlatıda Kemalist Çerçeve:** Bu bağlamda örnek olarak, Türkler'in tarih sahnesine çıkışları, Türk adının anlamı, Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürk İmparatorluğu ve Uygur Devleti.
- b) **Ders Kitaplarındaki Anlatıda Türk-İslam Çerçevesi:** Bu bağlamda örnek ünite olarak Oğuzlar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu.
- c) **Ders Kitaplarındaki Anlatıda Avrupa (Batı) Çerçevesi:** Bu bağlamda, örnek ünite olarak 15. yüzyıl Avrupa Tarihi örnek olarak seçilmiştir.

İncelenen tarih ders kitaplarında bu üç çerçeveyi ortaya koyabilmek için araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırılacak sorun belirlendikten sonra bu sorunları ortaya çıkaran kaynaklara ulaşılmıştır.

Araştırmanın bir diğer bölümünü oluşturan, dönemin siyasal ve sosyal yapısı, siyasal yapının eğitime olan etkilerini kapsayan kaynaklar da tarama modeli ekseninde analiz edilerek incelenmiştir. Dönemin siyasi yapısını ortaya koyan gazete ve dergilere ulaşılmış, ilgili kısımları aynen alınmıştır. Tarih müfredat programlarına ulaşmak için de Tebliğler Dergisi incelenmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmada, Türkiye’de tarih eğitiminin yeri ve sorunlarının genel bir değerlendirmesi yapıldıktan ve ilgili kaynaklar tarandıktan sonra 1960-1980 dönemindeki sorunlar ders kitapları göz önüne alınarak, incelenmiştir. Ders kitaplarındaki sorunlar kapsamında, anlatımlarda Kemalist boyut, Türk-İslam boyutu ve Avrupa (Batı) boyutu araştırmanın ana noktasını oluşturmaktadır.

Araştırmada dönemin siyasal ve sosyal yapısını ortaya koyan kitaplar tarandıktan sonra, bu süreç içinde okutulan ders kitapları taranmıştır. Araştırmaya katılan kitaplar belirlenirken liselerde en çok okutulanlar göz önünde bulundurulmuştur.

Örneklemin belirlenmesinde ders kitabının içeriği, kullanım süresi basımı, tarihi konu ile olan ilişkisi ve yazarları göz önüne alınmıştır.

Evren ve örneklem olarak seçilen ders kitapları şunlardır:

- 1) AKŞİT, Niyazi, TARİH 2, 1973
- 2) ATSIZ, Bedriye- ORAN, Hilmi, TARİH 1, 1960
- 3) AKIN, Himmet- ULUÇAY, M. Çağatay, TARİH 3, 1962
- 4) KAFESOĞLU, İbrahim- DELİORMAN, Altan, TARİH 1, 1977
- 5) KAFESOĞLU, İbrahim- DELİORMAN, Altan, TARİH 2, 1977
- 6) OKTAY, Emin, TARİH 3, 1979
- 7) OKTAY, Emin, TARİH 3, 1972
- 8) OKTAY, Emin, TARİH 3, 1978
- 9) OKTAY, Emin, TARİH 3, 1973
- 10) ORAN, Hilmi, 1963
- 11) OKTAY, Emin, TARİH, 1952

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmaya başlamadan önce alan taraması yapılmıştır. Sonrasında, Türkiye'deki tarih eğitiminin yeri ve sorunlarını ele alan kaynaklara, Türkiye'de 1960'dan 1980'e liselerde okutulan tarih ders kitaplarına ulaşılmıştır. Kitaplar okunduktan sonra gerekli görülen noktalar not alınmıştır. Siyasal yapıların ve hükümet değişikliklerinin tarih eğitime doğrudan ve dolaylı olarak etkisi olduğu göz önünde bulundurulmuş, siyasal yapı ve tarih eğitimi arasında ilişki kurularak , kaynaklar incelenmiştir.

1960'dan 1980'e kadar geçen süreç, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin en buhranlı dönemleri olarak tarihte yerini almıştır. Araştırmanın birinci bölümünde siyasal çalkantılara kısaca değinilmiş, toplumsal yapı incelenmiş daha sonra eğitim alanına yönelinmiştir.

Ders kitaplarındaki konu ile ilgili bulgular incelenirken benzer çalışmalar da göz önünde tutulmuştur.

2.3. Verilerin Çözülmesi ve Yorumu

Konu ile ilgili olan ana kaynaklara ve ders kitaplarına ulaşıldıktan sonra, araştırma için gerekli görülen bilgiler konu kapsamında ele alınmıştır. Ulaşılan bilgi ve bulgular, dönemin siyasi yapısı ile karşılaştırılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliği için ders kitaplarındaki bilgilerin birbiriyle karşılaştırması yapılmış, ulaşılan kaynaklardaki konuların kendi içinde tutarlılık göstermesine dikkat edilmiştir. Değerlendirme yapılırken, yazarların anlatıma etkisi, ders kitaplarında anlatılan konunun ele alınış biçimleri doğrultusunda yoruma gidilmiştir. Ayrıca 1960'dan 1980'e kadar olan süreçteki Tebliğler dergisinin taraması yapılmış. Bu dergilerde sözü edilen yıllarda, Türkiye'deki tarih ders kitabı yazarlarına ve tarih programlarına ulaşılmıştır.

2.4. Ortaöğretimde Ders Kitabının Yeri ve Önemi

Ders kitabı, çok eski dönemlerden günümüze, okullarda eğitim öğretimin vazgeçilmez bir unsuru olagelmiştir. Her branş için öğretilecek olan konuların

öğrencilere sistemli bir biçimde verilebilmesi, konular arasında bağlantıyı kurabilmek ve düzeni sağlayabilmek için öğretmen ve öğrenci için bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

Öğretmenin eğitim-öğretim ortamında, gerektiğinde anlatacağı konularla ilgili örnek bulması, öğretimi zenginleştirici, bilgileri fazlaştırmacı, zamandan tasarruf edebilmesi için ders kitabı vazgeçilmez materyallerin başında gelir.

Ders kitabı öğrencilerin öğreneceği bilgilere kolayca ulaşabilmesi, derse hazırlıklı gelmesi, sınıfta etkinlik göstermesi, unuttuğu bilgilerini tekrar hatırlaması açısından önemlidir.

2.5. Tarih Müfredat Programları

Tüm dersler için konuların etkin ve verimli öğrenilebilmesi için öğretilecek konuların önceden belli olması gerekmektedir. Öğretilecek konuların önceden belirlenmesi öğrenci ve öğretmen için dersi kolaylaştırıcı olur, konuların belirli bir program dahilinde öğrenciye sunumuyla, ders amacına daha kolay ulaşmış olur.

Tablo II. 1952 Lise Tarih Programında Yer Alan Konuların Sınıflara Göre Dağılımı

<u>SINIF 1</u>	<u>SINIF 2</u>	<u>SINIF 3</u>	<u>SINIF 4</u> (Edebiyat Kolu)
İlk çağ Tarihi	Orta çağ Tarihi	Yeni ve Yakın çağlar Tarihi	Yeni ve Yakın çağlar tarihinden seçilmiş sosyal ve siyasal meseleler
I.Tarih Öncesi Devirleri Tarih Devirleri	Beşinci Yüzyıldan Sekizinci Yüzyıla Kadar Avrupa Ve Yakın Doğu Tarihine Genel Bir Bakış	XV. Yüzyılın son yarısında Osmanlı İmparatorluğu	
II.Türklerin Anayurdu ve Göçler	Türkler	XV. Yüzyılda Avrupa	
III. Ön Asya ve Mısır	İslam Tarihi	XVI. Yüzyıl (Osmanlı İmp.Ve Avrupa)	
IV. Ege Bölgesi	Büyük Müslüman Türk Devletleri	XVII. Yüzyıl (Osmanlı İmp.Ve Avrupa)	
V. Roma Tarihi	Sekizinci Yüzyıldan On üçüncü Yüzyıla kadar Avrupa	XVIII. Yüzyıl (Osmanlı İmp.Ve Avrupa)	
VI.	Türkiye		
VII.	Haçlı Seferleri Sebep ve Neticeleri		
VIII.	Mısır ve Suriye’de Kurulan Türk Devletleri		
IX.	Türk-Moğol ve Timur imp.		
X.	Osmanlı Devletinin Kuruluşu		
XI.	On dördüncü yüzyıla kadar Avrupa(Siyasal ve Sosyal Duruma Genel Bakış)		
XII.	Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi		

Türklerin anayurdu ve göçler birinci sınıf konuları içerisinde yer almaktadır. İkinci sınıf, orta çağ tarihi ile başlamakta, ikinci sınıfın müfredat programının yoğun olduğu göze çarpıyor.

XV. yüzyıl Avrupa tarihi, üçüncü sınıf konuları arasında, Osmanlı tarihi, ağırlıklı. Büyük Müslüman Türk devletleri konusu da ikinci sınıfın müfredatında yer almamaktadır.

İlkçağ Tarihi I.Tarih Öncesi Devirleri,	Orta Çağ Tarihi Beşinci Yüzyıldan Sekizinci Yüzyıla Kadar Avrupa ve Yakın Doğu Tarihine Genel Bir Bakış	(Edebiyat Kolu) Yeni ve yakın Çağlar Tarihi XV.Yüzyılın son yarısında Osmanlı imp.	(Fen Kolu) Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi XV. Yüzyılın son yarısında Osmanlı
<u>I.SINIF</u>	<u>II.SINIF</u>	<u>III.SINIF</u>	<u>III.SINIF</u>

Devirleri			
II.Türklerin Anayurdu ve Göçleri	Türkler	XV. Yüzyılda Avrupa	XVI. Yüzyıl(Osmanlı imp. Ve Avrupa)
III.Ön Asya ve Mısır	İslam Tarihi	XVI. Yüzyıl(Osmanlı imp. Ve Avrupa)	XVII. Yüzyıl(Osmanlı imp.)
Roma Tarihi	Sekizinci Yüzyıldan On üçüncü Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihine Genel bir bakış	XVIII. Yüzyıl(Osmanlı imp. Ve Avrupa)	XVIII.Yüzyıl (Osmanlı imp ABD ve Avrupa) XIX veXX. Yüzyıllar(Osmanlı imp. Avrupa ABD,Hindistan,Çin ve Japonya)
VI. Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi	Türkiye	XIX. ve XX. Yüzyıllar(Osmanlı imp.Avrupa, ABD, Hindistan,Çin ve Japonya)	Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi
VII.	Mısır ve Suriye’de kurulan Türk devletleri	Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap tarihi	
VIII.	Türk-Moğol ve Timur imparatorluğu		
IX.	Osmanlı Devleti’nin Kur.		
X.	On Dördüncü yüzyıla kadar Avrupa (siyasal, sosyal durumuna temel bir bakış)		
XI.	Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi		

Tablo III: 1956 Lise Tarih Programında Konuların Sınıflara Göre Dağılımı:

(Maarif Vekaleti 1956:13-19)

1956 programı, 1952 programına göre farklıdır. Programdan IV.sınıf kaldırılmış. Bunun yerine programda III. Sınıfta Fen ve Edebiyat şubeleri birbirinden ayrılmıştır.Konularda biraz daha günümüze taşınmıştır. II. sınıf konuları ağırlıktadır (Akalin, 2007:62).

Türklerin anayurdu ve göçler yine I. sınıfın konuları içinde verilmiş Büyük Müslüman Türk devletleri, II. sınıf programında sekizinci yüzyıldan, On üçüncü yüzyıla kadar olan Avrupa tarihine II. sınıf konularında yer verilirken, On beşinci yüzyıl Avrupa konusu, Edebiyat kolunun III.sınıfında yer almaktadır.

Edebiyat ve Fen kolunun III. sınıfında Osmanlı tarihi üniteleri ağırlıktadır.

Tablo IV. 1958 Lise Tarih Programında Konuların Sınıflara Göre Dağılımı:

<u>I.SINIF</u>	(Fen ve Edebiyat kolları için) <u>II.SINIF</u>	Edebiyat Kolu <u>III.SINIF</u>	Fen Kolu <u>III.SINIF</u>
-----------------------	--	--	-------------------------------------

İlkçağ Tarihi I. Tarih Öncesi Devirleri, Tarih Devirleri	Ortaçağ Tarihi Beşinci Yüzyıldan Sekizinci Yüzyıla kadar Avrupa ve Yakın Doğu Tarihine Genel Bir Bakış	Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi XV. Yüzyılın son yarısında Osmanlı imparatorluğu	Yeni ve Yakın Çağlar XV. Yüzyılın son yarısında Osmanlı imparatorluğu
II. Türklerin Anayurdu ve Göçleri	Türkler	XV. Yüzyılda Avrupa	XVI. Yüzyıl (Osmanlı imp. ve Avrupa)
III. Ön Asya ve Mısır	İslam Tarihi	XVI. Yüzyıl(Osmanlı imp. ve Avrupa)	XVII. Yüzyıl (Osmanlı imp)
IV. Ege Bölgesi	Büyük Müslüman Türk Devletleri	XVII. Yüzyıl(Osmanlı imp. ve Avrupa)	XVIII. Yüzyıl(Osmanlı imp. ABD ve Avrupa)
V. Roma Tarihi	Sekizinci Yüzyıldan On üçüncü Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihine Genel Bir Bakış	XVIII. Yüzyıl(Osmanlı imp. Amerika ve Avrupa)	XIX. ve XX. Yüzyıllar(Osmanlı imp. Avrupa, ABD,Hindistan,Çin ve Japonya)
VI. Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi	Türkiye Tarihi	XIV. ve XX. Yüzyıllar(Osmanlı imp. Avrupa, ABD,Hindistan,Çin ve Japonya)	Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi
VII.	Mısır ve Suriye'de kurulan Türk Devletleri	Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılabı Tarihi	
VIII.	Türk-Moğol ve Roma imp.		
IX	Osmanlı Devletini Kuruluşu		
X.	On dördüncü Yüzyılda Avrupa(siyasal, sosyal duruma genel bir bakış)		
XI.	Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi		

(Koçak 1998:94)

1958 programında Türklerin anayurdu ve göçleri konusu yine I. sınıf konuları içerisinde yer alırken, Büyük Müslüman Türk Devletleri, II. sınıf konularında, XV. Yüzyıl Avrupa konusu da yine Edebiyat kolunun III. sınıfında yer almaktadır.

Tablo V. 1974 Lise Müfredat Programında Yer Alan Ünitelerin Sınıflara Göre Dağılımı

IX.SINIF	X.SINIF	X.SINIF	
I.Tarih Öncesi Devirlerde ve İlkçağlarda Anadolu Kültür ve Uygarlıkları	Tanzimat Devri (1839-1856)	Türkiye Cumhuriyeti ve Devrim Tarihi II. sınıf konularına kısaca genel bir bakış Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918 ve uygulaması	
II. Müslümanlıktan Önceki Türk Kültür ve Uygarlıklarına Genel Bir Bakış	Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet Devri	Savunma Hareketleri	
III. İslam dininin Yayılışında ve İslam Uygarlığının Doğuşunda Türklerin Rolü	II. Abdülhamit Devri	Kongreler	
IV. Anadolu'da Türkler ve Türkiye Tarihi	Milliyetçilik	Ankara'da Türkiye büyük millet meclisinin açılması ve yeni Türk Devleti'nin doğması, Türkiye büyük millet meclisinin kurulması. İtilaf devletlerinin baskısının artması ve Türk vatanını paylaşmaya kalkışmaları Yeni Türk milletinin ilk anayasası kazanılan zaferlerin yabancı devletlerle olan ilişkiler üzerindeki etkileri. Sakarya savaşı Sakarya zaferinin sonuçları ve yeni Türkiye hükümetinin dış siyasetine etkisi Büyük Taarruz ve kesin zafer Mudanya mütarekesi, sonrası ve saltanatın kaldırılması Cumhuriyetin ilanı Halifeliğin kaldırılması ve laikliğe yönelik Cumhuriyet devrinde siyasi cereyanlar Hukuk ve diğer alanda devrimler	
V. Osmanlı Devleti ve Uygarlığı	İkinci Meşrutiyet ve sonrası		
VI. Fransa İhtilalinin Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri			
VII.			
VIII.			
IX.			
X.			
XI.			
XII.			
XIII.			
XIV.			
XV.			
XVI.			
XVII.			
XVIII.			
XIX.			
XX.			
			Ekonomik ve Mali Durum
			Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti
			Atatürk'ün ölümü ve İkinci Cumhurbaşkanı seçimi ve sonrası
		Türkiye Demokrasi Hareketlerinin Gelişmesi, İç ve Dış Siyaset seçimler ve İktidar değişmesi	
		1961 Anayasasının kabulünden sonra Türkiye ve kalkınma hareketleri	

(Tebliğler Dergisi C.: 38, s: 1824)

1974 Lise Tarih programı, önceki döneme göre farklılık göstermemektedir. Lise 1. sınıf konuları daraltılmıştır. Ayrıca bu konular içerisine Osmanlı devleti konuları dahil edilmiştir. Ayrıca lise II. sınıf konuları dönem olarak genişletilmiştir. Lise II.sınıf konuları II. meşrutiyete kadar getirilmiştir (Akalin, 2007: 65).

IX. sınıfta; Tarih öncesi devirlerde ve ilk çağlarda Anadolu, Müslümanlıktan önce Türk devletleri kültür ve uygarlıkla başlatılmıştır. Osmanlı imparatorluğu konuları biraz daha daraltılmıştır.

Tablo VI. 1976 Lise Tarih Programı:

I.SINIF	II.SINIF	III.SINIF
I. Tarih Konusu, Önemi, Tarih öncesi ve Tarihi çağların Başlangıcı (Kısa olarak verilecektir)	İslamiyet	Osmanlı imparatorluğunun siyasi tarihi
II. Eski Ön Asya medeniyeti (Kısa olarak verilecektir)	Türk-İslam devletleri	Yeni ve Yakın çağlarda Batı Dünyası (Kısa olarak verilecektir)
III. Adalar denizi medeniyeti (Kısa olarak verilecektir)	Türk-İslam Kültür ve Teşkilatı	Osmanlı çağı Türk medeniyeti
IV. Türk Tarihi ve Kültürü	Batı Orta Çağı (Kısa olarak verilecektir.)	Bugünkü Türk Dünyası

(Tebliğler Dergisi C.:39 s:1900)

III. sınıf konuları “Bugünkü Türk Dünyası” ünitesi bulunmaktadır (Akalm. 2007: 66).

BÖLÜM III

BULGULAR VE YORUM

3.1. 1960'tan 1980'e Türkiye'de Tarih Eğitiminin Yeri ve Önemi

Sosyal bilimlerin çok önemli bir halkasını oluşturan tarih, ders kitaplarında nasıl yansıtılmıştır, ya da nasıl yansıtılmalıdır? Tarih bilminde, tarih eğitiminde objektiflik ne derece mümkündür?

Milletlerin kendi tarihlerini yazarken önyargılardan büsbütün uzaklaşarak tamamen tarafsız bir tarih yazmalarını beklemek elbette mümkün değildir; önemli olan objektifliğe yakın bir şekilde anlatımı gerçekleştirmektir.

Hiç şüphe yoktur ki, tarih öğretimi ve bu öğretimin çok önemli bir parçası sayılan tarih ders kitapları, evrensel düzeyi yakalamak zorundadır. Türkiye'de tarih öğretiminde yükseköğretimin, henüz yol gösterici olabilecek geleneğini yaratamamış, tarih araştırmacılığından, tarih öğretiminin sorunlarını işleyebilecek aşamaya gelmemiş tarihçi zihniyeti, ne yazık ki, aşırı milliyetçi öğelerin, dinsel belirleyiciliğin, tartışmasız ezberciliğin tutsağında kalarak, ülke ve tek tip insan sınırları içinde iletişimsiz ve eleştirisiz kalmayı yeğleyerek insanlığın günümüzde durumu yansıtabilecek bilimsel tarihçilik ilkelerini yakalayamamıştır. Yeryüzünde herhangi bir ülke ya da toplum yoktur tarihini nesnel yazabilmiş, tarih öğretimini tarafsız yapabilmiş, bütün bunları dünya toplumlarına global tarih olgularına demokratça yapabilmiş olsun. Ne var ki, gerek araştırma aşamasında, gerekse öğretim sırasında çok kötü propaganda aracı yapılabilmektedir (Özbaran, 1995: 1-2).

Politikalarını hızla yayma telaşında olan siyasilerin beklentileri; yasama ve yürütme güçlerine sahip bulunanların böyle tek yanlı beklentileri uygulamaya koyma gayretleri; özellikle de sorumlu bakanlığın Talim ve Terbiye Kurulu yetkililerin tarih öğretimine ilişkin sorunları ve bunlara çözüm önerilerini yakalayabilecek yetki ve ortamdaki uzak kalmaları / bırakılmaları; ayrıca olgunluğa hiç kavuşmamış ders kitaplarıyla televizyon, radyo, gazete, popüler dergi türündeki medya araçlarının ve

amacına uygun yetişmemiş / yetiştirilememiş öğretmen ve yöneticilerin açıklama, davranış ve yönlendirmeleri/ (Özbaran, 1995: 3).

Bugüne kadar liselerde okutulan tarih dersleri Osmanlı ve İslam tarihiyle sınırlandırılmış, ağırlık bu alanlara verilmiştir. Özellikle çok sıkı bir istibdat döneminin yaşanmasına sebep olan II. Abdülhamit, tarih derslerini sadece Osmanlı ve İslam tarihiyle sınırlandırmıştır. 1960'dan 1980'e Türkiye'de tarih eğitiminin yeri ve sorunları incelendiğinde durumun yine değişmediği gözler önündedir. Söz edilen dönemler genç Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi bakımından çok çalkantılı dönemlerini oluşturmaktadır. Siyasi çevrelerin, tarihi yönlendirdiğini de göz önüne alırsak tarih eğitimini ders kitaplarında öğrencilere tarafsız bir şekilde yansıtmak da pek mümkün olmamaktadır.

Demokrat parti (DP)'nin 1946'da sesini işittirmeye başladığı andan itibaren, görünürde resmi tarihçiliğe hiç dokunulmamış, ama "27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının kötülükleri" sloganıyla kitlelerde tam tersi imajlar kolaylıkla oluşturulmuştur. Önce muhalefet, sonra iktidar olan DP'de, geçmişten sadece kendi iktidarına prim kazandıracak hususları ön plana çıkaracak Bugüncülük'e sürdürdü. Böylece Bugüncülük'e dayalı resmi tarihçilikle, kitlelere daha çok yayılan aynı özelliğe sahip tepki tarihçiliği bir çekişme içine girdi ve bilinçli bir vatandaş oluşturma işlevini yürütemediler. Daha doğrusu demokratik çok sesliliğin düşünen ve yargılayan vatandaş yetiştirmesini beklerken, Bugüncülük'ü çarpıtması yüzünden, sadece inatlaşan insanlar yarattığını gördük. Politika sahnesi ve medya, tarihi biçimlendirirken mesleği bu olanlar için dışında ve etkisiz kaldılar (Koloğlu, 1995: 95).

Türkiye'de okutulan çağdaş tarihte II. Dünya savaşı sonrası zaten yoktur, dolayısıyla demokrasi tarihi öğretim dışında bırakılmıştır. Ne tuhaftır ki, hem darbeler, hem de toplumsal ve siyasal örgütler ve onların demokrasi mücadelesi, öğrencinin bilgisi dışında tutulmaktadır (Behar, 1995: 200).

Lise tarih kitapları ve genel olarak tarih öğretimi, her dönemde iktidardaki siyasal/ideolojik yapılanmanın, kendi düşüncelerini yaymak için kullandığı bir araç olagelmiştir. Başlangıcını Türk Tarih Tezi ile Türk Devriminin topluma biçim verme

döneminde gösteren bu durum, çok partili yaşama geçiş ile yeni bir ivme kazanmış, 1976 Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde sistematik hale gelerek 12 Eylül 1980 darbesinin ardından en üst düzeye ulaşmıştır. 1976'dan günümüze dek olan süreçteki bu yönlendirmenin adı Türk – İslam sentezi olmuştur. Bu bağlamda Türk ve İslam tarihi işlenirken, tarihsel açıklamalar Türkçü ve İslami şablona göre uyarlanmıştır (Kabapınar, 1995: 217).

Gerek ortaöğretim, gerekse yüksek öğretimde izlenen kitapların ilk bakışta göze çarpan en belirgin özellikleri yükseköğretimde izlenen kitaplarda oldukça ürkütücü boyutlara ulaşan, savaş tarihçiliğinin etkisinden kurtulamamış olmalarıdır. Trablusgarp savaşı ile başlayan savaş hikayeciliği, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Osmanlı İmp.'nin durumu, Anadolu'nun işgali, halkın buna karşı tepkisi, bu tepkinin örgütlenme aşamaları, Ulusal Bağımsızlık savaşı'nın askeri evreleri ve siyasal anlaşmaları biçiminde klişeleşmiş ifadelerle sürdürülürken, Ahmet Bekir Palazoğlu – Osman Birci ikilisi tarafından yazılmış olan kitapta olduğu gibi, bir sayfada on altı tarih ve sekiz - on tane ismin yer aldığı ince ayrıntularla konunun özünün kurban edildiğine de rastlanır (Aslan, 1995: 301).

1976-1977 öğretim yılında, Milli Eğitim Bakanlığı, özellikle toplumsal bilimlerin müfredat programlarında, çağdışı amaçları saklanamayacak ölçüde değişiklikler yapmıştır (İsmarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor, 1976: 13).

Türk Tarihinin genel akışını ortaya çıkarmak için, lise tarih programları üzerindeki çalışmalar, 1971'den sonra yoğunluk kazandı. 1974'te toplanan IX. Milli Eğitim Şurası'nda, haftalık ders saatleri saptanırken, tarih dersleri için “tek kitaba dönülmesi” ve bununda 1976-1977 öğretim yılından başlayarak kademeli bir biçimde uygulanması öngörüldü (İsmarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor, 1976: 14).

a)Tarih Ders Kitaplarında Kemalist Çerçeve Türklerin Anayurdu Ve Göçleri, Göktürkler, Büyük Hun Devleti Ve Uygurlar Konusunun Ele Alınışı:

Bu başlık ile ders kitaplarında, Türklerin anayurdu, göçleri, Göktürk, Büyük Hun Devleti ve Uygurlar konuları Kemalist çerçevede incelenmiştir. Ünitelere

Kültür ve Uygarlık konuları dahil edilirken, konu ile ilgili materyal incelemesi de yapılmıştır.

3.2. Ana Yurdun Sınırları, Ana Yurtta İlk Medeniyetler

1960'dan 1980'e Ortaöğretimde Kemalist çerçevede incelenen konuların anlatımı, Niyazi Akşit'in ve Emin Oktay'ın yazdığı Tarih 1 ders kitabında Ana yurdun sınırları ve ana yurtta ilk medeniyetler başlığı ile başlarken Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih II ders kitabında, Hunlar konusu ile başlamış;

İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman'ın yazdığı Lise I kitabında "Türk" adı ile Bedriye Atsız ve Hilmi Oran'ın yazdığı Tarih I kitabında Türklerin Anayurdu, Göçler ve Hun imparatorluğu ile başlamıştır. Ders kitaplarında Kemalist çerçeve ele alınırken "Türk" adının anlamı konusu ele alınarak başlamıştır. Bazı ders kitapları "Türk" adının anlamına, bazı ders kitapları Göktürk ve Uygur konusuna, bazı ders kitapları da Türklerin anayurdu ve göçler konusuna yer vermemiştir (Atsız ve Oran, 1960, Akşit, 1973, Akşit ve Oktay, 1952).

Bedriye Atsız ve Hilmi Oran'ın tarih ders kitabında "Türklerin anayurdu Orta Asya'dır. Bugün bu bölgenin büyük çoğunluğunun, tarih devirleri boyunca buralarda daima Türklerin yaşaması bunun en güzel tanığıdır. Kaldı ki tarih öncesi devirlerine ait bulunan iskeletlerin kafataslarının brakisefal olması ve bugünkü Türk milletinin kafatası ölçüsüyle uygun düşmesi de buna delildir. Orta Asya dediğimiz, bu ülkenin doğu sınırı Kingan (yani Kadirgan) dağlarından başlar ve batıda Hazar denizine kadar uzanır. Kuzey sınırını Güney Sibiryaya teşkil eder. Güneyi ise Çin Seddi, Karanlık Dağları ve Horasan'a kadar uzayan bölgedir.

Tarih öncesi devirlerinden itibaren bu geniş alanda yaşayan insanlar iklim şartlarının uygun düşmesi yüzünden dünyadaki en eski uygarlığı burada yaratmışlardır. Türklerin anayurdu olan Orta Asya, büyük iklim değişikliklerine sahne olmadan önce yeşil otlakları, serin su kenarlarıyla hakikaten yaratıcı insanları barındıran bir ülke idi (Atsız ve Oran, 1960: 15).

Niyazi Akşit ve Emin Oktay'ın kitabında yine "Türklerin anayurdu Orta Asya'dır. Orta Asya Batıda Hazer denizi'nden, Doğuda Kingan Dağları'na, kuzeyde

Altay dağları ile Baykal gölü boylarından, Güneyde Hindikuş ve Karanlık Dağlarına kadar uzanan çok geniş bir ülkedir. Türkler, önce bu ülkenin Altay dağları, Hazer denizi ve Pamir arasında kalan batı bölgesinde elverişli iklim şartları bularak çoğalmışlar ve en eski Cilalı Taş ve Maden devri medeniyetlerini yaratmışlardır” (Akşit ve Oktay, 1952: 13-14).

3.3. Türk Tarihinin Karakteri

Kemalist çerçevede incelemeye alınan “Türk Adı” konusuna 1960’dan 1980’e incelenen tarih ders kitaplarının hepsinde rastlanmamaktadır.

İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman’ın yazdığı Lise 1 Tarih kitabında “Türkler, dört bin yılı bulan mazileri boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış büyük bir millettir. Dünya tarihinin en eski ve devamlı kavimlerinden biridir.

Türkler, Orta Asya’daki ana yurtlarından başlayarak sürekli göç hareketleri yapmışlardır. Bu da, nüfusça kalabalık olduklarını gösterir. Nüfus çokluğu ve gayet hareketli bir millet olması, Türklerin dünya tarihinde çok önemli roller oynamalarını mümkün kılmıştır.

Türk tarihi, diğer toplulukların tarihinden farklılık gösterir:

1. Bütün diğer milletlerin fertleri toplu olarak bir arada bulunurlar. Bu bakımdan tarihin herhangi bir devresindeki durumlarını açıkça incelemek mümkündür.

Türk kitleleri ise dağınık şekilde yaşamışlardır. Bu da birbirlerinden farklı gelişme yolları takip etmeleri sonucunu vermiştir. Böyle bir gelişme, Türk tarihinin belirli bir zaman kesiminde bütün olarak değerlendirmesini zorlaştırmaktadır.

2. Diğer milletlerin yayılmaları da, sınırı belli ve değişmeyen vatan toprakları civarında olmuştur.

Buna karşılık, çeşitli Türk kitleleri yüzyıllar boyunca yeni yurtlar, yeni iklimler arayarak, tarihlerini çeşitli bölgelerde yapmışlardır. Bu bakımdan, tarihin herhangi bir döneminde, ayrı coğrafi bölgelerde, başka başka Türk topluluklarını,

idarelerini ve devletlerini görmemiz mümkündür. Bunun için Türk tarihi, tek bir topluluğun belirli bir bölgedeki tarihinden ibaret değildir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 77).

“Türk tarihi çeşitli topluluklarının ayrı ayrı bölgelerde ortaya koyduğu tarihlerin bütünüdür”.

Bu topluluklar bazen “Türk” adı ile anılmış veya başka bir hususi ad taşımışlardır. Çok kere de ayrı hükümdar ailelerinin idaresinde görünmüşlerdir. Asıl önemli olan, bu toplulukların ortak bir “milli” kültürünün sahibi bulunmaları, yani dil, töre ve gelenek birliği göstermeleridir. Bir milleti meydana getiren başlıca unsurlar da bunlardır. Bu coğrafi ve siyasi bölünmelerin bir sonucu olarak bir kısım Türkler “bozkırlı tip” halinde yaşarken, diğer bir kısmı yerleşik hayata bağlanmıştır. Türk topluluklarından biri bir bölgede siyasi üstünlüğü kaybederken, diğer biri aynı anda iktidarın zirvesine ulaşabilmiştir.

Bütün bu değişme ve yayılmalar sırasında, Türk tarihi eski, yeni birçok milletlerin tarihi ile bir arda, hatta iç içe gelişmiştir.

Bu buluş büyük Türk tarihinin ilmi yollardan araştırılmasını son derece güçleştirmektedir. Fakat bir bakıma da dünya tarihinde derin iz bırakan kudretine ve faaliyetine işaret sayılmaktadır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 77-78).

3.4. “Türk Adı”

“Türk” tek heceli bir kelimedir. Fakat bu duruma M.S. VI-VIII. yüzyıllar arasında, yani Göktürk çağında geçtiği görülmektedir. Orhun kitabelerinde daha çok “Türük” bazen de “Türk” şeklinde yazılmıştır.

Bu durumda “Türk” kelimesinin en eskiden “Törük” şeklinde söylendiği, zamanla “Türük” ve nihayet “Türk” şeklini almış olduğu anlaşılmaktadır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 77-78).

Türk Adının Manası

İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman’ın Tarih 1 kitabında, “Türk adının manası üzerinde de çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Önceleri, miğfer, terk edilmiş,

olgunluk çağı, deniz kıyısında oturan adam, vb. manaları verilmiştir. XIX. yüzyılda “Türemek”ten geldiği iddia edilmiştir. (A.Vambery). XX. yüzyıl başlarında, ”Kanun ve Nizam sahibi” manasına “türeli” kelimesinden meydana geldiği ileri sürülmüştür. (Ziya Gökalp). ”Devlete bağlı halk, teba’a” şeklinde de yorumlanmıştır.

Türk sözünün asıl manası eski bir Türkçe vesikadan anlaşılmıştır. Kesinlikle belli olduğuna göre “Türk” sözü cins ismi olarak “güç-kuvvet” (sıfat hali ile: güçlü-kuvvetli) manasına gelmektedir” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 78-79).

Dönem içerisinde, Kemalist çerçevede incelenen diğer tarih ders kitaplarında, “Türk adı”, ”Türk adının manası”, ”Türk adının ilk kullanılışı”,”Türkiye” ve” Türk Soy” konularına rastlanılmadığı görülmektedir” (Akşit ve Oktay, 1952, Akşit, 1973, Atsız ve Oran, 1960).

Türk Adının İlk Kullanılışı

İ. Kafes ve A.Deliorman’ın Tarih I kitabında “Türk kelimesine ilk önce V. Yüzyıla ait Pers metinlerinde rastlanmıştır. Burada “Turanlı” manasındadır. VI. yüzyıla ait bir Bizans kaydında “Türk-Hun” (Kuvvetli Hun) şeklinde kullanılmıştır.

“Türk” kelimesini Türk devletinin resmi adı olarak ilk kullanılan Göktürk İmparatorluğudur. Daha sonra bu imparatorluğa bağlı, kendi hususi adları ile anılan, diğer Türklerin ortak adı olmuştur.Zamanla, Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifade eden “milli ad” haline gelmiştir.

“Türk” adı, millet ve devlet adı olarak, VI. yüzyılda Çin yıllıklarında, Bizans kaynaklarında, Arapça bir divanda geçmektedir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 79).

Bedriye Atsız-Hilmi Oran’ın Tarih I ders kitabında ise milattan önce 1200-800 arasında Türkistan’da “şu” yahut “çu” adında büyük bir millet yaşıyordu. Türklerin doğrudan doğruya ataları olan ilk kavim işte bunlardır.Bunların büyük bir kısmı doğuya doğru yürüyerek Çin’e girmişlerdir.

Bu büyük göçten sonra, yani M.Ö. VII. asırda Türkistan’daki Türkler iki büyük topluluk halinde yaşıyorlardı. Doğudan yani Tanrı dağları boyu ile Maveraünnehir’de Sakalar, batıda yeni Aral ve Hazar Denizleri arasında Masagitler...

M.Ö VI. yüzyılda İranlılar'ın, IV. yüzyılda da İskender'in şiddetli hücumları sonunda Türkler, Çin'in kuzeyine doğru çekilerek birkaç devlet kurdular. Bu devletlerden biri olan Kunlar (=Avrupalılar'ın söyleyişi ile Hunlar) bir zaman sonra öteki devletleri ortadan kaldırarak büyük bir imparatorluk yarattılar.”denilmektedir (Atsız ve Oran, 1960: 18).

3.5. Türkiye

Dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının sadece birinde Türkiye'nin hangi bölgelere dendiği verilmiştir.

“Coğrafi ad olarak Türkiye (Turkhia) kelimesine ilk defa Bizans kaynaklarında rastlanmaktadır. IX.-X. yüzyıllarda İtil (Volga) ırmağından Orta Avrupa'ya kadar olan sahaya bu ad verilmiştir.

Anadolu ise XII. yüzyıldan itibaren “Türkiye” (Turcia) olarak tanınmıştır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 79).

3.6. Türk Soyu

İncelenen ders kitaplarında Türk soyunun tanımı hemen hemen aynı anlatılmıştır. Ders kitabının birinde, Türkler yeryüzündeki üç büyük beyaz ırk grubundan “Europid” adı verilen grubun “Turanid” tipindedir. Kafa yapıları “brakisefal” dir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 79).

Başka bir ders kitabında da “Kafatası ölçüleri ancak uzun ve sürekli karışmalar sonunda değişebilir. Bundan dolayı “kafatası”, geçmişle bugünü birbirine bağlayan pek isabetli bir köprü vazifesi görmektedir.

Bu suretle tarih öncesi devirlerden kalma izler araştırılınca başlıca üç ırk olduğu görülmektedir:

1. “Dağlı Tip” veya “alp tipi” denilen yuvarlak kafalı, orta boylu ırk.
2. “Nordik” yani “kuzeyli” denilen uzun kafalı, uzun boylu ırk.
3. “Akdeniz Tipi” denilen orta boylu ve uzun kafalı ırk, Türkler, birinci ırktandır (Atsız ve Oran, 1960: 13).

Niyazi Akşit- Emin Oktay'ın yazdığı Tarih I kitabında ve Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih II kitabında bu bölüme yer verilmediği görülmektedir.

3.7. Türklerin Anayurdu

İncelenen ders kitaplarının hemen hepsinde Türkler'in Anayurdu'nun Orta Asya olduğu belirtilmiştir. Kafesoğlu-Deliorman yazar grubu anayurdun sınırlarını şöyle belirtmektedir: “Bu konuda ilim adamları değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Daha ziyade 90. meridyenin doğusundan Ural dağlarına ve Balkaş Gölü'nün güneyine kadar uzanan sahada değişik bölgeler tarif edilmiştir.

Diller üzerine yapılan son incelemelere göre M.Ö 2. bin ortalarında Türkler, Ural-Altay Dağları arasındaki (Hazar denizi'nin kuzey-doğusu bozkırları) bölgede yaşamışlardır” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 80).

“Türklerin anayurdu Orta-Asya'dır. Bugün bu bölgenin büyük çoğunluğunun Türk olması, tarih devirleri boyunca buralarda daima Türklerin yaşaması bunun en güzel tanığıdır. Kaldı ki tarih öncesi devirlerine ait bulunan iskeletlerin kafataslarının **brakisefal** olması ve bugünkü Türk milletinin kafatası ölçüsüyle uygun düşmesi de buna delildir.” diyerek tezine açıklık getirmiştir (Atsız ve Oran, 1960: 15).

Niyazi Akşit-Emin Oktay ikilisinin yazdığı Tarih I ders kitabında da “Türklerin anayurdu Orta-Asya'dır.Orta Asya batıda Hazar Denizi'nden, doğuda Kingan Dağlarına, kuzeyde Altay Dağları ile Baykal Gölü boylarından, Hindikuş ve Karanlık dağlarına kadar uzanan çok geniş bir ülkedir” diyerek Türklerin yaşadığı Orta Asya bölgesinin sınırlarını belirtmişlerdir (Akşit ve Oktay, 1952: 13-14).

Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih II kitabında anayurdun sınırlarını belirten bir bilgiye rastlanılmamıştır (Akşit, 1973).

3.8. Milattan Sonra Türk Göçleri

Kemalist çerçevede ele alınan konulardan biri de ders kitaplarında anlatılan göçler konusudur. Ders kitaplarının tamamına yakını göçler konusuna geniş yer vermiştir. Çünkü göçlerle birlikte Orta-Asya'nın durumu değişmiş, göçler Türklerle birlikte diğer milletlerin hayatında da önemli değişiklikler yapmıştır.

İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman yazar grubunun Tarih I kitabında göçler konusuna çok geniş yer verilerek hangi Türk devletleri nerelere göçmüş, göçlerin yapılışı ve Türk göçlerinin sebepleri açıklanmıştır:

“I. yüzyıl sonları ile II. yüzyıl ortalarında **Hunlar** Orhun Bölgesi’nden Güney Kazakistan bozkırlarına ve Türkistan’a,

350 yıllarında Uar-Hun denilen **AkHunlar** Afganistan ve Kuzey Hindistan’a 375’i takip eden yıllarda yine Hunlar Avrupa’ya,

461-465 arasında Oğurlar, güney-batı Sibirya’dan güney Rusya’ya V.yüzyılın ikinci yarısına Sabar’lar, Aral Gölü’nün kuzeyinden Kafkaslar’a,

VI. yüzyılın ortasında **Avar’lar**,Orta Asya’dan Orta Avrupa’ya, 665’i takip eden yıllarda **Bulgar’lar**, Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlar’a ve Volga nehri kıyılarına,

830’dan sonra Macarlar’la birlikte **bazı Türk boyları** Kafkas dağlarının kuzeyinden Orta Avrupa’ya,

840’ı takip eden yıllarda **Uygurlar**, Orhun bölgesinden **İç Asya’ya** IX.-XI. Yüzyıllar arasında **Peçenek**, Kuman (Kıpçak)’lar ile Oğuzların bir kolu olan **Uz’lar**, Doğu Avrupa’ya ve Balkanlar’a,

X. yüzyılda **Oğuzlar**, Orhun bölgesinden Seyhun nehir kıyılarına, XI. yüzyılda aynı **Oğuz** kütlesi Maveraünnehir üzerinden İran’a ve Anadolu’ya göç etmişleridir.” denilerek hangi Türk kitlelerinin hangi bölgelere göç ettiği birer birer verilmiştir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 81-82).

Bedriye Atsız-Hilmi Oran yazar grubunun Tarih I kitabında göçler konusu “Milattan önce dördüncü binde yeryüzünün bazı kesimlerinde büyük değişimler oldu. Bu arada Orta Asyada iklim şartları birden bire kurudu. Kavurucu rüzgarlar kızgın kum yığınlarına yer değiştirmeye başladı. Bu yüzden, nüfusu çoğalmış bulunan Orta Asya’dan doğu, batı ve güney yönlerinde göçler yapılmaya başladı.” Diyerek göçlerin yapıldığı sahaları tek tek açıklamak yerine yönlerini söylemekle yetinmiştir (Atsız ve Oran, 1960: 16).

Bir başka yazar grubu da göçlerin yapıldığı sahayı şu ifadelerle açıklamıştır:” Göçler,doğuya, güneye ve batıya olmak üzere üç yönden olmuştur. Doğu’ya gidenler Çin’e, güneye gidenler Afganistan, Belüçistan, ve Hindistan’a, Batı’ya gidenlerden bir kısmı Hazar denizinin Kuzeyinden Güney Rusya ve Orta Avrupa’ya, diğer bir kısmı da Hazar Denizi’nin güneyinden İran, Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Mısır ve Ege bölgesine kadar yayılmıştır (Akşit ve Oktay, 1952: 14).

Niyazi Akşit’in yazdığı Tarih II kitabı Anadolu Hunları ile kanunun anlatımına başlamış, göçler konusuna yer vermemiştir (Akşit, 1973).

Ders kitabı yazarları Türklerin, Orta Asya’dan başka ülkelere niçin göç ettiklerinin sebepleri üzerinde birleşmektedir.

Göçe yol açan sebep Orta Asya’da iklim şartlarının bozulması olarak tek sebebe dayandırılırken bazı ders kitaplarında birçok sebebe bağlanmıştır.

Bir yazar grubu göçlerin sebeplerini şöyle ifade etmekte:”Orta-Asya’nın batısında çok elverişli iklim şartları içinde yaşayan Orta-Asya’lılar, çoğalmışlar ve Maden Devri’ne kadar yükselmişlerdi. Fakat havaların ısınması ve Buzul Devri’nin sona ermesi üzerine, Orta Asya yavaş yavaş kurumaya başladı. Şiddetli rüzgarlar ve bu rüzgarların getirdikleri kum yığınları, yaşama şartlarını büsbütün güçleştirdi. Bu yüzden buralarda yaşayan Türkler, başka ülkelere göç etmeye başladılar. “ diyerek göçlerin sebeplerini olumsuz iklim şartlarına bağlamıştır (Akşit ve Oktay, 1952: 14).

Bir başka yazar grubu göçlerin yapılışını dört sebebe dayandırmıştır:

1. Tarihi kayıtlara göre, Türk göçlerinin ilk sebebi, anayurt topraklarının geçim bakımından yetersiz kalmasıdır. Büyük ölçüde kuraklık, nüfus kalabalığı ve otlak darlığı iktisadi sıkıntılar yaratmıştır.

2. Bazen Türklerin ağır dış baskılara uğradıkları da oluyordu.Türkler yabancı bir devletin idaresine girip, bağımsızlıklarını kaybetmektense, yurtlarını terk etmeyi tercih ediyorlardı.

3. Türklerin birbiri arkasına çeşitli yönlerde yayılmalarını sağlayan sebeplerden biri de, Türk maneviyatının sağlamlığıdır. Bilinmeyen ufuklara doğru akmak, her an karşılaşılabilecek tehlikeleri göğüslemeye hazır bulunmak ve aralıksız bir

ölüm-kalım savaşı ortamında yaşamak, her millet için tabii sayılacak bir davranış değildir. Bu ruhi zindelik, Türklerde açık şekilde görülmektedir. Türk milletinin tarih boyunca, hareketli bir topluluk halinde, sürekliliğini sağlayan bu zindelik, başarılarla birlikte daha da artmıştır. Her askeri zafer yeni bir siyasi hedefe yol açmıştır. Ülkeler fethedildikçe yeni fetih arzuları kamçılanmıştır.

Bu durum, zamanla Türklerde bir fetih felsefesi ve hakimiyet ülküsü doğurmuştur. Türk fetih felsefesi dünyayı, Türk töresinin himayesinde huzur ve sükuna kavuşturmayı gaye edinmiştir”(Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 83) denilerek yapılan göçlerin sebepleri: İklim şartları, siyasi sorunlar ve maneviyat sağlamlığı adı altında maddeleştirilmiştir.

Orta-Asya’da iklim şartları birdenbire kurudu. Kavurucu rüzgarlar kızgın kum yığınlarına yer değiştirmeye başladı. Bu yüzden, nüfusu çoğalmış bulunan Orta Asya’dan doğu, batı ve güney yönlerinde göçler yapılmaya başladı. (Atsız ve Oran, 1960: 16) denilerek göçlerin sebepleri için sadece iklim değişiklikleri gösterilmiştir.

Niyazi Akşit’in Tarih II kitabında göçler ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur (Akşit 1972 Tarih II).

3.9. Hun İmparatorluğu

Kemalist çerçevede ele alınan “Büyük Hun İmparatorluğu” ünitelerinin anlatımı ders kitaplarının hepsinde aynı tutarlılığı göstermemektedir. İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman’ın yazdığı Tarih I ders kitabı bu üniteye fazla ağırlık vererek, konunun ana hatlarını Asya Hunları, Batı Avrupa Hunları Ortadoğu Hunları, Hunların kültürel ve siyasi tesirleri ve Tabgaç Devleti olarak bölümlere ayırmıştır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 84).

Bedriye Atsız-Hilmi Oran’ın yazdığı Tarih I ders kitabında Hunlar ünitesiyle ilgili çok kısıtlı bilgilere yer verilmiş, Hunların siyasi ve kültürel özellikleri içiçe geçmiştir (Atsız ve Oran, 1960: 19-20-21-22).

Niyazi Akşit-Emin Oktay’ın yazdığı Tarih I ders kitabında da Hunlar’ın siyasi özelliklerine çok az yer verilirken kültür ve medeniyet konuları ayrı bir bölüm halinde verilmiştir (Akşit ve Oktay 1952: 15-16-17-18).

Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih II ders kitabı ise Batı(Avrupa) Hunları ile üniteye giriş yaparken, Asya Hunları'na yer vermemiştir (Akşit, 1973: 6-7-8-9).

Hun imparatorluğu, (özellikle Asya Hunları) İslamiyetten önceki ünitelerde önemli bir yer teşkil eder, 1960'dan 1980'e ortaöğretimde okutulan ders kitaplarında, Hunlar konusuna geniş yer verilirken, Hunlar'ın siyasi özellikleri ile ilgili bilgilere daha sık rastlanır. Araştırmada Asya ve Avrupa Hunları örnek olarak seçilmiştir.

Bir ders kitabı, Hunlar ile ilgili konunun anlatımına “Hun” kelimesinin anlamını açıklayarak başlamış, bu devletin sınırlarını belirtmiş, Hun Devleti'nin tarihi ile ilgili bilgi vererek, siyasi özellikleri ile ilgili konuyu anlatımına devam etmiştir:

“Hun” kelimesi eski Türkçe'de “insan, halk” sına gelmektedir.Hun siyasi birliğinin merkezi **Orhun-Selenga** ırmakları ile bu ırmakların hemen batısında olup Türklerin kutlu ülke saydıkları Ötüken havalisindeydi.

Hun devletinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. M.Ö.IV. yüzyılda Çin'de Chou iktidarı zayıflamıştı. Bunlardan ch'in (çin) gittikçe kuvvetlenmekteydi. Durumdan endişe duyan beş komşu derebeylik Hun birliği ile M.Ö 318'de bir ittifak antlaşması yaptı. Hun devleti hakkındaki ilk tarihi vesika bu antlaşmadır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 85).

Başka bir yazar grubunun yazdığı Tarih I ders kitabında aynı konu için şu ifadeler kullanılmaktadır: “Ana yurdun doğusuna taşan bir takım Türkler, **Orhun** ve **Selenga** nehirleri dolaylarında toplanmışlar ve uzun müddet ayrı ayrı boylar halinde yaşadıktan sonra, Çin'in kuzeyine doğru yayılarak kuvvetli bir devlet kurmuşlardır. Çinlilerin Hiyong-Nu dedikleri bu **Hun Türk** devletinin ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber, Çin'in eski sülaleleri zamanında bunlardan bahsedilmiş olması, tarihlerinin eski olduğunu gösterir. Hunlar hakkındaki kesin bilgimiz M.Ö III. yüzyılda başlar” (Akşit ve Oktay, 1952: 15-16) denilerek burada da Hun Devleti'nin kesin olarak ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber, coğrafi sınırları bellidir. Fakat yukarıda verilen bilgede de “Hun” kelimesinin anlamına bir açıklık getirilmemiştir.

Bir başka yazar grubunun Tarih I ders kitabında ise Hunlar'ın kuruluşlarıyla ilgili olarak ifadeler yer verilmektedir: “M.Ö.VI. yüzyılda İranlılar'ın IV. yüzyılda da İskender'in şiddetli hücumları sonunda Türkler, Çin'in kuzeyine doğru çekilerek birkaç devlet kurdular. Bu devletlerden biri olan **Kunlar** (= Avrupalılar'ın söyleyişi ile **Hunlar**) bir zaman sonra öteki devletleri ortadan kaldırarak büyük bir imparatorluk yarattılar. Bunlar daha sonraki yüzyıllarda tarih alanında gördüğümüz **Oğuz** ve **Kıpçaklar'ın** atalarıdır. İlk defa M.Ö. 318'de Çin'in kuzeyinde gözükmüşler ve öteki Türkler'den daha teşkilatlı bir devlet kurmuşlardır” (Atsız ve Oran, 1960: 18) denilerek tüm kaynaklarda Hunlar'ın kuruluş bölgeleri, ilk defa nerede görüldükleri ile ilgili bilgiler tutarlılık gösterirken, kesin kuruluş tarihleri hakkında bilgi yoktur. Hun kelimesinin anlamı da sadece bir kaynakta açıklamıştır.

Niyazi Akşit'in Tarih II ders kitabı Asya Hunları'na yer vermeyerek Batı (Avrupa) Hunları ile üniteye giriş yapmıştır (Akşit, 1973: 6).

Devletlerin kuruldukları ve hüküm sürdükleri coğrafi bölgeler, o devletlerin siyasi ve askeri faaliyetlerini şüphesiz, doğrudan doğruya etkiler. Büyük Hun Devleti'nin kurduğu saha da, Hunlar'ın karşısına Çin'i çıkarmış ve ilişkiler bu devlet ile yoğunluk göstermiştir ki bize Hunlar hakkındaki ilk bilgileri Çin kaynakları vermektedir.

Hun-Çin münasebetleri ile ilgili olarak ders kitaplarında şu ifadeler yer verildiğini görmekteyiz:

“Hunlar Çin üzerindeki baskılarını arttırdılar. Mahalli hanedanlar, uzun savunma savaşları sırasında, korunmak maksadıyla, yerleşme bölgelerini ve askeri yığınak yerlerini surlarla çeviriyorlardı. Çin devleti, kuzeyden gelen saldırılarına karşı sınırlarını büsbütün kapamak için ünlü Çin Seddi'ni meydana getirdi. (M.Ö. 214)” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 85).

Bir başka ders kitabında ise Çinliler ile Hunlu'lar arasındaki siyasi ilişkileri belirtmek için şu ifadeler kullanılmaktadır:”**Hunlular'ın** Çin için büyük bir tehlike oluşu, hayvanların eti ve sütüyle geçinemedikleri zaman iktisadi zaruretle Çin'e

mutama diyen akın etmeleri yüzünden Çinliler meşhur Çin Seddi'ni yaptılar. Bu sed milattan önce 214'de bitti" (Atsız ve Oran, 1960: 19-20).

Başka bir ders kitabında da Hun-Çin ilişkilerine çok az değinilerek şu ifadeler kullanılmıştır: "Hunlar hakkındaki kesin bilgimiz M.Ö.III. yüzyılda başlar.Bu zamanda Hun'lar, Çin'e ardı arkası kesilmeyen akınlar yapıyorlardı. Çinliler bu akınlardan memleketlerini koruyabilmek için, **Çin Seddi'ni** meydana getirmişlerdi." (Akşit ve Oktay, 1952: 16).

Ders kitaplarının tümünde, Hun-Çin ilişkileri anlatılırken, Çinliler'in Türk akınlardan ülkelerini koruyabilmek için, ünlü Çin Seddi'ni M.Ö. 214 yılında meydana getirdikleri bilgisine rastlamak mümkündür.

Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih II ders kitabında Hun-Çin siyasetine yer verilmeyerek ünite Batı (Avrupa) Hunları ile başlamıştır (Akşit, 1973: 6).

3.10. Motun (M.Ö. 209-174)

Büyük Hun imparatorluğu ile adeta özdeşleşen ve büyük askeri başarılarıyla bilinen Motun ya da Mete Han'a, Tarih ders kitaplarının çoğu, geniş yer vermektedir.

İbrahim Kafesoğlu Altan Deliorman'ın yazdığı Tarih I ders kitabında Mete Han ile ilgili olarak şu ifadelerle rastlanılmaktadır:

"Motun'a,"imparator" demek olan ve Hun dilinde "sonsuz genişlik, yücelik,üluluk" manasına gelen Tanhu ünvanı verildi. Bu unvan, Asya Türk devletlerinde altı yüzyıl kadar kullanılmıştır" (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 87).

Ders kitabının birinde ise Mete Han ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:"Hunlar'ın bilinen ilk hükümdarı **Teoman'dır**. Teoman, Çin'in iç karışıklıklarından Faydalanarak buraya birçok akınlar yaptı. Teoman'dan sonra yerine **Mete** geçti" (M.Ö. 209-174) (Akşit ve Oktay, 1952: 16).

Bir başka yazar grubunun yazdığı Tarih I ders kitabında ise: "Adını bildiğimiz ilk **Hun** yabgusu **Teoman** Yabgudur. Milattan önce 210'da hükümdardı, ve büyük oğlu "**Mete**" ve diğer birer okunuşa göre Motun'da onun veliahtıydı" (Atsız ve Oran, 1960: 19-20).

3.11. Mete'nin Siyaseti

Zamanında, ülkesini ve devletini bir imparatorluk haline getirerek geniş sınırlara ulaştıran Motun (Mete) Han'ın siyasetine ders kitaplarında geniş yer verilmiştir.

Mete Han'ın izlediği siyasi çizgi ile ilgili olarak bir ders kitabı şu bilgilere yer vermektedir: “Motun, hükümdar olunca devletini yeni baştan düzene soktu. Hunların doğusunda Moğol-Tunguz kabileleri birliği, yani Tung-hular vardı. Motun'u iyi tanımadıkları için ondan ısrarla toprak istiyorlardı. Motun onlara savaş açtı ve Tung-hu'ları perişan etti. Böylece hakimiyetini Kuzey Peçili'ye kadar genişletti. Bundan sonra da batıya dönerek, Orta Asya'da Tanrı Dağları-Kansu havalisinde yaşayan ve Hind-Avrupalı bir ırk olan Yüeciler'i yendi. (M.Ö.203)” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 87-88).

Başka bir ders kitabında aynı bilgiler için şu ifadeler yer verilmiştir: “Mete, ilk defa iç işleriyle uğraştı. Memleketin güvenliğini sağladı. Sonra, Moğol ırkından olan **Siyenpi**'leri bozguna uğratarak, Kingan dağlarının doğusuna çekilmeye mecbur etti. Çin'in kuzeyinde Kansu'da oturan Yüeci'leri batıya doğru sürdü. İlk boylarında Türk **Vusun** krallığına egemenliğini kabul ettirdi. **Kaşgar, Yarkent, Hatan** gibi şehirleri idaresi altına aldı” (Akşit ve Oktay, 1952: 16).

Bedriye Atsız-Hilmi Oran'ın yazdıkları Tarih I ders kitabında ise: “ilkönce doğudaki **Tunguzları** ortadan kaldırıp topraklarını kendi ülkesine eklemekle işe başladı ve batıdaki Hazar denizi kuzeyine kadar olan bütün irili ufaklı Türk beyliklerini alarak Türk birliğini kurdu. Bu beylikler, Türk usulünce iç işlerinde serbestiler. Yalnız vergi ve asker vermek suretiyle Hunlara bağlanmışlardı” (Atsız ve Oran, 1960: 60-20).

Yukarıdaki bilgiler ışığında öğreniyoruz ki, Mete Han, tahta geçince ilk iş olarak iç işleriyle uğraşarak, ülkesinin güvenliğini sağlamış, sınırlarını yavaş yavaş genişletmeye başlamıştır.

3.12. Çin Siyaseti

Mete'nin izlediği Çin siyaseti, ders kitaplarının hepsinde ayrı bir başlık altında verilmemiştir. Bu konu bazen, Mete Yabgu ve Türk birliği başlığı adı altında, bazen de Çin siyaseti yada Çinliler'le savaş başlıkları adı altında verilmiştir.

Ders kitaplarında, Hun-Çin siyaseti ile ilgili olarak, Mete'nin Çinliler'i her seferinde yendiği, Çinliler'in ise çıkış yolunu Hun ülkesine gönderdiği ajanlar, ve değerli ipeklerde bulduğu, Hun devleti'ni bu şekilde böldüğü konusunda hemfikirdir.

“Mete Yabgu, milattan önce 200-198 arasında Çin'le harp ederek yendi. Çin Sarı Irmak'ın güneyindeki birçok yerleri Hunlara bıraktı ve birçok vergi olarak her yıl ipek kumaş, pamuk, şarap, pirinç göndermeye mecbur edildi. Bu vergiyi Çinliler M.Ö. 140 yılına kadar 58 yıl ödediler.

Çin, Hunlularla başa çıkmak için kuvvete değil, siyasi entrikaya başvurmuştur. Cesur, çevik, usta askerlerden mürekkep Hun ordularıyla savaş alanında başa çıkamayınca Hun ülkesine gönderilen casuslarla işleri karıştırmak ve Hunlara bağlı öteki Türkleri kışkırtmak, suikastlar yapmak yolu tutulmuştur. Bu yüzden M.Ö. 133-100 arasında süren ve her iki tarafa da büyük kayıplar verdiren yıpratıcı bir savaş yapılmıştır (Atsız ve Oran, 1960: 20).

Bir başka yazar grubunun yazdığı Tarih I ders kitabında Mete'nin izlediği Çin siyaseti ile ilgili şöyle bir bilgi yer almaktadır: “Han sülalesinin kurucusu olan Çin imparatoru Kao-çu, Motun'a karşı yaptığı muharebede yenildi. Hunlar “Turan Taktiği” denilen bozkır usulü savaş ile Çin imparatorunu ve 320 bin kişilik ordusunu kuşattılar. Bunun üzerine Çinliler barış istemek zorunda kaldılar. Bozkır bölgesini Hun devletine terketmeyi, yiyecek ve ipek vermeyi kabul ettiler. Çin hükümdarı ve ordusu ancak bu şartlarla kurtulabildi.

Bu antlaşma Doğu Asya tarihinde iki büyük devlet arasında yapılmış milletler arası ilk sözleşmedir (M.Ö.200)” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 88).

Bir başka yazar grubu da bu konuyu “Çinlilerle Savaş” başlığı altında şöyle vermektedir: “Çin, zengin bir memleketti. Eskiden beri Hunlar'la Çinliler arasında savaş eksik olmuyordu. Mete de Çin'e harp açtı. Bu zamanda Çin'in başına Han

sülalesi geçmişti. Mete bu sülalenin kuvvetli kurucusu Kao-Ti'yi bir meydan muharebesinde yendi. Mağlup olarak çekilen Çin hükümdarını, sığındığı bir kalede kuşattı ve her sene vergi vermeye mecbur etti. Mete'den sonra Hun imparatorları yüzyıl kadar bu devleti kuvvetli olarak devam ettirdiler ve Çinliler'le savaşlar yaparak her defasında başarı sağladılar” (Akşit ve Oktay, 1952: 16).

Yukarıdaki bilgiler ışığında görüyoruz ki, ders kitapları Mete'nin, izlediği Çin siyaseti konularına ağırlık vermiştir. Mete'nin Çin'e karşı açtığı savaşların hemen hemen tümünde başarılı olduğu, Çin'in siyasi entrikalarla Hun devletini zayıflattığı, bilgisi açıklık kazanmaktadır.

3.13. Hun Devleti'nin Parçalanması

Ders kitabı yazarları, Hun imparatorluğunun yıkılmasını, Çin'in izlediği siyasi entrikalara bağlamaktadır:

Çin diplomatları ve görevlileri, Hun merkezindeki Çinli prenseslerin himayesinden faydalanıyordu. Bu sayede Hun topraklarında serbestçe gezip dolaşıyorlar, Türklerin ve onlara bağlı kavimlerin arasında propaganda yapıyorlar, sinsî bir şekilde, devleti kuvvetten düşürmeye çalışıyorlardı” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 91).

“Vu-ti ipek yolu üzerindeki memleketleri ve kavimleri öğrenerek Hunlara karşı işbirliği sağlamayı dış politikasının ana hedefi haline getirmişti.

...Çin'li casus batıda geçirdiği on yıl içinde edindiği bilgileri, temaslarını ve tavsiyelerini bir rapor haline getirerek, imparatora sundu. Bu önemli rapor sonraki yıllarda takip edilecek Çin siyaseti için başlı başına bir rehber vazifesi gördü” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 91).

“Hanedanlar arasındaki akrabalık bağlarına ve gizli haber alma faaliyetlerine ek olarak Çin imparatorları askeri ıslahata da önem verdiler. Çin orduları, Türk usulüne göre yetiştirildi. Hun silahlarıyla donatıldı. Nihayet Çinliler Hun tarzında 140 bin kişilik süvari bir kuvveti çıkarabilecek duruma geldiler” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 91).

Bir başka ders kitabında aynı konu ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir. “Çin, Hunlarla başa çıkmak için kuvvete değil,siyasi entrikaya başvurmuştur. Cesur, çevik, usta askerden mürekkep Hun ordularıyla savaş alanında başa çıkamayınca Hun ülkesine gönderilen casuslarla işleri karıştırmak ve Hunlara bağlı öteki Türkleri kışkırtmak, suikastlar yapmak yolu tutulmuştur. Bu yüzden M.Ö. 133-100 arasında süren ve her iki tarafa da büyük kayıplar verdiren yıpratıcı bir savaş yapılmıştır” (Atsız ve Oran, 1960: 20).

Başka bir yazar grubunun yazdığı Tarih I kitabında aynı bilgiler için şu ifadeler kullanılmaktadır: “Çinliler, memleketlerini askeri kuvvetleriyle Hunlar’ın hücumlarından koruyamadıkları için, bu devleti içten yıkmaya çalıştılar. Gizlice gönderdikleri adamlarıyla, birliği teşkil eden Hanlar ve Boylar arasında anlaşmazlıklar çıkarttılar. M.Ö. 60 senesinde Hun’lar arasında anlaşmazlıklar çıkarttılar. M.Ö. 60 senesinde Hun’lar arasında iç savaşlar başladı.

Bu harpler neticesinde Hun Devleti, zayıf düştü. **M.S. 50** senesinde doğru Orhun bölgesinde **Kuzey Hunları**, Çin sedeli yöresinde oturanlar **Güney Hunları** olmak üzere ikiye ayrıldı” (Akşit ve Oktay, 1952: 16).

Orta Asya’da kurulan Büyük Hun devleti’nin yegane düşmanı Çinliler olmuştur.Hun akınları ile başa çıkamayan Çinliler Çin Seddi’ni inşa etmişler, buna rağmen Türk akınlarını yine önlememişlerdir. Siyasi entrikalar sayesinde Büyük Hun imparatorluğunu parçalamışlardır.

3.14. Batı (Avrupa) Hunları

1960’dan 1980’e Ortaöğretimde okutulan Tarih ders kitapları Avrupa Hunları konusu Asya Hunları’na göre daha kısıtlı yer vermiştir. Avrupa Hunları konuları anlatırken de, ağırlık Attila döneminde dir.

Ders kitabının birinde Avrupa (Batı) Hunları’nın ortaya nasıl çıktığı konusunda şöyle bir bilgiye rastlanılmaktadır: “Çin sahasında siyasi varlıklarını kaybeden Türk kütelleri etrafa dağılmışlardır. Bunların bir kısmı Seyhun ötelere, Kafkasların kuzeyine, Dinyeper nehri civarına ve gördüğümüz gibi, en çok Aral

gölünün doğusundaki bozkırlara dağıldılar. Oralardaki diğer Türk zümreleri ile kaynaştılar.

Bunlar iklim değişikliği veya 350 yıllarında doğudan gelen Uar-Hun baskısı karşısında batıya yöneldiler.

Batı (Avrupa) Hun imparatorluğunu, Asya Hunları'nın torunları olan bu kalabalık ve güçlü kütleler kurdular.”

(Kafesoğlu ve Deliorman, 1977, 1977: 99) denilerek Batı (Avrupa) Hunları'nı Asya Hun devleti kökenlilerin kurduğunu görüyoruz.

Niyazi Akşit yazdığı Tarih II ders kitabında Hunlar'ın kuruluş bölgeleriyle ilgili bir bilgi vermemiştir: “Güney Rusya'ya doğru yayılmaya başlayan Batı hunlar, **Balamir** adlı başkanlarının komutasında Almanlar'ı, Ostrogotları ve diğer kavimleri yenip yönetimleri altına aldıktan sonra Tuna boylarına kadar ilerlediler.

Hunlar, kısa bir zamanda Ural ve Kafkaslar'da Elbe ve Tuna nehirlerine kadar uzanan çok geniş bir ülkeye sahip oldular” (Akşit, 1973: 6) .

Bedriye Atsız ve Hilmi Oran'ın yazdıkları Tarih I ders kitabı Avrupa Hunları konusuna çok az yer vererek şöyle bir ifade kullanmıştır:” Kuzey Hunları'nın geriye kalanları biraz daha uzağa çekilerek İrtiş ve Balkaş arasındaki bölgeye girdiler. Bunlar daha sonra burada **Örpen Hunları** adını almışlardır. Dördüncü asırda yeniden batıya ilerleyerek Avrupa'ya geçmişler ve beşinci asırda **Attila** kumandasında Avrupa'yı titretmişlerdir (Atsız ve Oran, 1960: 22), denilmiş ve Kuzey Hunları'ndan Örpen Hunları olarak sadece yukarıdaki kaynakta söz edilmiştir.

3.15. Avrupa'da Kavimler Göçü

Avrupa'nın çehresini her açıdan değiştiren Kavimler göçü konusuna, dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının yer verdiğini görüyoruz. Kavimler göçü için bir yazar grubu şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hun başbuğu **Balamir** önce Doğu gotları'na taarruz etti ve bu devleti yıktı (374). Hun taarruzu, şaşırtıcı bir hareket kabiliyeti ve gelişmiş bir süvari taktiği ile bu sefer Batı Gotlarına karşı devam etti. Kalabalık Vizigot kütleleri batıya doğru çekildi. (375) Böylece Hun askeri gücü, çeşitli kavimleri harekete geçirmiş oldu.

Bunlar birbirlerini yerlerinden atarak Roma imparatorluğunun Kuzey eyaletlerini altüst ettiler. Avrupa'nın etnik çehresini değiştiren tarihi **Kavimler göçü** İspanya'ya kadar uzandı ” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 98).

Yukarıda bilgiler ışığında Kavimler Göçü'ne fazla yer ayrıldığı görülmektedir. “Büyük Roma imparatorluğunun Ren ve Tuna sınırlarında bulunan kavimler, doğudan gelen Hunlar'ın baskısıyla yerlerinden oynamamışlar ve Roma imparatorluğu topraklarına girerek bir takım krallıklar kurmuşlardır. V. Yüzyılda Avrupa Milletleri arasında görülen bu kaynaşmaya **Kavimler Göçü** denir” (Akşit, 1973: 5).

Bedriye Atsız ve Hilmi Oran'ın yazdıkları Tarih I ders kitabına Avrupa Hunları konusu dolayısıyla Kavimler Göçü dahil edilmemiştir (Atsız ve Oran, 1960).

Niyazi Akşit-Emin Oktay'ın yazdıkları Tarih I ders kitabında da yine Avrupa Hunları ile ilgili bilgiler yoktur (Akşit ve Oktay, 1952).

3.16. Atilla

Batı Avrupa üniteleri çerçevesinde, Atilla konusuna tarih ders kitaplarında geniş yer verildiği görülmektedir.

Bir yazar grubunun yazdığı Tarih I ders kitabında Atilla ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Babası Muncuk erken öldüğü için, Atilla, amcası Rua'nın yanında yetişmişti. Onunla birlikte seferlere katılmış, çeşitli kavimleri yakından tanıma imkanı bulmuştu. Hun iç ve dış siyaseti ile ilgili devlet idaresinin temellerini öğrenmişti” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 102).

Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih II ders kitabında Atilla'dan şöyle söz edilmektedir:” Hunlar'ın en parlak devri **Atilla** zamanıdır. Atilla, babası Mancuk'un ölümünden sonra kardeşi **Bleda** ile birlikte hükümdar oldu. Devlet işlerini tamamen eline alan Atilla, büyük bir imparatorluk kurmayı başardı (Akşit, 1973: 6).

3.17. Atilla ve Seferleri

İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman'ın yazdığı Tarih I ders kitabında Atilla'nın seferleri ayrı ayrı anlatılmaktadır. Bu seferler şu başlıklar altında

verilmiştir: “Konstantia (Morgos) Barışı, Bizans’a karşı I. Balkan seferi, II. Balkan seferi ve Anatolios Barışı, Batı Roma ile siyasi ilişkiler ve Galya seferi, Kampus Mauriakus Savaşı (Haziran 451) ve İtalya seferi” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 102-111).

Yukarıda başlıklar altında verilen Attila’nın siyasi icraatları Kafesoğlu ve Deliorman yazar grubunun Tarih I ders kitabında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Niyazi Akşit’in yazdığı Tarih II ders kitabında ise Attila’nın seferleri genel olarak anlatıldıktan sonra, Batı seferi ve İtalya seferi üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.” Hun boylarını birleştirdi. Volga Nehri’nden Ren Nehri’ne kadar uzanan ülkelerdeki bütün Cermen kavimlerini yönetimi altına aldı. Doğu Roma İmparatorluğu’na hücum etti. Dakya, Mezya, İllirya, ve Trakya’yı istila ederek Gelibolu Boğazı’na kadar ilerledi. Bizans imparatoru İstanbul’a çok yaklaşmış olan Attila’nın barış şartlarını kabul etmek zorunda kaldı” (Akşit, 1973: 7-8).

3.18. Hun İmparatorluğu’nun Sonu

Attila’nın ölümüyle birlikte Batı (Avrupa) Hun imparatorluğu parçalanmıştır.

“Çeşitli milletlerden meydana gelen Batı Hun imparatorluğu Attila gibi değerli bir hükümdarın ölmesi üzerine parçalandı. Macaristan’da Attila’nın oğullarından Dengiz bir süre hüküm sürdüyse de onun da ölümünden sonra bu devlet büsbütün ortadan kalktı” (468) (Akşit, 1973: 9).

“Attila’nın eşi **Arıkan** (Arıg-han)’dan doğan üç oğlu vardı: İlek, **Dengizik** ve **İrnek**. Üçü de babalarının yerini tutamadılar....Savaşlardan yorgun düşen Hunlar’ın büyük kısmı Karadeniz’in batı kıyılarına döndü” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 112).

3.19. Göktürk Devleti’nin Kuruluşu

Kemalist çerçevede ele alınan ikinci ünite başlığı Gök-Türk hakanlıklarıdır. Gök-Türk’ler ile ilgili ünitelere incelenen dönemler içerisinde ders kitaplarının hepsinde rastlanılmamıştır.

Bedriye Atsız-Hilmi Oran'ın yazdıkları Tarih I ders kitabı Hunlar'dan sonra üniteyi bitirmiştir (Atsız ve Oran, 1960).

Niyazi Akşit - Emin Oktay yazar grubu da Hunlar'dan sonra üniteyi noktalamıştır (Akşit ve Oktay, 1952).

İncelenen diğer iki ders kitabında ise Göktürk'ler ile ilgili ünitelere geniş yer verilmiştir. Ünite girişinde Gök-Türk imparatorluğu ile ilgili şöyle açıklayıcı bir bilgi yer almaktadır:” VI. asır ortalarında kurulan Gök-Türk Hakanlığı, Türk kültürünün en iyi temsilcisi olmuştur. Bu yönüyle Asyada'ki Büyük Hun İmparatorluğu'ndan sonra ikinci Büyük Türk İmparatorluğu niteliğini taşır. Gök-Türk Hakanlığı, “Türk” sözünü ilk defa resmi devlet adı olarak kabul etmekle, bütün bir millete ad verme şerefini kazanmıştır” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 121).

Bir başka ders kitabında Göktürkler ile ilgili olarak ünite başında şöyle bir açıklayıcı bilgi bulunmaktadır: “VI. yüzyılda doğuda Mancurya'dan batıda Karadeniz kıyılarına ve güneyde Hindistan sınırlarına kadar uzanan geniş ülkelerde tarihini kendi yazılarından öğrendiğimiz Büyük Göktürk İmparatorluğu kuruldu” (Akşit, 1973: 31).

Açıklayıcı bilgiler kapsamında biz şu çıkarımda bulunabiliriz ki, Hunlar'dan sonra Göktürklerde, Asya'nın göbeğinde büyük bir İmparatorluk kurmuşlardır. Biz Göktürkler'in tarihini kendilerinden öğreniyoruz; çünkü Göktürkler'in kendilerine ait bir yazıları var.

“Gök-Türk'ler, Asya Hunların'dan geliyorlardı, Başbuğ ailesi olan Aşma (Kurt) soyunun bir dişi kurttan türediği inancı yaygındı. Bu türlü rivayetler Gök-Türk tarihinin başlangıcını efsanelerle karıştırmaktadır. Kurttan türeme inancı Asya Hunlarında da vardı. Bozkurt destanında, kurt atanın Türkleri dar ve aşılmaz yollardan geçirerek kurtardığı anlatılır. Bu efsane Hunlarda da görülür” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 122).

Göktürklerin çıkışını anlatan **Ergenekon** destanı aşağıya alınmıştır:

“Tar Han soyundan Sevinç Hanın askerleri Türkler üzerine saldırarak ellerine geçen halkın büyüklerini öldürdüler, küçüklerini esir ettiler. Bu kanlı savaşta, İl

Han'ın küçük oğlu Kayan ile kardeşinin oğlu Nüküz kadınlarıyla beraber düşmanların elinden kaçarak kurtulmayı başardılar. Bunlar yurtlarına gelerek birçok at, deve, davar ve koyun aldılar. Etraflarındaki halk kendilerine düşman olduğundan adem yolu uğramaz ıssız bir yere çekilmeye karar verdiler. Mallarını ve hayvanlarını alarak sarp dağlara yürüdüler...

Bundan sonra etrafı aşılmaz ve geçilmez dağlarla çevrili, geniş bir ülkeye vardılar... Kayan ve Nüküz'ün çocukları dört yüz yıldan fazla burada kalarak çoğaldılar. Birçok oymağa ayrıldılar ve Ergenekon'a sığmaz oldular. Bunun üzerine Ergenekon'dan çıkmaya karar verdiler..." (Akşit, 1973: 32). Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı gibi ders kitapları Göktürkler'in kuruluş aşamasını destanlarla anlatmıştır.

3.20. Göktürk Devleti'nin Kuruluşu ve Bumin Kağan

Az zamanda Orta-Asya'daki bütün Türk boylarını yönetimi altına toplamayı başaran Bumin, kardeşi **İsteme'yi** Batıdaki **Onboy** Türkleri üzerine Yabgu tayin etti (Akşit, 1973: 33).

İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman'ın yazdığı Tarih I ders kitabında da Bumin Kağan'ın seferleri üzerinde teker teker ayrıntılı bir şekilde durulmamıştır: Gök-Türk devletini'nin kurucusu olan Bumin'in atası "Şad" unvanı taşıyordu (Bilge Şad).

Bumin 534 yılında Kuzey Tabgaç hükümeti ile siyasi ilişki kurmuştu. Bumin, Juan-juanlar'a karşı ayaklanan bir kısım Tölesler'in isyanını bastırmıştı. Juan-juanlar'a savaş açtı ve ağır bir yenilgiye uğrattı.

Bu zafer üzerine Bumin "İl-Kağan" unvanını alarak hakanlığını kurdu. Eski Büyük Hun İmparatorluğu'nun başkent bölgesi olan Ötüken'i kurdu. (552) ve aynı yıl içinde öldü" (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 123).

Orhun boylarındaki **Koşu-Çaydan** kitabelerinde Göktürk imparatorluğunun ilk kurucularının zaferleri şöyle anlatılmıştır:"Üstünde mavi gök, altında kara toprak yaratılınca ikisi arasında insan yaratılmıştır. İnsanlar üzerinde ecdadım Bumin Han ve İstemi Han büyümüş: Türk ilini ve Türk törelerini korumuş ve düzenlemiş. Dört yönden hep düşman imiş, asker salup dört taraftaki milletleri hep zapt etmiş,

güvenliği sağlamış, başı olanları eğdirmiş, dizi olanları çöktürmüş, bilgin ve Yiğit Han imiş. Subayları da hep bilgin ve cesur imiş, bütün ümera ve milleti de doğru imiş. Onun için o kadar memleketleri zapt etmiş” (Akşit, 1973: 33).

Ders kitaplarında Göktürkler’in kuruluş, yükselme, siyasi ilişkileri anlatılırken konu aralarında, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi kitabelerden, ya da destanlardan alıntıları yapılarak konunun bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

3.21. Doğu Göktürkleri

Çinliler’in entrikalarıyla çıkan karışıklıklar ve ayaklanmalar yüzünden devletin kuvveti zayıfladı. Çinliler, Çin elbiselerini, Çin adetlerini ve Çin yemeklerini moda şeklinde Türkler Arasına sokmaya çalışıyorlar, Türkleri kendi dillerini bırakarak Çince öğrenmeye zorluyorlar ve Milli varlıklarını sarsmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Nihayet Çinliler 630 yılında bu devleti ortadan kaldırdılar (Akşit, 1973: 34).

Başka bir ders kitabında ise Doğu Gök-Türk Hakanlığı’nın ortadan kalkması şu ifadeler ile anlatılmaktadır: “Türkleri büsbütün Çinileştirmek maksadıyla, halkını Çince konuşturmaya, Çinliler gibi giyinmeye, Çin adetlerini kabule zorlaması için İşbara üzerindeki Çin baskısı arttı. Gök-Türk hakanlığı parçalanmıştı” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 130).

3.22. Kutluk (II Göktürk) Devleti

Orta Asya’da kurulan ikinci büyük Türk İmparatorluğu Gök-Türk İmparatorluğudur. Bu İmparatorlukta da Türkler’in yegane düşmanı yine Çinli’ler olmuştur. Türkler Çinliler’e karşı bağımsızlıklarını kazanmışlar yine Çinliler’e karşı bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir.

Kutluk devleti ile ilgili olarak bir ders kitabında şu bilgiler yer almaktadır: “Çin egemenliği Türkler’e çok ağır geldi. Prensler fırsat buldukça ayaklanarak bağımsızlık kazanmaya çalışıyorlardı. Böylece elli yıl geçti. Nihayet **Kutluk Kağan** ile veziri **Tonyukuk** memleketi Çinliler’den kurtarmayı başardılar. (681)

Doğu Gök-Türk Devleti yeniden kuruldu. Göktürkler’in bu ikinci devresine Kutluk Devleti de denir” (Akşit, 1973: .34).

Başka bir ders kitabı ise Kutluk Devleti'nin kuruluş aşaması için şu ifadelerle yer vermektedir: “Türk milleti hür ve bağımsız hakanlık çağının özlemi içindeydi. Bu sebeple, İstiklal mücadelesi hız kazanmaya başlamıştı. İstiklal savaşına girişenlerden biri de Aşina ailesinden **Kutluğ**'du. Kuzey Çin'de 680'lerde faaliyete geçen Kutluğ gizlice teşkilat kurarak etraftaki Gök-Türk ileri gelenlerini ve halkını göreve çağırdı. Harekat hızla yayıldı. Kutluğ'un çağrısına katılanların sayısı kısa zamanda 5000'e yükseldi. Bunlar arasında ünlü Gök-Türk devlet adamı ve kumandan **Tonyukuk** da vardı” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 136-137).

Kapgan Kağan

II. Göktürk hükümdarlarından olan Kapgan Kağan ile ilgili sadece bir ders kitabında şu bilgiler yer almaktadır: “Kapgan Kağan, Türk tarihinin büyük fatihlerinden biridir. Uzak görüşlü ve büyük bir devlet adamı olan Kapgan'ın planı üç ana noktada toplanıyordu:

- 1-) Çin'i baskı altında tutmak
- 2-) Çin'de dağınık halde yaşamakta olan Türkler'i anavatan Ötügen'e çekmek.
- 3-) Asya Kıt'asında ne kadar Türk yaşamakta ise hepsini Gök-Türk birliğine bağlamak.

Kapgan'ın bu siyasi ve askeri görüşleri onu saygılı Türk büyükleri arasında yüceltmekte, özellikle üçüncü nokta dikkat çekici bir siyasi kavrayışı göstermektedir” (Kafesoğlu-Deliorman, 1977: 139).

Bilge Kağan

“Kutluk Kağandan sonra yerine kardeşi Kapağan Han ve onun yerine de Bilge Kağan geçti. Bilge Kağan'ın ordu komutan'ı kardeşi Kültigin'di. Bu zamanda Çinliler Türkistan'a büyük bir ordu gönderdiler. Türk boylarını ayaklanmaya kışkırttılar. Devlet tehlikeye düştü. Kültigin büyük kahramanlıklar göstererek Çinliler'i memleketten çıkardı. Sonra Çin üzerine akınlar yaptı. Orhun anıtları bu iki kardeş zamanında dikilmiştir” (Akşit; 1973: 35).

Bir başka ders kitabında Bilge Kağan ve döneminin başarıları şu ifadelerle anlatılmaktadır: “Hakanlık eski canlılığını ve itibarını kazanmıştı. Doğu bölgeleri ve Tarbagatay’a kadar bütün Batı, hakanlığa bağlanmıştı. Bu başarılar üç Gök-Türk büyüğünün: Tonyukuk, Bilge ve Kül-Tegin’in kararlı ve gayretli çalışmaları ile elde edilmiştir” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 144).

Bilge Kaan kitabelerde bu dönemi şöyle anlatmaktadır: “Tanrı Türk kavmi yaşasın diye beni tahta oturttu... Babamızın, amcamızın kazandığı milletin adı, sanı unutulmasın diye kardeşimle, sözleştik. Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum. Kül-Tegin ve şadlarla ölesiye çalıştık...” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 144).

İbrahim Kafesoğlu- Altan Deliorman’ın yazdıkları Tarih I ders kitabında II. Göktürk Devleti ünitelerinde Bilge Kağan, Tonyukuk ve Kül-Tekin ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Niyazi Akşit’in yazdığı Tarih II ders kitabında ise bu yöneticiler, Bilge Kağan konusunda kısaca anlatılmıştır (Akşit; 1973: 35).

3.23. Göktürk Devleti’nin Sonu

Göktürk Devleti’nin ortadan kalkması ders kitaplarında şu ifadeler ile anlatılmaktadır: “Bilge’nin ölümü üzerine Gök-Türk Hakanlığı’nda çöküş belirtiler kendini gösterdi. Bilge’nin yerine sırasıyla oğulları **Türk Bilge Kağan** ve **Tengri Han** geçtiler. Fakat devletin idaresi, (Tonyukuk’un kızı olan) annelerinin elindeydi. Hatun devlete hakim olamadı. Hanedan üyeleri birbirine düştü. Huzursuzluk bütün yurda yayıldı. Durumdan faydalanan Basmliler, Karluk’lar ve Uygurlar birleştiler. Aşına ailesinden Basmlil başbuğunu “kağan” ilan ettiler (742).

Bu arada müttefiklerin arası açıldı. Basmlil başbuğu ortadan kaldırıldı, kağanlığa Uygur başbuğu getirildi (Kutluk Bilge Kül) (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 147-148).

Başka bir ders kitabında ise Göktürkler’in yıkılışı ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “İç karışıklıklar tekrar baş gösterdi. Dokuz Oğuzların ayaklanmaları

devletin zayıf düşmesine sebep oldu. Kutluk sülalesi de VIII. yüzyılda Uygurlar, Basmiller ve Karluklar tarafından yıkıldı (Akşit; 1973: 35).

Araştırmanın Kemalist çerçevesinde incelenen ikinci ünitesi Göktürk İmparatorluğudur. Göktürk İmparatorluğu Büyük Hun İmparatorluğu'ndan sonra Asya'da kurulan ikinci büyük Türk İmparatorluğudur. İki Devleti'nde yegane düşmanı Çinliler olmuştur. Hunlar ile ilgili bilgilere daha çok Çin kaynaklarında rastlanırken Gök-Türkler'in tarihini kendi yazılarından öğreniyoruz. II. Göktürk zamanında dikilen kitabeler, Türk tarihinin en eski yazılı kaynaklarını bize vermektedir. Gök-Türkler ayrıca tarihte "Türk" ismini ilk defa kullanarak bütün millete bu adı vermiştir.

Ders kitapları Göktürk'ler ile ilgili bilgileri verirken konuların anlatımını daha çok destanlardan ve kitabelerden seçilen alıntılar ile zenginleştirmiştir. Fakat bu tür efsanelerin çokça kullanılması Tarih biliminin doğasına aykırı düşmektedir.

3.24. Uygurlar

Kafesoğlu- Deliorman yazar grubunun Tarih I kitabı Uygur adının manasını şu şekilde açıklamıştır: "Şahin hızı ile dolaşan ve hücum eden" demek olduğu ileri sürülmüş ise de, daha çok "müttefik" manasına geldiği anlaşılmaktadır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 149) .

Niyazi Akşit'in Tarih II kitabında Uygur kelimesinin manası belirtilmemiştir (Akşit, 1973: 35).

Niyazi Akşit'in Tarih II kitabında Uygurlar'ın kuruluşu ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: "Uygurlar, Göktürk Devleti'nden sonra, Orta Asya'da ilk defa Orhun, sonra da tarım nehri havzasında devlet kurmuşlar ve özellikle Uygurluk bakımından çok ileri gitmişlerdir" (Akşit, 1973: 35).

Başka bir yazar grubu ise Uygurlar'ın kuruluşu ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir: "745'te Ötügen'de Gök-Türk hakimiyeti yerine bir devlet kuran Uygurlar aslında dokuz Urug'dan meydana gelen bir boy idi. Oğuzlar'dan dokuz boy'un da kendilerine katılması ile boy sayısını 10'a çıkarmışlar, böylece "On-Uygur" (10 müttefik) diye de anılmışlardır.

Moyen-Çor zamanında devletin sınırları genişledi ve Çin üzerinde Uygur tesiri arttı. 751'deki büyük Talas Muharebesinde İslam kuvvetlerine ağır şekilde yenilen Çin, Orta Asya'dan çekilince tarım havzası Uygurlar'ın eline geçti (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 149-150).

3.25. Böğü Kağan ve Maniheizm

Uygurlar'ın ünlü hükümdarı **Böğü Kağan'** dır. Onun zamanında Uygurlar **Mani** dinine girdiler, Kağan da bu dini kabul ederek birde anıt diktirdi. Uygurlar Çinli'ler ile ilişkilerde bulundular. Bazen dost geçindiler bazen de Çinliler üzerine seferler yaptılar (Akşit, 1973: 36).

Böğü Kağan'ın asıl niyeti Çin'de nüfuzunu arttırmaktı.

760'dan sonra Çin, Tibetliler'in taarruzuna uğradı. Çinliler'in yardım istemesi üzerine Böğü Kağan sefere çıktı. Tibetliler'i mağlup ederek Çin'i kurtardı. (762). Bu Çin seferi Türk kültür tarihi bakımından büyük sonuçlar doğurdu. Manihaizm, Böğü Kağan tarafından benimsenerek Türk ülkesinde resmi bir hale getirildi (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 150).

3.26. Uygur Hakanlığı'nın Sonu

Sözü edilen Tarih ders kitaplarında Uygurlar konusu, Hun İmparatorluğu ve Göktürk İmparatorluğu kadar geniş yer almamaktadır. Uygurlar ile ilgili ders kitaplarında verilen en önemli bilgi Uygurlar'ın ilk defa diğer Türk devletlerinden farklı olarak yerleşik hayata geçmeleri, Manihaizm ve Buda dinini benimsemiş olmalarıdır. "Bu devletin siyasi tarihi hakkında hemen hiçbir bilgimiz yoktur" (Akşit, 1973: 36).

Uygur Devleti'nin yıkılışı ile ilgili N. Akşit'in kitabında şöyle bir bilgi yer almaktadır: "XIII. Yüzyılda Cengiz'in Çinli'ler üzerine ve Harzemşahlar Devleti'ne karşı yaptığı seferlere Uygur Han'ı da katıldı. "Cengiz, İdikut'un bu hizmetine karşılık olarak kızını ona verdi. Fakat artık İdikut'un hiçbir nüfuzu kalmamıştı. Moğollar, diğer kavimler gibi Uygurlar'ın da siyasi egemenliklerine son vermişlerdir" (Akşit, 1973: 37).

Başka bir yazar grubu ise Uygurlar'ın yıkılışı ile ilgili şöyle bir ifade kullanmaktadır: “Doğu Türkistan Uygur Devleti 1209’da Cengiz Han’a bağlandı. Böylece siyasi varlıkları sona erdi. Fakat Uygur sülalesi, İdikut ünvanı ile Moğol uyruğunda, 1368’e kadar devam etti” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 153).

Araştırmada Kemalist çerçevede incelenen ünitelerin bitiminden sonra ilgili devletlerin, kültür ve medeniyetleri ele alınmıştır.

3.27. Müslümanlıktan Önce Türk Medeniyeti ve Kültürü

İslamiyet öncesi kurulan Türk devletleri kültür ve medeniyet sahasında birçok ilklere imza atmıştır. Kuvvetli bir devlet örgütü, askerlik, yazı ve edebiyat bunlardan sadece birkaçıdır.

Bunlara geçmeden önce birçoğumuzun karıştırdığı, ayırımını yapamadığı kültür ve medeniyet nedir? Bu iki kavram arasında ne gibi farklar vardır? Bunların tanımını ve arasındaki farkları belirtmede fayda var.

Ders kitabı yazarlarından İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman'ın yazdıkları Tarih I ders kitabında kültür ve medeniyet şöyle tanımlanmaktadır:

”**Kültür**”: Çeşitli insan topluluklarının, kendilerine mahsus yaşayış ve davranış tarzları vardır. Her cemiyette dil, din ahlak, hukuk, iktisat alanlarında belirli özellikler görülür. Bunların hepsine birden “kültür” denir.

“**Medeniyet**”: Milletler arası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış ile yaşama vasıtalarıdır. Yani sosyal ve teknik müesseselerdir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 187).

Kültür ve medeniyet arasındaki farklar ise şöyle açıklanmıştır:

“Kültür hususi, tarihi ve devamlıdır.En belirgin özelliği “milli” oluşudur. Medeniyette ise hususilik ve tarihilik mevcut değildir.

“Kültür millidir, medeniyet milletlerarasıdır.Kültürde eskilik ve devamlılık vardır, medeniyette bunların olması şart değildir” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 187-190).

Diğer ders kitabı yazarları Kültür ve Medeniyetin tanımlarını yapmamışlar ve arasındaki farkları belirtmemişlerdir.

3.27.1. Devlet Örgütü

“İlkçağda olduğu gibi, Ortaçağdaki Türk Devletleri de merkeziyetçi değillerdir. Kabile ve boyların bir yönetim altında birleştirilmesiyle meydana gelen devlet, bir çeşit feodaller federasyonu idi. Devletin başında bir Kağan bulunurdu. Hükümdarlık belirtisi olarak kağanın çadırı önünde dokuz tuğ dikilir ve davul çalınırdı. (nöbet)” (Akşit; 1973: 37-38).

Başka bir ders kitabı, Hunlar’ın devlet yönetimi ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir:” **Yabgu** dedikleri hükümdarlarının otoritesi mutlaktı. Fakat beylerden mürekkep bir kurultayları vardı ki mühim devlet meseleleri burada görüşülürdü. Teşkilatları askeri idi. Yabgularına “**Tanrikut**” ünvanı verirlerdi” (Atsız ve Oran, 1960: 19).

“Hun İmparatorluğu çeşitli Türk boylarının, hanlıklarının ve şehirlerinin bir başbuğ etrafında birleşmesinden meydana gelmiş federal bir devletti (Akşit ve Oktay, 1952:18).

İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman yazar grubunun Tarih Lise I kitabı İslamiyet’ten önceki Türk Devletleri ünitesinin Kültür ve Uygarlık konularını anlatırken “Devlet Örgütü’ne” geniş yer ayırmıştır: Eski Türklerde siyasi teşkilatlanmanın en üst kademesini “il” (el) meydana getiriyordu. Bodun’lar ve boylar’ın merkezden idare edilmesi sayesinde il’de birleşmiş olan halk, “töre” denilen ortak idari ve hukuki düzenle yönetilirdi. Demek ki Türk “il’i”, yurdu koruyan, milleti huzur ve barış içinde yaşatan bir siyasi kuruluştur.

Türk ilinin özellikleri şöyle özetlenebilir:

- 1-) İstiklal
- 2-) Ülke
- 3-) Halk
- 4-) Hükümdarlık

(Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 199-200).

“Hakan öldüğü zaman devletin büyükleri ve hükümdar ailesi bir kurultay kurar, hakanın oğullarından birini hükümdar seçerlerdi. Seçilecek Kağanın annesinin de asil bir aileden olmasına dikkat edilirdi” (Akşit, 1973: 38).

3.27.2. Din ve Törenler

Niyazi Akşit’in Liseler için yazdığı Tarih II ders kitabında eski Türkler’de din ve Uygarlık konusu ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir: “Türklerde çok eski zamanlara ait totem dinini izlerine rastlanmaktadır. Totem, klan (sop) denilen küçük bir aşiret bölümünün ata tanıdığı bir bitki veya hayvandır...Türkler bütün dünyayı yaratan bir “Tanrı”ya inanmakta idiler. Tanrı sözü Türkçe’de hem gök, hem de allah anlamına geliyordu” (Akşit; 1973: 38), denilerek “Totem”in tanımı yapılmış ve eski Türk inancı ile İslam inancı arasında bağ kurulmuştur.

İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman’ın yazdıkları Lise Tarih I ders Kitabı’nda eski Türkler’in dini inancı ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Eski Türk’ler **Şaman** değillerdir. Ancak Türk inancı ile, XI.- XII. Yüzyıllarda Türk’ler arasına giren Şamanlık arasında hayret verici bir uyum olmuştur. Şamanlık, eski Türk topluluğunun tabiattaki varsaydığı gizli kuvvetleri istimar etmiş, bütün maneviyat alemini belirli bir kadro içine almıştır” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 218).

Eski Türklerde **totemcilik** de yoktu. Kurt’un ata tanınması eski Türk inancının totemciliğe dayandığına delil sayılmış ise de doğru değildir. Çünkü Türkler kurt’a tapmamışlardır, diyerek bu yazar grubu Bozkır Türkleri’nin dinini üç noktada toplamaktaydı:

1-) Tabiat kuvvetlerine inanma

2-) Atalar kültü

3-) Gök-Tanrı dini; bunlardan üçüncü nokta ile ilgili olarak şu ifadeler yerini almaktadır: Tanrı emreder, iradesine uymayanı cezalandırır. Eski Türk itikadına göre ebedi ve “kaadir-i mutlak” olan Tanrı herhangi bir şekle sokulamaz” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 219-220) denilerek yine eski Türk inancı ile İslam dini arasında

bağ kurulmuştur. Fakat Niyazi Akşit'in belirttiği totemcilik ve Şamanizm'in eski Türk inancında olmadığı iddia edilmektedir.

Bir başka yazar grubunun yazdığı Lise Tarih I kitabında Hunlar'ın dini inancı ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Dinleri bir tabiat diniydi. Hükümdarları sabahleyin güneşe, gece aya secde ederdi. Yılda bir defa gök ve yer tanrılarının ruhuna kurban keserlerdi” (Atsız ve Oran, 1960: 19).

N. Akşit-Emin Oktay yazar grubunun yazdıkları Tarih bir ders kitabında ise Hunlar'ın dini ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “Hun'lar gök, yeryüzü ve yer altı tanrılarına taparlardı. Hun'lar, dünyanın bir takım ruhlarla dolu olduğunu ve insanların yaşayışlarında bu ruhların etkisi bulunduğunu sanırlardı. Ruhlarla insanlar arasındaki münasebetleri düzenleyen din adamlarına **şaman** adı verilir ve bu eski Türk dinine de Şamaizm denirdi” (Akşit ve Oktay, 1952: 18) diyerek N. Akşit'in yazdığı Tarih II kitabındaki ifadeleri söylemektedir.

3.27.3. Türkler'in Yaşayışları ve Askerlik

İslamiyet'ten önceki Türkler'in yaşayışları ve askerlik ile ilgili şöyle ifadeler bulunmaktadır: “Türkler'in bir kısmı şehirlerde oturur, yazın yaylara çıkardı. Diğer bir kısmı ise göçebe halinde yaşar, avcılık eder ve hayvan sürüleri beslerdi. Göçebe Türkler tarımla da uğraşmışlar, toprağı ekip biçmişler ve sulamak için de arklar açmışlardır.

Türk ordusuna hakan komuta ederdi. O bulunmadığı zaman Yabgu veya tigin başkomutan olurdu. Askerlerin çoğu atlı idi. Düşmana pusu kurulur, birden bire hücum edilir veya düşman çöllere doğru çekilerek güç durumuna sokulurdu” (Akşit, 1973: 39).

İ.Kafesoğlu ve A. Deliorman'ın yazdıkları Tarih I ders kitabı İslamiyetten önceki Türk Devletleri'nde kültür ve Uygarlık ünitesinde, Türkler'in yaşayışları ve askerlik konularını çok ince detaylarda anlatmıştır: “Bozkır Türk ekonomisinin esasını, çobanlık ve hayvan besleyiciliği meydana getiriyordu. Bozkırlı Türkler'in başlıca gıda maddesi et idi. En ünlü Türk içkisi kısrak sütünden yapılan **kımız**'dı.

Her Türk savaşıçı durumundaydı. Bunun için Türk ordusu sürekliydi ve ücretli değildi. **Tümen** diye anılan en büyük birlik 10 bin kişilikti. Tümenler 1000'lere, 100'lere, 10'lara ayrılmış ve başlarına ayrı ayrı kumandan (Türkçesi:buğ)'lar tayin edilmişti. Bu 10'lu teşkilatlanma ilk defa Asya Hunları İmparatoru Motun zamanında (M.Ö. 209-174) görülmektedir” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 213).

Bir başka yazar grubu da Türkler'in yaşayışları ve askerlikleri ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir: ”Teşkilatları askeri idi. Erkekler asker olarak yetişirdi. Düşman kaçmazsa kendileri yapmacık bir kaçışla çekilirler, düşman kendilerini kovalarsa arkalarına büyük bir ustalıklı ok yağdırarak umulmadık bir anda hep birden tekrar geri dönerlerdi. Bu manevrayı çevik atlarıyla pek kolay yaparlardı” (Atsız ve Oran, 1960: 19).

“Hunlar, sığır, at ve koyun beslerler, bunların eti, sütü, yünü ve derisiyle yiyecek ve giyeceklerini sağlardı. Hayvanlarını beslemek için yaz ve kış mevsimlerinde ayrı yerlere göçerlerdi” (Atsız ve Oran, 1960: 18).

Bir başka yazar grubunun yazdıkları Tarih I ders kitabında ise Hunlar'ın yaşayışları ve askerlikleri ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Hun ordusu teşkilat ve disiplin bakımından mükemmeldi. Ordu; on, yüz ve bin kişilik birliklerden kurulur; bu birliklerin başında onbaşı, yüzbaşı ve binbaşı rütbesinde subaylar bulunurdu. Düşmanı yenmek için de lüzumlu harp usullerini de en iyi şekilde kullanırlardı. Pusu kurarlar, düşmanları gafil avlamak için kaçır gibi görünerek birdenbire geri dönerler veya çöle, bozkırlara doğru çekilirlerdi” (Akşit ve Oktay, 1952: 18).

“Hunlar'ın bir kısmı yaylalarda göçebe hayatı yaşıyorlardı. Diğer bir kısmı da köy ve kasabada otururlar; ziraat, ticaret ve sanatla uğraşırlardı” (Akşit ve Oktay, 1952: 18).

Ders kitabı yazarlarının Hunlar'ın yaşayışları ve askerlikleri ile ilgili verdikleri bilgiler hep aynı noktada birleşmektedir. İslamiyetten önce kurulan Türk devletleri Askeri teşkilatlanmaya çok önem vermişler, bu sayede birçok zaferler kazanmışlardır. Askerlik ayrı bir meslek olarak algılanmamıştır, doğan her Türk bir asker olarak doğar ve yetişirdi.

İslamiyetten önceki Türk devletlerin yaşayış tarzı genelde göçebeydi. Yaylalarda yaşayanların tarım ve hayvancılık, şehir ve kasabalarda yaşayanlar ise sanat ve ticaretle uğraşırlardı.

3.27.4. Türklerde Yazı ve Fikir Hayatı

İslamiyetten önceki Türk Devletleri'nin yazı ve fikir hayatı ile ilgili ders kitaplarında şu bilgiler yer almaktadır; Göktürkler'den kalan yazılı anıtlar, bize Türkler'in olgunlaşmış bir yazıları olduğunu ve açık ifadeli edebi ve tarihi metinlerinin bulunduğunu göstermektedir. Göktürk ve Orhun alfabesinin 38 harfi vardı. Bu harflerden 4 tanesi sesli, 8 tanesi bileşik ve 26 tanesi de sessizdir. Türkler, Orhun yazısından başka Uygur yazısı diye bilinen bir alfabe daha kullanmışlardır. Sağdan sola doğru yazılan Uygur yazısının 4-18 harfi vardır (Akşit, 1973: 39-40-41).

“Uygurlar'ın matbaayı Avrupalılardan çok daha önce bildikleri anlaşılmaktadır. Fakat bu önemli buluşu pusula, barut ve kağıt gibi Asya'da geliştirmek imkanı sağlanamamıştır” (Akşit, 1973: 41).

Başka bir ders kitabında İslamiyetten önceki Türklerde yazı ve fikir hayatı ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: “Türk destanları bozkır hayatının sonsuz mücadelelerle dolu hatıralarını taşımaktadır. En büyük ve eski Türk destanı “Oğuz Hakan Destanı”dır. Bu destanda eski Türk devlet gelenekleri ve sosyal davranışları yansıtılmıştır. Bozkurt, semavi ışık ve geyik destanda bir araya gelmiştir.

Kendilerine ait yazıları olduğu kesinlikle bilinen ilk Türk topluluğu Göktürklerdir. Avrupa Hunları, yazılarını Asya'dan beraberinde getirmişlerdir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 229-230-233-234).

Bedriye-Atsız ve Hilmi Oran'ın yazdıkları Lise Tarih 1 kitabında da yazı ve fikir hayatı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur (Akşi ve Oktay, 1952).

3.27.5. Ticaret ve Sanat

Türkler, ticaretle de uğraşırlardı. Yakın komşuları olan Çinliler'le devamlı surette ticaret yapmakta idiler. Türkler; Hint, İran ve Bizans'la da ticaret ilişkileri kurmuşlardı. Çin'den Bizans'a geden kervan yolları Türk ülkelerinden geçmekte idi (Akşit, 1973: 42).

“Türkler, birçok sanat eseri meydana getirmişlerdir. Altın, gümüş ve bronz eşya yapmakta pek usta idiler” (Akşit, 1973: 42).

Türk devletleri komşu milletlere canlı hayvan, kösele, deri, kürk, hayvani gıdalar satarlar, karşılığında hububat ve giyim eşyası alırlardı. Asya Hunları, Gök-Türkler, Uygurlar Çin ile Batı Hunları da Bizans ile bu esaslarda ticaret anlaşmaları yapmışlardır. Türklerle komşuları arasında şiddetli rekabete sebep olan büyük kazanç vasıtalarından biri de **İpek Yolu** idi. Bu yol, Çin'den Akdeniz kıyılarına kadar uzanıyordu (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 227).

“Bozkır Türkleri'nde renkli taş ve gümüş kakmacılık, kuyumculuk, halı ve kilim dokumacılığı, gergef işçiliği, otağcılık sanatları çok ileri idi” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 235).

Bedriye Atsız - Hilmi Oran yazdıkları Tarih I ders kitabında Hunlar'ın ticaretleri ile ilgili bilgi verirken sanatları ile ilgili bilgi vermemiştir. “Hunlar, Çin'le ticaret yaparlar, oraya bilhassa kürk ve at satıp yerine yiyecek alırlardı. Memleketlerinde sık sık olan kıtlıklar ve sert kışlar büyük kırgınlara yol açardı” (Atsız ve Oran, 1960: 19).

N.Akşit-E.Oktay yazar grubunun yazdıkları Tarih I der kitabında da Hunlar'la ilgili ticarete yer verilmezken sanatlarıyla ilgili bilgi verilmiştir: Hunlar'a ait sanat eserleri mezarlarda bulunmuştur. Bu eserler arasında kemer tokaları, silahlar, at koşumları, elbiseler ve diğer eşyalar vardı ki bu, Hunlar'ın demircilikte ileri gitmiş olduklarını gösterir” (Akşi ve Oktay, 1952: 19).

3.28. Ders Kitaplarındaki Anlatının Türk-İslam Çerçevesi

Ders kitaplarındaki anlatımda Türk-İslam çerçevede örnek ünite olarak Büyük Selçuklu İmparatorluğu incelenmiştir. Ünite kapsamında konunun ana hatları aşağıdaki sıraya göre ele alınacaktır:

a) Türk ve Dünya Tarihi bakımından Büyük Selçuklu İmparatorluğunun önemi.

b) Oğuzlar

- c) Selçuklu İmparatorluğunun kuruluşu.
- d) Yükselme Devri.
- e) Selçuklu İmparatorluğunun parçalanması.
- f) İkinci İmparatorluk devri.
- g) Atabeyler
- h) Selçuklu uygarlığı.

3.29. Türk ve Dünya Tarihi Bakımından Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Önemi

“Niyazi Akşit’in yazdığı Tarih lise II kitabında önce Oğuzlar’ın nerelerde imparatorluk kurdukları verilmiş, daha sonra Türk ve Dünya tarihi bakımından önemine geçilmiştir: “XI. Yüzyılın ikinci yarısında Selçuk oğullarının etrafında toplanan Oğuz Türkleri, Seyhun ırmağı boylarından Akdeniz ve Marmara kıyılarına, Kafkas dağlarından Mısır ve Yemen sınırlarına kadar olan geniş alanda büyük bir Türk-İslam imparatorluğu kurmuşlardır” (Akşit, 1973: 91).

Kafesoğlu-Deliorman çiftinin yazdıkları Tarih Lise II kitabında şöyle denmektedir: “XI. yüzyıldan itibaren 200 yıl süresince Asya bozkırlarından orta ve yakın doğuya akarak İran’ı, Azerbaycan’ı, Irak, Anadolu ve Suriye’yi alanlar ve daha sonra Mısır’ı, Kuzey Afrika’yı Balkanları ve Viyana’ya kadar Orta Avrupa’yı tutanlar bu Oğuzlardır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 49).

Hilmi Oran’ın yazdığı Tarih II kitabında Oğuz Türkleri’nin nerelerde egemenlik kurdukları, sınırlarını nerelere kadar genişlettikleri ile ilgili bir bilgiye rastlanmaktadır (Oran, 1963).

Ders kitaplarında, Oğuzlar’ın egemen oldukları bölgeler ve genişledikleri alanlar bu şekilde verildikten sonra, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Türk ve dünya tarihi açısından önemi ile ilgili bilgiler ders kitaplarında şu şekilde yerini almıştır. “Selçuklular’ın dünya ve Türk tarihindeki rolleri çok büyüktür. Bunla, Bizans saldırıların karşı koyamayan ve çeşitli devletlere ayrılması yüzünden çok zayıf bir durumda bulunan İslam imparatorluğunu bir yönetim altında toplamışlar,

Anadolu'yu kesin olarak feth edip Türkleştirmişler, yüzyıllarca süren Haçlı seferlerini başarı ile durdurmuşlardır ve Hıristiyan-İslam savaşında, Müslümanların üstün çıkmasını sağlamışlardır. İslam uygarlığının gelişmesinde ve yayılmasında Selçukluların hizmeti çok önemlidir” (Akşit, 1973: 91-92).

İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman'ın yazdıkları Tarih Lise II kitabında Oğuzlar'ın tarihi rolü ile ilgi şöyle bir bilgi yer almaktadır: “Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Selçuklu Devletleri, Atabeylikler, Türkmen Beylikleri, Kara-Koyunlu ve Ak-Koyunlu Devletleri, Ramazanoğulları, Dulkadirliiler, İran'da Safevi, Afşar ve Kaçar Hanedanları, Orta ve Batı Anadolu Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu onlar tarafından kurulmuş ve geliştirilmiştir. Oğuzlar'ın kurduğu son devlet de **Türkiye Cumhuriyeti'dir.**” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 49), denilerek Oğuzlar'ın tarihi rolüne Türk Tarihi açısından bakılarak, farklı bir yaklaşım sergilenmiştir.

Emin Oktay'ın Tarih Lise II kitabında ise Oğuzlar'ın tarihi rolü ile ilgili olarak: “Oğuzlar, Türklerin büyük bir kolu olup, İslamlıktan önce ve sonra pek çok Türk devletleri kurmuşlardır” (Oktay, 1979; 129) ifadesine yer verilerek ayrıntıya inilmemiştir.

Hilmi Oran'ın ortaokullar için yazdığı Tarih Lise II kitabında ise aynı konu ile ilgili olarak şu bilgilere rastlanmaktadır: “Oğuzlar, Türk kollarının en asili olarak tanınmaktadır. Tarihte kurulmuş belli başlı büyük Türk devletleri çoğunlukla hep Oğuzlar tarafından kurulmuş veya kuvvetini Oğuzlar'dan almıştır. **Göktürkler'in** kökü Oğuzlar'a dayandığı gibi, **Selçuklu Devleti** ile **Osmanlı Devleti** de **Oğuzlar** tarafından kurulmuştur (Oran, 1963: 96).

Türk ve Dünya Tarihi açısından Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun önemi konusu ile ilgili incelenen yukarıdaki ders kitaplarının çoğunda, ortak nokta, İslamiyet öncesi ve sonrası kurulan bütün Türk Devletleri'nin kökünün, Oğuzlar'dan geldiği bilgisidir. Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih Lise II kitabı ise Oğuzlar'ın tarihi rolü ile ilgili olarak bilgi alanını daha geniş tutmuştur.

3.30. Oğuzlar

Ananeye göre, bütün Oğuzlar, Oğuz Han'ın, Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han, Dağ Han, Deniz Han adlı altı oğluna bağlı idiler. Gün Han, Ay Han, Yıldız Han sağ kolu (Bozokları); Gök Han, Dağ Han, Deniz Han sol kolu (üç okları) meydana getiriyordu. Her kol on iki boya bölünmüştü. Her boyun ayrı bir adı, kendisine mahsus sembolü (ungunu) ve damgası vardı. Örneğin, Selçuklu ailesinin bağlı bulunduğu Bozoklardan **Kınık** boyunun sembolü ise Şahin idi (Akşit, 1973: 92-94).

Oğuzlar ile ilgili olarak bu ananeye dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının hemen hepsi yer vermiştir.

Bir başka yazar grubu bu anane ile ilgili olarak şöyle bir ifadeye yer vermiştir: “Yabgu Devleti zamanında Oğuzlar Boz-Ok ve üç-ok diye iki kol halinde teşkilatlanmışlardır.

Boz-ok'lar: Kayı, Bayat, Alka-evli (Alka-bölük), Kara-evli (Kara-bölük) Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın.

Üç-ok'lar: Bayındır, Peçene, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayuntlu, Yüreğir, İğdir, Büğdür, Yıva, Kınık” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 48).

Oğuz Türkleri Oğuz Han adlı bir kahramana bağlanır. Eski Türk destanlarına göre Oğuz Han'ın altı oğlu vardı. Bunlardan Gün Han, Ay Han, ve Yıldız Han'a bağlı bulunan 12 boya Bozoklar denilirdi. Bunlar Oğuzlar'ın sağını teşkil ederdi. Gök Han, Dağ Han, Deniz Han'a bağlı bulunan 12 boya da Üçoklar denilirdi. Bunlar da Oğuzlar'ın solunu teşkil ederlerdi. Oğuzlar böylece 24 boy halinde bulunuyorlardı. Her boyun, **Kınık**, **Kayar**, **Avşar**, gibi ayrı adı ve ayrı bir sembolü vardı. Selçuklular Oğuzların **Üçok** kolunun **Kınık** boyundan, Osmanlılar Bozokların **Kayı** boyundan idiler. **Kınık** boyunun sembolü **Üç kuş**; Kayı boyunun sembolü ise **Şahin** idi (Oran, 1963: 97).

“Oğuzlar'ın birinci koluna Bozoklar, ikincisine de Üçoklar denir. Aynı zamanda Bozoklara sağlar, Üçoklara ise sollar isimleri verilir. Bozoklar (sağlar), Oğuz Han'ın altı oğlundan üç büyük oğluna (Günhan, Ayhan, Yıldızhan ve bunların

çocuklarına; Üçoklar (sollar) ise, Oğuz Han'ın üç küçük oğluna (Gökhan, Dağhan, Denizhan) ve onların çocuklarına bağlıydı” (Oktay, 1979: 130).

Oğuzlar'ın asılları ile ilgili yukarıda verilen bilgiler dönem içerisinde incelenen ders kitaplarında, birbirini tutmaktadır. Bu bilgiler bize gösteriyor ki İslamiyet'ten önce ve sonra kurulan bütün Türk Devletleri Oğuzlar'dan meydana gelmiştir.

3.31. Oğuzların Müslüman Olmaları

“Oğuzlar X. yüzyıldan önce batıya doğru göç ederek İslam memleketlerine girmeye başlamışlardı. İlk zamanlarda Horasan'ın güney kısmında Arap orduları ile temas ettikleri gibi, daha sonraları Samanoğulları ve Gazneliler ordularında da yer almışlardı. X. yüzyılın sonlarında İslam dünyası ile sıkı temas sonucunda, Oğuzlar arasında Müslümanlık kuvvetle yayılmaya başladı” (Akşit, 1973: 94).

Oğuzlar'ın Müslüman olmaları ile ilgili olarak başka bir ders kitabında şu bilgiler yer almaktadır: “Selçuk, Seyhun nehri kenarında yine bir Oğuz şehri olan Cend'e 960'ı takip eden yıllarda geldi. Burası Maveraünnehir'den göç etmiş Müslümanların da oturduğu bir şehirdi. Tuğarekler ile İslam ülkeleri arasında sınır şehri durumundaki Cend'e Selçuk'un gelişi tarihte önemli bir çağın başlangıcıdır” (Kafesoğlu ve Deliorman, 977: 50-51).

“Selçuk Bey maiyeti, halkı ve sürüleriyle birlikte Yenikent'ten Seyhan ırmağının aşağı kesiminde ve doğusunda bulunan **Cent** şehrine geldi. O sırada, bura halkının çoğu Müslüman idi” (Oktay, 1979: 131-132).

“Oğuzları alarak, **Aral** gölünün doğusunda **Cent** şehrine yerleşen Selçuk Bey, bir süre sonra emrindeki Oğuzlarla beraber Müslüman oldu (Oran, 1963: 97).

Niyazi Akşit Oğuzlar'ın Müslüman olmasına ilişkin şöyle bir yorum getirmiştir: “Selçuk, İslam dininin üstünlüğü yanında kendisine sağlayacağı siyasi imkanları da çok iyi kavramıştı. Onun için bu yeni dini kabul etmeyi uygun buldu. Yakın İslam ülkelerinden din adamları istedi. Kendisine bağlı Oğuzlarla birlikte Müslüman oldu. Böylece Karadeniz'in kuzeyinden geçip Orta Avrupa'ya giden ve oralarda esaslı bir sonuç alamayan diğer Türk boylarının durumunu göz önünde

tutarak İslam ülkelerinde yerleşmeyi elverişli gördüğü de ileri sürülebilir” (Akşit, 1973: 95).

Yukarıdaki bilgiler ışığında, Oğuzlar’ın Müslüman olmalarını etkileyen nedenin sadece, İslamiyet öncesi Türk inancı ile İslam dininin benzerliği olmadığı, siyasi etkenlerin ve Selçuk Bey’in izlediği politikanın da bunda etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Selçuk Bey’in Yenikent civarında yaşama şansının kalmayarak, Cend’e gelmesi ve ora halkının da Müslüman olması, Türkler’in İslamiyet’i kabul etmesinin bir başka sebebidir diyebiliriz.

3.32. Selçuklu İmparatorluğu’nun Kurulması Tuğrul ve Çağrı (Çakır) Beyler

Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun başarılı hükümdarlarından olan sultan Tuğrul bey ve Çağrı Bey’e dönem içerisinde incelenen ders kitapları geniş yer vermiştir. Tuğrul bey ve Çağrı bey zamanında kazanılan zaferler Büyük Selçuklu Devleti’ni yükselme devrine ulaştırmış ve sınırlarını oldukça genişletmiştir.

“Selçuk bey, torunları Tuğrul bey ve Çağrı (Çakır) beyleri yanına almış, onların her bakımdan yetişmesine önem vermiştir.

Selçuklular ile Gazneliler arasındaki savaşlar daha çok Selçuklular’ın başarısı ile sonuçlanıyordu. Sultan Mesut’un Hindistan seferleriyle uğraşmasından faydalanan Tuğrul ve Çağrı beyler günden güne kuvvetlerini arttırıyorlar; Belh, Nişapur, Tus, Cürcan ve Merv dolaylarında şiddetli akınlarda bulunuyorlardı” (Akşit, 1973: 96).

İbrahim Kafesoğlu- Altan Deliorman yazar grubunun yazdıkları Tarih Lise II kitabında, Tuğrul ve Çağrı beyler ve zaferleri konusu ayrı başlıklar altında daha detaylı anlatırken, yukarıdaki aynı konu için şu ifadeler yer almaktadır: “Çağrı bey’in büyük gayretleri ile, Gazneli’ler bir kere daha yenilgiye uğradılar. (Mayıs 1038) Çağrı bey Merv’i, Musa Yabgu, Serahs’ı, Tuğrul bey ise Horasan’ın başkenti Nişapur’u aldılar. İbrahim Yınal’ın önceden giderek adına hutbe okutmaya başladığı

Nişapur'a Tuğrul bey parlak bir törenle girdi. Maiyetinde 3 bin atlı vardı. Kolunda Türk hakimiyet alameti olarak yay taşıyordu” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 56).

Karahanlılar ve Gazneliler ile yapılan başarılı zaferlerden sonra Selçuk oğulları, Horasan şehirlerini birer birer ellerine geçirerek Nişapur'a girdiler. Tuğrul bey burada ilk kez kendi adına hutbe okutarak Selçuklular'ın bağımsızlığını ilan etti. (1037)” (Oktay, 1979: 133).

Bir başka yazar aynı konu ile ilgili olarak şu bilgilere yer vermektedir: “Oğuzların akınları ve yağmaları gün geçtikçe gelişti. Gazneliler Devleti için büyük bir tehlike halini almaya başladı. Horosan'ın büyük bir kısmı zaptedildi. Önemli şehirlerinden Nişapur ele geçirildi. Burada Sultan Mesut'un yüksek hakimiyeti tanınmak şartıyla Tuğrul bey adına hutbe okundu. (1037) Bu,yarı bir müstakil devlet haline gelmek demektir” (Oran, 1963: 98-99).

Tuğrul ve Çağrı Bey'ler dönemleri ile ilgili olarak verilen bilgiler, incelenen ders kitaplarında hemen hemen birbirini tutmaktadır. Hilmi Oran'ın yazdığı Ortaokul Tarih II kitabı diğer ders kitaplarından biraz farklı olan bir bilgiyi vermektedir o da: Sultan Mesut'un yüksek hakimiyeti tanınarak Tuğrul Bey'in Hutbe okutması ve bunun da yarı bir müstakil devlet haline gelmesi demek olduğudur.

3.33. Dandanakan Savaşı

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun temellerinin atılmasını sağlayan Dandanakan Savaşı'na dönem içerisinde incelenen tüm ders kitapları yer vermiştir: “Horasan'ın önemli kısımlarının elden çıkması üzerine Gazne Hükümdarı Mesut, çok iyi silahlanmış 50 bin kişilik bir ordu ve üç yüz savaş fili ile Gazne'den Horasan'a hareket etti. Mesut, suyu az olan bir yerde ordusunu dinlendirirken su yüzünden askerler arasında kavga çıktı. Fırsatı kaçırmayan Tuğrul Bey, ani bir baskınla Gazneliler ordusunu perişan etti. Dandanakan savaşı sonunda Büyük Selçuklu İmparatorluğu' nun temeli atılmış oldu (1040) (Akşit,19779: 95).

Horasan'da olup- bitenleri öğrenen Sultan Mesud süratle harekete geçerek Selçuklu'lar üzerine yöneldi. 300 savaş fili ile desteklenen ordusu 50 bin süvari ve piyadeden kuruluydu. Çağrı bey tarafından idare edilen savaş üç gün sürdü ve çok

şiddetli oldu. Sonunda Gazneli ordusunu korkunç bir hezimete uğratan (23 Mayıs 1040) Selçuklu'lar hazineleri, pek çok silah ve malzemeyi ele geçirdiler.

Selçuklu'lar İstiklal Savaşını kesin olarak kazanmışlar, Cend'e geldikleri yıllardan beri devlet kurmak için sürdüre geldikleri çetin mücadelelerden sonra emellerine kavuşmuşlardı. Dandanakan zaferinin sonucunda müstakil Selçuklu Devleti Horosan'da kurulmuş olmuyordu” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 56-57).

Dandanakan savaşıyla ilgili olarak başka bir ders kitabında şu bilgiler yer almaktadır: “Selçuklular'ın Horosan'a yerleşmeleri ve Tuğrul Bey'in kendi adına hutbe okutması üzerine Sultan Mesut harekete geçti. Gazne ordusu ağır yaya ve fillerden, buna karşılık Selçuklu ordusu hafif süvarilerden meydana gelmişti. Tuğrul ve Çağrı Beyler, Gazneliler'e göre zayıf olmalarına rağmen cesaretle dövüştüler. Dandanakan savaşı, Selçuklular için bir dönüm noktası oldu” (Oktay, 1979: 133).

“Dandanakan muharebesi, Selçuklular'a kesin şekilde istiklallerini, Maveraünnehir ve Horosan'ın büyük bir kısmını sağladı. Böylelikle Büyük Selçuklu Devleti kurulmuş oldu” (Oran, 1963: 99).

Dandanakan savaşıyla ilgili olarak tüm ders kitaplarının verdiği bilgilerden şu sonuca varıyoruz: Bu savaş ile birlikte büyük başarı kazanan B.Selçuklu İmparatorluğu'nun, temelleri atılmıştır.

3.34. Selçuklu İmparatorluğu'nun Yükselme Devri

“Dandanakan zaferinden sonra Oğuzlar bağımsız bir devlet kurdular ve ilk hükümdarlığa Tuğrul Bey'i geçirdiler” (Akşit, 1973: 97).

“Muharebenin ertesi günü Cuma namazından sonra Tuğrul Bey, Selçuklu Devletinin sultanı ilan edildi. Aynı ay içinde Merv'de toplanan devlet meclisi Tuğrul Bey'in konuşması ile açıldı. Bu toplantıda önemli kararlar alındı. Bağdat'daki Abbasi halifesine bir mektup gönderilerek, Horosanda adaletin tesis edildiği, hak yolundan yürüneceği belirtildi ve sadakat arz edildi” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 57).

“Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun ilk hükümdarı Tuğrul Bey'dir. Tuğrul Bey, bugünkü **Tahran** civarında **Rey** şehrini merkez yaparak bütün Türk boylarını

etrafına topladı. Tuğrul Bey zamanında Horosan, İran, Irak ve Azerbaycan alınmış, Türk Orduları Doğu Anadolu'yu istilaya başlamıştı” (Oran, 1963: 99).

“Tuğrul Bey hemen fetihlere girişerek Horosan'ın önemli şehir ve kasabalarını zapt etti. **Cürcan** ve **Taberistan**'ı aldı. **Harzem, Hemedan, İsfahan, Kazvin**, Azerbaycan ve **Kirman** taraflarını elde ederek Rey şehrini kendine merkez yaptı” (Akşit, 1973: 97).

3.34.1. Tuğrul Bey ve Abbasiler

“Bu zamanda Bağdad'daki Abbasi halifesi İran'ın güneyinde kurulmuş olan Büveyhoğulları devletinin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştı. Tuğrul Bey, imparatorluğunu Abbasi Halifesinin manevi nüfusu ile kuvvetlendirmek istedi. Bu amaçla halife Kaim Biemrillah'ın davetini kabul ederek Bağdad'a girdi ve halifeyi Büveyhoğulları'nın elinden kurtardı” (Akşit, 1973: 98).

“Şii Buveyhiler'in çıkardığı huzursuzlukların artması ve halifenin daveti üzerine, Tuğrul Bey Bağdad'a yöneldi. Şehri boşaltan Buveyhiler kuzeye çekildiler. Tuğrul Bey, parlak bir törenle hilafet merkezine girdi (17 Ocak 1055). 120 yıldan fazla bir zamandan beri devam eden Buveyhi devleti ortadan kaldırıldı” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 59).

“Tuğrul Bey'in ünü az zamanda tüm İslam dünyasına yayıldı. Bu sırada Abbasi Halifesi bulunan Kaim Biemrillah, Büveyhoğulları'nın egemenliğinden kurtulmak için onun büyük kuvvetinden yararlanmak istedi. Tuğrul Bey'e bir mektup yazarak, kendisini Şii'lerin elinden kurtarmasını, rica etti. Tuğrul Bey bu çağrıyı kabul ederek Bağdad'a geldi (1055).

Tuğrul Bey Bağdad'da büyük bir törenle karşılandı. Kaim Biemrillah onun yanbaşında bir taht üzerine oturttu. Kendisine iki kılıç kuşattırdı bunlardan biri Doğu, öbürü ise Batı Sultanlığı'nın belirtisi idi. Bundan sonra Tuğrul Bey'e **Devletin Direği** (Rükn-üd-devle) ve **Emir'ül-Müminin** sonlarını verdi” (Oktay, 1979: 135).

“**Abbasi** Halifeleri Irak'a hakim olan Büveyhoğulları'nın baskısı altında idiler. Abbasi Halifesi Tuğrul Bey'i Bağdad'a davet etti. Tuğrul Bey, halifeyi Şii olan Büveyhoğulları'nın idaresinden kurtardı” (Oran, 1963: 99).

Selçuklu İmparatorluğunu kuran ve kısa zamanda geniş sınırlara ulaştıran Tuğrul ve Çağrı Bey'ler Abbasi halifesini de Büveyhoğulları'ndan kurtarmış, böylelikle Tuğrul Bey, Abbasi halifesi tarafından Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı ilan edilmiş, Büyük Selçuklular, Türk-İslam Devleti konumuna gelmiştir. "Tuğrul Bey, 1063 yılında öldüğü zaman yetmiş yaşında idi. Selçuklu Devleti onun zamanında kuvvetli bir Türk-Müslüman imparatorluğu haline gelmiştir" (Akşit, 1973: 98).

"Bağdad'a dönen sultan Tuğrul Bey, büyük bir törenle, halife tarafından **"Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı ilan edildi. (25 Ocak 1058)** Tuğrul Bey'in İslam dünyası üzerindeki hakimiyeti böylece tasdik edilmiş oluyor, aynı zamanda o yeryüzünün hükümdarı olarak tanınmış bulunuyordu" (Kafesoğlu-Deliorman, 1977: 59).

3.34.2. Alparslan (1063-1072)

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Tuğrul ve Çağrı Bey'ler kadar başarılı olan bir diğer hükümdarı Alp Arslan'dır. Ders kitaplarında Alp Arslan'ın askeri ve siyasi başarıları ile ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır: "İlk iş olarak kendisine bağlanmak istemeyen beyleri yönetimi altına aldı. Kutalmış'ın ayaklanmasını bastırdı. Gürcistan'ı istila etti. Kars ve Ani şehirlerini zapt etti. Gümüş Tigin ve Afşin gibi beyler Anadolu'ya akınlar yapmaya memur edilmişlerdi. Bunlar, Orta-Anadolu'ya kadar ilerlediler. Daha da ilerilere gidilerek akınlarını Ege denizi kıyılarına kadar götürdüler" (Akşit, 1973: 98).

"Ani'ye yürüyen Alp Arslan, şiddetli hücumlarla bu şehri de zaptetti(1064) Kars'ı teslim aldı. Selçuklu sultanının, doğuda en güçlü Hıristiyan kalesi olan, Ani'yi fethi, İslam dünyasında büyük memnunluk yarattı" (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 60).

"Alp Arslan saltanatının ilk yıllarında evvela Van Gölü civarında ele geçirilmemiş kaleleri aldı" (Oran, 1963: 99).

"Alp Arslan, önce Azerbaycan, Gürcistan taraflarını ve Bizans imparatorluğuna bağlı olan Ermenistan'ı fethederek Anadolu'ya girdi. Van gölü

hafizasını aldıktan sonra Diyarbakır ve Halep'teki yerli emirleri kendisine bağladı” (Oktay, 1979: 135).

Ders kitaplarında Alp Arslan ile ilgili olarak verilen bilgilerden anlıyoruz ki, bu sultan zamanında Anadolu'ya yönelik yapılan fetihler hız kazanmış ve bu fetihlerin tamamına yönelik başarı kazanılmıştır.

3.34.3. Malazgirt Meydan Savaşı

Anadolu'nun kapılarını Türkler'e açan, bir daha geri dönmek üzere bu topraklara yerleşmemizi sağlayan Malazgirt Meydan Muharebesi, bir dönüm noktası olmuştur şüphesiz. Dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının tümünde bu konu geniş detaylarla anlatılmış, savaşın sonuçlarına da ayrıca yer verilmiştir. Ders kitaplarında bu zafer ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“Uzak bozkırlardaki yurtlarından bir daha dönmek üzere gelerek Selçuklu hizmetine giren Türkmen kütelleri bu devlet tarafından şuurulu bir şekilde Bizans sınırlarına yığıyorlardı. Türkmenlerin cengaverlik hisleri, İslamiyetin gaza ve cihat anlayışı ile daha da gelişmiştir” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 61).

“Bu zafer, hala içinde yaşadığımız bir devrin başlangıcı ve büyük Türk tarihinin bir dönüm noktasıdır” (Oktay, 1979: 137).

“Malazgirt Zaferi, Türkler'e Anadolu yolunu kesin olarak açtı. Anadolu yavaş yavaş Türkleşti ve Türkler'in ikinci yurdu oldu” (Oran, 1963: 102).

“Türkler, bu zaferden sonra bir daha geri dönmek üzere Anadolu'ya yerleşeceklerdir.” **Türkiye Tarihi** “1071 yılı ile başlar” (Akşit, 1973: 100).

Türk tarihinin seyri içinde ayrı bir yer ve önem teşkil eden Malazgirt, verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere, Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış, Anadolu'yu Türkleştirme fetihlerine hız kazandırmıştır.

3.34.4. Melikşah (1072-1092)

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşadığı ve en geniş sınırlara ulaştığı dönem Melikşah Dönemidir. Bu dönem de, sözü edilen yıllarda incelenen ders kitaplarında, düzenli bir biçimde yer almıştır.

Melikşah dönemi ile ilgili olarak tarih ders kitaplarında şu bilgiler yer almaktadır: “Alp Arslan’ın yerine, bütün komutanların ittifakı ile, henüz on sekiz yaşında olan oğlu **Melikşah** getirildi. Melikşah zamanında Selçuklu İmparatorluğu en parlak devrini yaşamıştır. Melikşah zamanında sınırlar doğuda Seyhun nehri ve Tiyanşan dağlarından, batıda Akdeniz kıyılarına, kuzeyde Kafkas dağlarından, güneyde İran körfezi ve Mısır’a kadar uzanıyordu” (Akşit, 1973: 100).

“Alp Arslan’ın vasiyeti gereğince, oğlu **Melikşah** sultan oldu.18 yaşındaydı (Kafesoğlu-Deliorman, 1977: 66). Bu iki yazar grubunun yazdığı Lise Tarih II kitabında Melikşah’ın seferleri birer birer ele alınarak, en ince ayrıntısı ile işlenmiştir. Bu seferler şu başlıklar adı altında verilmiştir: Doğu Arabistan Fütuhâtı, Anadolü’nün fethi, Güney-Doğu Anadolu hareketi, Doğu Anadolu, Orta ve Kuzey-Batı Anadolu hareketi, Batı Anadolu hareketi, Antakya’nın zaptı, Sultan Melikşah Akdeniz kıyılarında, Melikşah’ın Bağdat’ı ziyareti, Kafkas, Doğu Seferi, Hicaz, Yemen, Aden Bölgelerinin İmparatorluğa bağlanması, Batıniler’le Mücadele” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 67-77).

Emin Oktay’ın yazdığı Tarih Lise II kitabında Melikşah dönemiyle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:”Alp Arslan’ın ölümünden sonra yerine henüz on sekiz yaşında bulunan **Melikşah** geçti. Bu zamanda Selçuklu imp. En parlak devrine ilişti. Devletin sınırları, Tanrı dağlarından Marmara ve Akdeniz kıyılarına, Kafkas dağlarından Mısır ve Yemen’e kadar uzandı” (Oktay, 1979: 138).

“Melikşah Devri, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun en parlak devridir. İmparatorluk sınırları doğuda Türkistan’a batıda Ege kıyılarına kadar genişlediği bilgisi vardır. Bunun dışında verilen bilgilerde bir çelişki yoktur.

3.35. Selçuklu İmparatorluğu’nun Parçalanması

“Melikşah’ın ölümüyle Müslüman-Türk birliğinin bozulduğu sırada Avrupa, kuvvetli bir manevi birlik meydana getiriyordu. Bunun sonucunda Haçlı seferleri başlayacaktır. (1096)” (Akşit, 1973: 101).

“Büyük Sultan Melikşah’ın ölümü üzerine başlayan taht kavgaları dolayısıyla imparatorluk parçalanmaya yüz tuttu.

Batı Hıristiyan dünyasının İslam-Türk ülkelerine saldırttığı Haçlı orduları da memleketin bazı bölgelerini istilaya başlamışlardı” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 78).

Emin Oktay’ın yazdığı Tarih Lise II ders kitabında ise B.Selçuklu İmparatorluğu’nun yıkılması ile ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir:

“Melikşah’ın ölümünden sonra Selçuklu İmparatorluğu birliğini koruyamadı. Büyük sultana bağlı olan **Suriye Anadolu** ve **Kirman Selçuklular**’ı merkezden ayrılarak bağımsız birer devlet haline geldiler” (Oktay, 1979: 138).

Bu kitapta Haçlı seferlerinden söz edilmemiştir.

Hilmi Oran’ın yazdığı Ortaokul Tarih II kitabında da aynı bilgiler verilirken, Haçlı Seferlerinden söz edilmemiştir: “Sultan Melikşah’ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti bütünlüğünü ve büyüklüğünü koruyamadı. Selçuklu ailesinden birçok beyler İran’da, Anadolu’da, Irak’ta ve Suriye’de bağımsız birçok Selçuklu Devletleri meydana getirdiler” (Oran, 1963: 104).

Melikşah zamanında en parlak devrini yaşayan Büyük Selçuklu İmparatorluğu Melikşah’ın ölümünden sonra, parçalanma aşamasına girdi.

3.36. İkinci İmparatorluk Devri Sencer (1117-1157)

“Bu hükümdar Selçuklular’ın son büyük sultanıdır. Sencer’in ilk zamanları başarılı geçti. Gazne şehri Gazneliler’den, Maveraünnehir’de Karahanlılar’dan alındı” (Akşit, 1973: 102).

“Sencer, Selçuklular’ın “**Büyük Sultanı**” olmuştu. Başkent **Merv** şehriydi. Sencer Eylül 1157’de öldü. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Sencer’in ölümü ile fiilen nihayet buldu” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 79).

“Sultan Sencer, Selçuklular’ın son büyük hükümdarıdır. Kırk yıl süren saltanatı boyunca (1117-1157), Selçuklular’ın son parlak devri olmuştur” (Oktay, 1979: 139).

“Melikşah’tan sonra Büyük Selçuklu İmparatorluğunun en kudretli hükümdarı Sultan Sencer’dir. Bunun zamanında birçok başarılı işler yapıldı. Adalete, bilgiye önem verildi. Devletin askeri kudreti arttırıldı” (Oran, 1963: 104).

Son başarılı hükümdar Sencer’den sonra, B.Selçuklu İmparatorluğu eski gücünü kaybetmiş, yıkılma aşamasına girmiştir.

3.37. İmparatorluğun Dağılması

Dönem içerisinde incelenen tüm ders kitaplarında, Sultan Sencer’den sonra Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun dağılması bilgisi yer almaktadır.

“Sencer’den sonra, Büyük Selçuklu İmparatorluğu kesin olarak parçalandı. Horosan’ı Harzemşah’lar istila ettiler. İmparatorluğun birçok yerinde Atabey denilen komutanlar bağımsız devlet kurdular” (Akşit, 1973: 102).

“Sencer, Eylül 1157’de öldü. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Sencer’in ölümü ile fiilen nihayet buldu” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 79).

“Sencer’in ölümünden sonra Selçuklu İmparatorluğu parçalandı. Öteden beri ismen Büyük Sultan’a bağlı Selçuklu Devletleri, bu tarihten sonra tam bağımsız devletler haline geldiler” (Oktay, 1979: 139).

“Türkistan’da kurulan **Karahitay** devleti, Sancar devletini sıkıştırmaya başlamıştı. En nihayet **1141** yılında yapılan bir muharebede Sancar **Katvan**’da Karahitaylar’a yenildi” (Oran, 1963: 104).

Katvan savaşını yenilgi ile sonuçlanmasından sonra imparatorluk parçalanmıştır.

3.38. Atabeyler

Tarihten bu yana Türkler birçok devlet ve imparatorluk kurmuşlardır. Kusursuz devlet teşkilatı meydana getiren Türk Devlet geleneğinde devlet, hükümdar ailesinin ortak malıydı. Bu gelenek ile kurulan devlet ya da imparatorluk nedenli güçlü olursa olsun, belli bir zamandan sonra parçalanmaya direnememiştir.

“Selçuklu sultanları oğullarından, kardeşlerinden veya Selçuklu ailesinden bir prensi bir yere vali tayin ettikleri zaman, eğer bu prensin yaşı küçükse, yanına

Atabey unvanıyla tecrübeli ve güvenilen bir komutan verirlerdi. Selçuklu imparatorluğunun zayıf düştüğü son zamanlarda bu atabeyler veya valiler kendi başlarına hareket ederek devlet kurmuşlardır” (Akşit, 1973: 103).

“Selçuklu sultanları bir prensi illere vali olarak gönderdikleri zaman, onların yanlarına Oğuz beylerinden bir **atabey** verirlerdi. Atabeyler prenslere devlet ve askerlik işlerinde yardım ederlerdi” (Oktay, 1979: 139).

“Atabey adı verilen bazı kumandanlar da müstakil devlet kurdular. Atabeylik denilen bu devletler içinde en önemlisi Musul ve Halep Atabeylikleridir. Atabeyler içinde en önemli olanlar Musul ve Halep’te **Zengi**’ler; Mardin’de **Artıkı**’ler, Azerbaycan’da **İldenizoğulları**; Şam’da **Börü**’ler, Harzem’de **Harzemşahlar**’dır.”

Başlangıçta, şehzadelere devlet yönetiminde deneyim kazandırmak amacıyla, görevlendirilen atabeyler, zamanla imparatorluğun içinde bulunduğu zayıf durumdan da faydalanarak, bağımsızlıklarını ilan etmişler ve bağımsız devletler kurmuşlardır. Anadolu Selçuklu Devleti ise varlığını uzun süre koruyacaktır (Oran, 1963: 106).

3.39. Kültür ve Uygarlık

3.39.1. Devlet Örgütü

İslamiyetten önceki Türk Devletlerinden olan Hun İmparatorluğu, Göktürk İmparatorluğunda devlet örgütü nasılsa Büyük Selçuklu İmparatorluğunda da aynı yapı görülmektedir.

1960’dan 1980’e tarih ders kitaplarında, Müslüman-Türk Çerçeve kısmında incelenen B.Selçuklu İmparatorluğunun kültür ve uygarlık konuları ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: “Diğer Türk Devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda da devlet hükümdar ailesinin ortak malıydı. Hükümdar (Sultan) adına hutbe okunurdu ve para basılırdı” (Akşit, 1973: 105).

İ. Kafesoğlu ve A.Deliorman’ın yazdıkları Tarih Lise II ders kitabında Kültür ve Uygarlık konuları ünite sonlarında değil de, ayrı bir ünite olarak Türk-İslam devletlerinin bütününe kapsar biçimde, apayrı bir konu olarak verilmiştir: “İslam-

Türk Devletlerinde veliahtlık, Bozkır devresindeki anlayışta devam ediyordu. Hanedan üyelerinden her biri, babadan intikal eden iktidar yetkisinin (“Kut’un”) kendinde mevcut olduğu düşüncesi ile tahtı elde etme gayretine girişebiliyordu... Bu bakımdan İslam-Türk devletleri, eski Bozkır ili’ndeki anlayışı yansıtır” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 162-163).

Bir başka ders kitabında devlet yönetimi ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: “Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Türk Soyunun egemen olduğu bir İslam İmparatorluğu idi. Bu devlet içinde **Türk, Arap** ve **İran**’lı gibi başlıca üç İslam milleti bulunmakla birlikte, daha birçok İslam milletler de vardı. Selçuklular’da Karahanlılar gibi devlet ve memleket hükümdar ailesinin ortak malı sayarlardı” (Oktay, 1979: 140).

Hilmi Oran’ın ortaokullar için yazdığı Tarih II ders kitabında da Kültür ve Uygarlık konuları ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: “Hükümdarlık babadan oğula geçerdi. Devlet işlerinde hükümdarın yardımcısı vezirdi. Devlet işleri **Divan** denilen, idari, askeri ve siyasi bir kurulda görüşülür, karara bağlanırdı. Divana, **vezir** başkanlık ederdi” (Oran, 1963: 131).

Devlet örgütünde Türkler’in Orta Asya’dan (Hun, Göktürk) getirdikleri yapı ve özellik Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda da devam etmiştir, ama Türkler’in İslamiyeti kabul etmeleri ile birlikte bazı değişikliklerde olmuştur. Yöneticiler sultan unvanını kullanmışlar ve Selçuklu Sultanları dini bakımdan Abbasi halifesine bağlı olmaya başlamışlardı.

3.39.2. Ordu

Tarihten bu yana askeri teşkilata Türkler her zaman önem vermişlerdir. Kuruldukları coğrafi bölge itibarıyla ve çok çeşitli nedenlerle sürekli savaşmak durumunda kalan Orta Asya Türklerinde askerlik ayrı bir makam olarak görülüyordu. Doğan her çocuk asker sayılır, çocuğun iyi at binmesi ve kılıç kullanmasına ayrı bir önem verilirdi.

“Selçuklular’da askeri ve mülki örgüt savaş geleneklerine göre kurulmuştu. İlk zamanlarda ordu, aşiret kuvvetlerinden meydana geliyordu. İmparatorluk

devrinde ise maaşlı ve topraklı askeri kuvvetler meydana getirildi” (Akşit, 1973: 105).

İ. Kafesoğlu ve A.Deliorman’ın Tarih Lise II kitabında ordu ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: Büyük Sultan Melikşah zamanında Ortaçağın en büyük askeri gücü halini alan **Selçuklu** orduları, başlıca dört kısımdan meydana gelmektedir.

1. Gulaman-ı Saray: Bunlar değişik kavimlerden seçilerek tören ve protokolde özel saray terbiyesinden geçirilirdi ve doğrudan doğruya sultana bağlıydılar (4000 kişi),

2. Her an savaşa hazır Hassa Ordusu (46000 süvari),

3. Meliklerin, Askeri valilerin ve devlet ileri gelenlerin askerleri,

4. Bağlı hükümetlerin yardımcı kuvvetleri.

“(Kafesoğlu ve Deliorman, 1977:166)”Selçuklu ordusu zamanın en kuvvetli ordusu idi.Ordunun esasını hükümdarın şahsına bağlı kölelerden kurulan **Hassa Ordusu** teşkil ederdi. Eyaletlerde de her valinin yanında buna benzer bir ordu bulunurdu. Bundan başka birde **Tımarlı Ordusu** vardı.” (Oktay, 1979: 140)

“Devletin temeli askerliğe dayanırdı.Ordu tımarlıklarla, ücretlilerden meydana gelirdi” (Oran, 1963: 131).

Büyük Selçuklu İmparatorluğunda askerliğe önem verilmeye devam edilmiş, ama askerlik belirli bir düzene bağlanmıştır.

3.39.3. Fikir Hayatı

Kurdukları İmparatorluk ile geniş sahalara sahip olan Büyük Selçuklular zamanında, fikir hayatında da çeşitlilik ve zenginlik yaşanmıştır. İslam kültür ve medeniyeti ile tanışan B.Selçuklular adeta bir Türk-İslam sentezi yaratmışlardır.

“Selçuklular, İmparatorluk kurduktan sonra, her tarafta fikir hayatını geliştiren birtakım bilimsel ve sosyal kurumlar meydana getirdiler. Bunlar arasında en çok cami, kütüphane, imaret, hastane, kervansaray gibi kuruluşlar bulunmaktadır.

Dicle nehri kenarında, vezir Nizamülmülk tarafından açılan Medrese-i Nizamiye devrin en ileri bir yüksek okulu idi” (Akşit, 1973: 106).

“İslam dünyasında eğitim ve öğretim bakımından Selçuklu İmparatorluğu bir dönüm noktasıdır Alp Arslan’ın emri ile kurulan ilk yüksek okul Bağdat’daki “**Nizamiye**” medresesidir (1066).

“Selçuklular, İslami bilimlerin yayılmasına çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Selçuklular devrinde yapılan medreselerin en büyüğünü Bağdat da Nizamülmülk yaptırmıştır. Bu medresede 600.000 cilt kitap vardı” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 142).

3.39.4. Dil ve Edebiyat

Kemalist çerçeve bölümünde İslamiyet’ten önceki Türk Devletleri’nin Kültür ve Uygarlık konusunu incelerken Göktürk yazı ve yazıtlarından söz etmiştik.

Gök-Türkler’in kendilerine ait 38 alfabelik bir yazıları vardı, Uygurlar’ın 4-18 alfabeli, Müslüman-Türk çerçevede incelediğimiz Büyük Selçuklu İmparatorluğu’na geldiğimizde ise durumun değiştiğini görmekteyiz. Türkler’in İslam dinini benimsemeleri ve Arap milletleri ile içli-dışlı olmaları doğrudan dil ve edebiyat alanlarına yansımıştır.

“Saray ve ordu dili Türkçe olmakla beraber, devletin resmi yazışmalarında Arapça kullanıldı. Bilim ve Edebiyat eserleri Farsça yazıldı” (Akşit, 1973: 107).

“Şiir ve edebiyat sahasında büyük ilerlemeler kaydedilen Selçuklu devrinde bilhassa Fars edebiyatı yükselmiştir” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 187).

“İlk Müslüman-Türk devletlerinden olan Karahanlılar ve Selçuklu’lar zamanında Türkler eski geleneklerinden sıyrılarak yeni bir uygarlık dünyasına girmişler ve İslam dininin verdiği iman ve heyecanla her alanda olduğu gibi dil ve edebiyat alanında da büyük ilerlemeler yapmışlardır. Bu devletlerle edebiyatımızda yeni bir çığır açılmış, yani **İslami Türk Edebiyatı Devri** başlamıştır. Türkler Müslüman olduktan sonra bilimde Arapça’yı, şiirde ise Farsça’yı kullanmışlardır” (Oran, 1979: 141).

3.39.5. Sanat

“Selçuklular devrinde özellikle mimarlıkta pek çok sanat eseri (cami, medrese, kervansaray, hastane, köprü gibi) meydana getirildiği anlaşılmalı beraber sonradan bu ülkenin istilaya uğraması ve yakılıp yıkılması yüzünden (Cengiz ve Timur istilaları gibi) bize kadar kalanları çok az sayıdadır” (Akşit, 1973: 108).

“Yazı, kitap resmi ve minyatürde Selçuklular’dan itibaren yeni tarzlar ortaya konmuştur” (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 190).

“Selçuklular devrinde birçok sanat eseri (camiler, medreseler, kervansaraylar, köprüler) yapılmış ise de, bugün bunlardan hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır.

Selçuklu yapıları eski Türk yapı sanatı ile İran ve Arap yapı sanatlarının birbirine kaynaşmaya başladığı bir devrin eserleridir” (Oran, 1979: 142).

B. Selçuklu İmparatorluğu, sınırlarını genişletmesiyle birlikte yeni ve farklı medeniyetlerle tanışmış ve bu kültürden etkilenmiştir. Bu etkilenme Dil ve Edebiyat alanına yansıdığı gibi Sanat alanına da yansımış ve Türk-İslam sentezini yansıtır eserler ortaya çıkmıştır.

3.40. Ders Kitaplarındaki Anlatımın Avrupa (Batı) Çerçevesi

1960’dan 1980’e Türkiye’de Tarih eğitiminin yeri ve sorunları kapsamında incelenen ders kitaplarında üçüncü ve son bölümü Avrupa (Batı) çerçevesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda “XV. ve XVI. yüzyılda Avrupa” ünitesi örnek ünite olarak seçilmiştir.

Sözü edilen tarih Avrupa, Türk İslam dünyası, kısaca bütün dünyayı derinden etkileyen, Avrupa’nın çehresini bilim, sosyal, kültürel ve din bakımından baştan başa değiştiren dönemdir.

1960’dan 1980’e incelenen ders kitaplarında Avrupa ünitelerine kısıtlı bir biçimde yer verilirken XV. Yüzyıl Avrupa tarihi daha ayrıcalıklı konumdadır, çünkü yukarıda da söz ettiğimiz gibi bu tarih hem Avrupa hem de Türk-İslam tarihi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Bu ünite, 1960'dan 1980'e incelenen Tarih ders kitaplarında Lise 3 kitaplarında yer almaktadır. Bu dönemde lise 3 kitaplarının hemen hepsini kaleme alan yazar, Emin Oktay'dır. Bu dönem ile ilgili örneklem olarak seçilen ders kitapları şunlardır:

-OKTAY, EMİN. 1972 (LİSE 3)

-OKTAY, EMİN. 1973 (LİSE 3)

-OKTAY, EMİN. 1978 (LİSE 3) ve ortaokullar için yazılmış olan

-AKIN,Dr. Himmet-ULUÇAY,M.Çağatay (Tarih 3) kitaplarıdır.

3.41. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa

Konunun ana çizgileri verilirken şu sıra takip edilecektir:

A-Siyasal durum

B- Yeniçağ başlarında Avrupa'da Bilim ve Teknik alanında Yapılan İncelemeler

C-Büyük Coğrafya Keşifleri

D-Rönesans

E-Reform

F-İtalya Savaşları

3.41.1. Siyasal Durum

1-XV. ve XVI. Yüzyıllarda Başlıca Avrupa Devletleri

a.)Fransa: Emin Oktay'ın yazdığı bütün Tarih Lise 3 kitaplarında Fransa ile ilgili aynı bilgiler verilmiştir: “İstanbul fethedildiği tarihte Fransa, 1337 yılından beri devam eden yüzyıl savaşlarından yeni çıkmıştır. XV. Yüzyılın son yarısında derebeylik (Feodalite) rejimi zayıflayarak mutlak krallık yönetimi kuvvetlenmiştir” (Oktay,1978: 46). Yazarın 1972 ve 1973 basımlı kitabında da yine verilen bilgilerde herhangi bir değişiklik olmamıştır (Oktay, 1972: 46, Oktay, 1973: 40).

Uluçay ve Akın'ın ortaokullar için Tarih 3 ders kitabı üniteye “Bilim ve Teknikte İlerlemeler” başlığı ile başlamıştır.

b) İngiltere: “Yeniçağ başlarında İngiltere yüzyıl savaşlarından yenilerek çıkmış, Avrupa karşısındaki üstünlüğünü kaybetmişti. Bundan sonra İngiltere’de **Çifte Gül** (ya da iki gül) adı verilen büyük bir iç savaş çıktı” (Oktay, 1978: 46, Oktay, 1972: 46, Oktay, 1973: 41).

c) İspanya: “İstanbul fethedildiği sırada İspanya’da siyasal bir birlik yoktu. Bu memlekette **Aragonya, Navara, Kastilya, Portekiz** gibi takım Hıristiyan krallıklarla, Güneydoğu İspanyada küçük bir Müslüman devleti olan **Beni Ahmer** (gırnata) hükümeti vardı” (Oktay, 1978: 47). İspanyollar Ancak XV. Yüzyılın son yarısında siyasal birliklerini tamamlayabildiler” (Oktay, 1973: 41).

“İspanyollar XV. Yüzyılın sonlarından itibaren keşif hareketlerine başladılar. **Kristof Kolomb**’un Amerika kıtasını keşfetmesiyle başlayan bu hareket, XVI. Yüzyılda daha çok gelişti. Coğrafi keşifler sonunda İspanya; Amerika ve Büyük Okyanus adaları üzerinde büyük bir sömürge imparatorluğu kurmayı başardı” (Oktay, 1972: 48).

d) Almanya: “Ortaçağda Avrupa’nın en büyük imparatorluğu olan **Kutsal Roma Germen İmratorluğu**, Yeniçağ başlarında dahi aynı büyüklükte idi.” (Oktay, 1978: 48) “Fakat imparatorluk içinde siyasal bir birlik yoktu. Almanya imp. 400’e yakın devletten teşekkül etmekte, imparatorluğun başında **Habsburg sülalesi** bulunmakta idi” (Oktay, 1973: 42). İmparatorluğun başında bulunan **Habsburglar** aynı zamanda bu imparatorluğa bağlı devletlerin en büyüğü olan **Avusturya Arşüdükalığı**’nın da hükümdarı isiler” (Oktay, 1972: 48).

e) İtalya: “Yeniçağ başlarında İtalya’da dahi siyasal bir birlik yoktu. Burada siyasal çıkarları birbirinden tüm ayrı çok İtalya hükümeti vardı” (Oktay, 1978: 49). “Bunların içinde en önemlileri kuzeyde **Savua** (savoie) ve **Milano** dükalıları ile Güneyde, **Napoli krallığı** ve **Papa hükümeti** idi. **Venedik, Cenoca ve Floransa** hükümetleri ise İtalya’nın en kuvvetleri Cumhuriyetlerinden idiler” (Oktay, 1972: 49).

Yeniçağ başlarında yazarın sözünü ettiği Fransa, İngiltere İspanya Almanya ve İtalya’da siyasi bir birliğin olmadığını öğrenmekteyiz.

3.41.2. Yeniçağ Başlarında Avrupa’da Bilim ve Teknik Alanında Yapılan İlerlemeler

Barutun Ateşli Silahlarda Kullanılması

Emin Oktay, bu yenilikleri; Barutun ateşli silahlarda kullanılması, pusulanın bulunması ve gemicilik sanatının ilerlemesi, kağıdın ve matbaanın bulunması başlıkları adı altında vermiştir: “Barut çok eskiden beri bilinirdi. Fakat onun ateşli silahlarda kullanılması daha çok sonraki devirlerde oldu” (Oktay, 1978: 50).

Barut önce Çinliler tarafından kullanılmış, daha sonraki devirlerde Türk ve Müslümanlar eliyle Avrupa’ya geçmiştir” (Oktay, 1972: 50). “Barut ilk defa XIV. Yüzyılda ateşli silahlarda kullanıldı. Top ilk defa İngilizler tarafından Yüz sene harplerinde kullanıldı” (Oktay, 1973: 44).

H.Akın-M.Ç. Uluçağ yazar grubunun ortaokullar için yazdığı tarih 3 ders kitabında da aynı bilgiler yer alırken, Oktay’ın aynı konu ile ilgili verdiği bilgilerden farklı olarak Osmanlı’nın barutu nerede ve nasıl kullandıkları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. “Barut, önce Çinlilerden Türk ve İslamlara, onlardan da batı dünyasına geçti. Avrupalılar, barutu topta kullandılar (XIV yüzyıl). Osmanlılar, barutun topta kullanılmasından çok faydalandılar. (XV. Yüzyıl) Varna, Kosova, Çaldıran, Mercidabık savaşları” (Akın ve Uluçay, 1962: 6).

Pusulanın Bulunması Ve Gemicilik Sanatının İlerlemesi

Pusulanın bulunması ile ilgili olarak Emin Oktay’ın yazdığı Lise Tarih 3 ders kitaplarında şu bilgiler bulunmaktadır: “Pusula görünüşte çok basit bir buluştur. Fakat doğurduğu sonuçlar bakımından yeniçağı hazırlayan faktörlerin en büyüklerinden birisidir” (Oktay, 1978: 51).

“Pusulanın bulunmasından sonra gemicilik alanında büyük ilerlemeler oldu. Eskiden açık denizlere ve okyanuslara açılmayan gemiciler, enginlere açılmak cesaretini kazandılar” (Oktay, 1972: 50). “Pusulanın icadı gemicilik sanatının da ilerlemesine sebep oldu. Haçlı seferleri sırasında yapılmış olan Galer (Kadırga) ve

Nef denilen gemilerin seyahate ve denizlere daha elverişli olan ve Karaval denilen büyük gemiler yapıldı” (Oktay, 1973: 45).

H.Akın-Ç. Uluçay’ın orta okullar için yazdığı Tarih 3 ders kitabında da aynı bilgilerin yanı sıra farklı olarak şu bilgiler yer almaktadır: “Barut gibi pusulada önceleri Çinliler tarafından icat edilmişti. Çinlilerle pek sıkı münasebeti bulunan Türkler, pusulayı onlardan aldılar, Araplar, Orta Asya’yı zaptedince Türklerden pusula kullanmasını öğrendiler. Orta Çağda Müslümanlar pusula kullanmasının biliyorlardı” (Akın ve Uluçay, 1962: 6-7).

Pusulanın yapılması, Avrupalıların okyanuslara açılmak cesaretini gösterdiler. Bunun sonucunda ise büyük coğrafya keşifleri yapıldı” (Oktay, 1978: 51).

Kağıdın Ve Matbaanın Bulunması

İlk insanlar yazılarını; taş, kemik, kil, madeni levhalar deriler üzerine yazarlardı. Halbuki Çinliler çok eskiden kağıt yapmayı bulmuşlardı. Sonraları Türkler kağıdı pamuktan yaptılar. Türkler Müslümanlığı kabul edince kağıt yapmayı Araplara öğrettiler; Avrupalılar **Haçlı Seferleri** zamanında Müslümanlardan kağıtçılık san’a tını da aldılar” (Uluçay ve Akın, 1963: 7).

“Yeniçağı doğuran nedenlerin en önemlilerinden birisi de kağıt ve matbaanın bulunmasıdır. Bu buluş dünya kültür tarihinin en önemli olaylarında olup siyasi, fikri, sosyal ve ekonomik bir takım sonuçları meydana getirmiştir” (Oktay, 1978: 51). “İlk matbaayı, tahta harfler yaparak Felemenkli **Jan Koster** bulmuştur. Fakat çabuk aşındıklarından pratik değillerdi. Bundan bir süre sonra Almanya’da **Jan Gutenberg** antimon ile kurşunu karıştırarak yeni bir alaşım meydana getirdi. Bununla madeni harfler dökerek matbaayı buldu (1450)” (Oktay, 1972: 51). “Matbaanın ve kağıdın icadı çok büyük sonuçlar doğurdu. Okuma yazma bir imtiyaz olmaktan çıktı. Kitaplar ucuz basılmaya ve bu suretle bilim her tarafa yayılmaya başladı. Bu ise bir müddet sonra büyük bir fikir hareketi olan hümanizme, Rönesans ve reformun doğmasına yol açtı” (Oktay, 1973: 45).

3.41.3. Büyük Coğrafya Keşifleri

Büyük Coğrafya Keşiflerinin Nedenleri

Barutun eskiden beri bilinmesine rağmen ateşli silahlarda kullanılmaması, pusulanın basit bir buluş olmasına rağmen, denizcilikte Avrupalılara yardımcı olması, böylelikle yeni yerlerin keşfedilmesi, kağıdın ve matbaanın bulunarak okuma-yazmanın bir ayrıcalık olmaktan çıkması, Avrupalılar için şüphesiz bir dönüm noktası olmuştur. Bu buluşların gelişmesi ve yaygınlaşması sonucunda karanlık bir dönem biterek yerini aydınlık bir çağa bırakacaktır. “Coğrafya keşifleri XV. Yüzyılın son yarısında başladı. Bütün XVI. Yüzyıl boyunca etti” (Oktay, 1978: 52). Bunlardan pusulanın bulunması ile gemiciliğin ilerlemesinin nedenleri verildi. Diğer nedenler ise şunlardır:

Coğrafya bilgisinin ilerlemesi: “Orta çağda Avrupalıların coğrafya bilgileri pek eksikti. Dünyanın yuvarlaklığı hakkında bilgisi yok denecek kadar azdı. Halbuki İslamlar (**Türk, Arap, İranlı**) Asya ve Afrika’nın pek çok yerlerini bildikleri gibi, dünyanın yuvarlak olduğunu da öğrenmişlerdi” (Uluçay ve Akın, 1963: 9).

“Ortaçağda Avrupalılar’ın dünya hakkındaki bilgileri pek azdı. Hıristiyanlık inançlarına göre dünya düzdü ve Kudüs dünyanın tam ortasında bulunuyordu” (Oktay, 1978: 52). Halbuki bu devirde Müslümanların dünya hakkındaki bilgileri Avrupalılar’dan çok üstündü” (Oktay, 1972: 52). “Haçlı seferleri sırasında Müslümanlarla temas eden Avrupalılar, onların coğrafya hakkındaki bilgilerinden istifada ettiler. Bunda seyyah **Markopolo**’nun da büyük bir rolü oldu” (Oktay, 1973: 46).

Doğu Ülkelerinin Zenginliği Ve Avrupalılar’ın Buraya Gitmek İçin Yeni Yollar Aramaları:

“Bir kısım Avrupa gemicileri (en başta İspanyollar ve Portekizliler) doğunun zenginlik kaynaklarını ve ticaretini doğrudan doğruya kendi ellerine geçirmek hevesine düştüler” (Akın ve Uluçay, 1963: 9).

“Coğrafya keşifleri yapılmadan önce, Avrupalılar bütün ticaretlerini doğu memleketlerinden yaparlardı.O zaman Avrupa’da çok aranan karabiber, tarçın, karanfil, baharat,altın..... hep doğudan gelirdi” (Oktay, 1978: 53).

“Ortaçağda doğudan gelen bütün mallar iki yoldan Akdeniz ve Karadeniz’e inerdi. Bu yollar **İpek yolu ve Baharat yolu** dur” (Oktay 1972: 53).

“Avrupalılar Haçlı seferleri sırasında bu yolu elde etmek istemişlerdi. Fakat Türklerin haçlıları buralardan kovması onların bu arzularına engel olmuştu” (Oktay, 1973: 47).

Efsane Ve Hurafelere İnanmayan Cesur Gemicilerin Yetişi

“Pusulanın icadı Okyanuslara açılmayı sağladı. Cesur gemiciler, yeni ülkeler bulabilmek için her tehlikeyi göze aldılar ve her fedakarlığa katlandılar” (Akın ve Uluçay, 1963: 10).

“Ortaçağda Avrupalılar, Atlas Okyanusu’nun içinde gemileri çeken mknatısların bulunduğu, bu denizde dolaşacak olan gemicilerin kararıp zenci olacaklarına inanırlardı” (Oktay, 1978: 53). “XV. Yüzyılda artık bu hurafelere inanmayan birçok gemiciler yetişti. Coğrafya bilgisinin de ilerlemesi bunların cesaretlerini arttırdı” (Oktay, 1972: 53). “Avrupalılar arasında da dünyanın yuvarlak olduğuna inananlar, hele batıya gidilecek olursa doğunun bulunacağını söyleyenler çoğaldı” (Oktay, 1973: 47).

Türkler’in İstanbul’u Fethederek Çin’den Gelen ve Karadeniz’de Sona Eren İpek Yoluna Hakim Olmaları:

“İstanbul’un alınmasıyla, doğuya giden bütün ticaret yollarının kavşak noktaları birer birer Türkler’in eline geçti.Cenevizlilerin ve Venediklilerin deniz ticaretindeki önemi azalmaya başladı. Bunun üzerine Portekizlilerle İspanyollar harekete geçerek batı yoluyla doğuya varmaya çalıştılar” (Akın ve Uluçay, 1963: 11).

“İstanbul’un fethinden sonra Venedikliler ve Cenevizliler bu ticaretlerinden yoksun kaldılar. Zira Türkler Karadeniz kıyıları ve Kırım’ı elde ederek Cenevizlilerin buradaki kolonilerine yerleştiler” (Oktay , 1978: 54).

“Bu sırada Avrupa’nın batısında yaşayan Portekiz ve İspanyollar Hindistan ve Çin’e giderek yeni yollar arıyorlardı (Oktay, 1972: 54). İşte bu sırada İstanbul’un fethedilmesi, Avrupalılar’a daha ziyade cesaret verdi. Bunun sonunda da Amerika keşfedildi ve Hindistan’a giden Ümitburnu yolu bulundu” (Oktay, 1973: 48).

Kristof Klomb, Amerikanın Keşfi (1492)

“Kristof Kolomb, denildiğine göre (Matematik ve geometri öğrenimi ile ün alan) Paviye üniversitesinden mezun olmuştu. Küçüklükten beri gemiciliğe büyük hevesi vardı. Senelerce kullandığı Gemilerle Akdeniz sahil ve adalarını gezdi. İngiltere’ye ve daha ileriye kadar gitti. İzlanda adasına vardı” (Akın ve Uluçay, 1963: 12).

“Kristof Kolomb 1492 yılı 3 Ağustosunda Atlas okyanusuna açıldı. Amacı bu denizi aşarak Çin ve Hindistan’a varmaktı. İki aylık çok zahmetli bir yolculuktan sonra Amerika’nın doğusunda buluna Bahama takımadalarına ulaştı. İlk yanaştığı adaya **San Salvador** ismini verdi” (Oktay, 1978: 54).

“Kristof Kolomb, bulduğu adaları Hindistan’ın batısındaki adalar sandığından bunlara **Batı Hint Adaları**, yerlilere de **Hintli** adını verdi. Kristof Kolomb bundan sonra Amerika’ya daha üç seyahat yaptı. Fakat yeni bir kıta bulduğunun farkına varamadı” (Oktay,1972:54).

Amerika Vespuçi, Amerika’ya yaptığı bir geziden sonra Kristof Kolomb’un keşfettiği yerin Hindistan olmayıp yeni bir kıta olduğunu bütün dünyaya bildirdi. (1507) Sonraları bu yeni kıtaya onun adı verilerek **Amerika** denildi” (Oktay, 1973: 48).

Hindistan Yolu’nun Keşfi, Bartelmi Diyaz, Vasko Dö Gama (1486-1498)

“Büyük coğrafya keşiflerinde rol oynayan milletlerden birisi de Portekizlilerdir. Bunlardan daha sonra XV. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Amerikanın batı kıyılarına ve Atlas okyanusunda birçok keşif seyahatleri yaptılar” (Oktay, 1978: 55).

“**Bartelmi Diyaz** adlı bir kaptan fırtınaya tutularak güneye doğru sürüklendi. Natal’a kadar gitti. Dönüşte Afrika’nın güney burnu önünden geçti. Buraya

Fırtınalar Burnu adı verildi. Fakat o zaman ki Portekiz kralı bu ismi **Ümit Burnu** na çevirdi. (1478)” (Oktay, 1972: 55)”Ümit Burnu’nun bulunmasından on sen sonra gene Portekizli **Vasko Dö Gama** adında bir kaptan bu burnu dolaşarak Hint okyanusuna,orada da **Kaliküt** limanına vardı. (1498) Bu suretle Hindistan deniz yolu keşfedilmiş oldu” (Oktay, 1973: 50).

Dünyanın Dolaşılması, Macellan ve Del Kano (1519-1522)

“Ferdinand Macellan adlı bir Portekiz gemicisi Portekiz hükümetine kızdı, İspanya kralının hizmetine girdi. O, Batı yolundan Hint adalarının bulacağını ileri sürdü. İspanya kralı ona 200 adam ile beş gemi verdi” (Akın ve Uluçay, 1963: 14).

“Macellan Portekizli idi. Fakat o sırada Şarlken’in hizmetine girmişti. 1519’da onun yardımıyla ve beş gemiyle yola çıktı. Güney Amerika kıyılarını dolaşarak bugün kendi adıyla söylenen Macellan boğazını buldu” (Oktay, 1978: 57).

“Macellan’ın başladığı ve Del Kano’nun tamamladığı bu ilk gezisi, dünyanın yuvarlak olduğunu ispat ettiği gibi, Avrupalıların öteden beri aradıkları batıdan doğuya gidecek yolun da bulunmasına yaradı” (Oktay,1972:58).

“Bu yol Danama Kanalı’nın açılmasına kadar Avrupa ile Büyük okyanus ve Uzakdoğu memleketleri arasında en önemli bir yol olarak kaldı” (Oktay, 1973: 52).

Coğrafya Keşiflerinin Sonuçları

Denizciliğe meraklı cesur, bilgili denizcilerin yetişmesi ve bu denizcilere krallar tarafından maddi desteğin sağlanması, keşfedilmemiş yerlerin bulunmasını adeta zorunlu hale getirmiştir. Bu seyahatler sonunda yepyeni kıtalar bulunmuş, buralara yeni isimler verilmiştir. Dünya ticaretinin yönünü değiştiren yollar bulunarak artık dünya, Avrupalılar tarafından tanınmaya başlanmıştır.

“Ümit Burnu ve Macellan boğazı yollarının bulunması dünyanın ekonomik gelişmesi üzerinde büyük etkiler yaptı. Akdeniz eski ekonomik önemini kaybetti. İlkçağdan beri bilinen ticaret yolları (Baharat ve İpek yolları) yerlerini değiştirdi” (Oktay, 1978: 58).

“Coğrafi keşifler ve dünyanın dolaşılması sonunda dünyanın yuvarlaklığı hakkındaki şüpheler giderilmiş oldu. Portekizlilerle İspanyollar büyük sömürgelere sahip oldular. Atlas okyanusu kıyısında Lizbon, Havr, Londra gibi limanlar gelişti ve büyüdü” (Akın ve Uluçay, 1963: 15-16).

“Büyük coğrafya keşifleri bilimsel ve dinsel bakımlardan da önemli sonuçlar meydana getirdi. Yeni kıtalar, yeni ırklar, yeni uygarlıklar, yeni hayvan ve bitkiler ve yeni yıldızlar keşfolundu” (Oktay, 1972: 58).

“Ümit burnu yolu'nun keşfi İpek yolu'nun sönmesine, Baharat yolu'nun da Avrupalıların eline geçmesine sebep oldu. Kara ticaret yolları, denizyollarıyla rekabet edemedi. Bundan dolayı başta Orta Asya'lı Türkler olmak üzere İslam alemi büyük coğrafi keşiflerden sonra eski mutlu devirlerini kaybederek sefalet ve yokluğa düştüler” (Oktay, 1973: 53).

3.41.4. Rönesans

Rönesans Ne Demektir?

Coğrafi keşifler ekonomik bakımdan büyük etkiler yapmıştır. Bu etkiler Avrupa'ya büyük yarar ve rahatlık sağlarken, Türk-İslam dünyası üzerinde olumsuz sonuçlar oluşturmuştur.

Coğrafi keşifler Avrupa'ya ekonomik üstünlük sağlarken, Rönesans bilimsel ve fikir üstünlüğü sağlayacaktır. Ders kitaplarında Rönesans'ın tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Yeniçağın başında Avrupa da edebiyat, güzel sanatlar bilim alanlarında bir gelişme ve uyanma hareketi başladı. Bu harekete tarihte “**Rönesans**” adı verilir (Akın-Uluçay, 1963: 18).” XV. Yüzyılın sonlarında XVI. Yüzyılın ilk yarısında, yani büyük coğrafya keşiflerinin yapıldığı sırada, önce İtalya'da başlayan sonra Fransa, Almanya, İngiltere ve diğer Avrupa memleketlerinde görülen **edebiyat** ve **güzel sanatlar** alanındaki yeniliklerin ve sanat anlayışının tümüne “**Rönesans**” denir. (Oktay, 1978: 59) Verilen tanımlamalardan da anlaşıldığı gibi Rönesans, edebiyat, bilim, sanat alanında yapılan ve meydana getirilen tüm yenilikleri kapsar.

Rönesansın Nedenleri

A- “Orta çağdan beri ilerlemekte olan güzel sanatların XV. ve XVI. yüzyıllarda olgunlaşması.

B- XV. ve XVI. Yüzyıllarda pek çok dahi insanın yetişmiş olması ve bunların çalışmalarını birleştirmeleri.

C- Matbaanın bulunması ve bu sayede yeni buluş ve düşüncelerin kolayca her tarafa yayılması.

D- Edip, şair ve sanatçıları koruyan ve gözeten birçok Mesenler’in bulunması (Oktay, 1972: 60) (Oktay, 1978: 60) (Oktay, 1973: 54).

E- Avrupa’nın İslam dünyasıyla teması ve hümanizme hareketinin başlaması.

F- Coğrafi keşiflerle Avrupa’nın zenginleşmesi (Akın ve Uluçay, 1963: 18).

Rönesans’ın nedenleri ders kitaplarında aynı ifadelerle maddeleştirildikten sonra Rönesans’ın İtalya’da başlama nedenlerine geçilmiştir.

Rönesans’ın İtalya’da Başlamasının Nedenleri

İtalya’nın coğrafya yerinin önemi:

“İtalya bir Akdeniz memleketidir. İlkçağdan beri bütün Akdeniz ülkeleriyle çok yakın bir ilişkisi vardır” (Oktay, 1978: 60). “İtalya, Akdeniz’in ortasında Yunan ve Roma memleketlerinin beşiğidir. Aynı zamanda orta çağ İslam medeniyetiyle yakından temas halinde olan İtalya halkı bu eski medeniyet eserleri ile daha yakından ilgilenmiştir” (Akın ve Uluçay, 1968: 18).

Ekonomik Durumun İyiliği:

“Haçlı seferleri süresince Akdeniz ticaretini ellerinde tutan İtalyanlar zengin omlular ve daha rahat bir hayata kavuşmuşlardır” (Akın ve Uluçay, 1963: 18).

“İtalya, ilkçağdan beri Akdeniz ticareti ile uğraşmaktaydı. Ortaçağda ve özellikle Haçlı seferleri sırasında İtalyanlar doğu ticaretinin komisyonculuğunu yapmışlardır. Venedik, Cenova, Napoli, Piza, Milano ve Floransa gibi İtalyan şehirleri çok zengin olmuştur” (Oktay, 1972: 60).

İtalya'nın Tarihsel Önemi:

“İtalya, ilkçağdan beri büyük bir kültür ve uygarlık merkeziydi. Burada eski Roma, Yunan, ve Helenizm uygarlıklarının bütün izlerine ve eserlerine tesadüf olunmaktaydı” (Oktay, 1973: 54).

İtalya'nın Siyasal Durumunun Önemi:

“Ortaçağda İtalya’da, siyasal bir birlik yoktu. İtalya’da siyaset bakımından birbirlerinden ayrı çeşitli devletler vardı. Bu devletler içinde yaşayan insanlar her tür özgürlüklere sahiptiler” (Oktay, 1978: 60, Oktay 1972: 60, Oktay, 1973: 55).

Dinsel Nedenler

“İtalya’da Roma, dini bir merkez olduğu için Hıristiyanlar burasını ziyarete gelirler ve büyük bağışlarda bulunurlardı. Bağışlardan ve gelirlerden zenginleşen din adamları sanatçıları korunmuşlardır” (Akın ve Uluçay, 1963: 19). “İtalya’nın en önemli şehri olan Roma, Hıristiyanlığın kuruluşundan beri, dinsel bir merkezdi” (Oktay, 1978: 61). “Burada oturan papalar, bütün Avrupa’da söz sahibiydiler” (Oktay, 1972: 61).

“Avrupalı Hıristiyanlar papa’yı ve Roma’da bulunan kutsal yerleri ziyaret ederler, kiliseye ve papalığa birçok bağışlarda bulunurlardı. Bu sayede zenginleşen kilise ve örgütün başında bulunan kiliseler, sanatçıları koruyarak Rönesans hareketlerini kışkırtmışlardır” (Oktay, 1973: 55).

İtalya’nın diğer Avrupa Devletleri’nden çok daha iyi konuma sahip olması sonucu, Rönesans ilk defa İtalya’da başlamış, daha sonra diğer Avrupa devletlerine yansımıştır. İtalya’nın tarihsel, siyasi, dinsel ekonomik ve coğrafi durumunun önemi, buraya her zaman bir ayrıcalık kazandırmıştır.

Rönesans'ın Avrupa'da Yayılması:

“Avrupa’da Rönesans’ın yayılmasına yine önderliği İtalya yaptı. Çünkü bu devirde İtalya, hala Akdeniz’in ticaret merkezi idi. İtalyan halkı Avrupa’nın her yanına gidip geliyorlardı. Aynı zamanda, savaşlarda Rönesans’ın yayılmasını

kolaylaştırdı. Böylece Rönesans, **Fransa, İngiltere, Almanya** ve diğer Avrupa memleketlerine yayıldı” (Akın ve Uluçay, 1963: 21).

“İtalya’da başlayan Hümanizm ve Rönesans hareketleri zamanla öteki Avrupa memleketlerine de yayıldı. Bunun başlıca nedenleri şunlardır:”İtalya’nın Avrupa memleketlerinin din ve kültür merkezi oluşu, İtalya savaşlarının etkisi” (Oktay, 1978: 66-67).

Rönesans’ın Sonuçları

“Rönesans hareketleri sonunda Avrupa’da iki sınıf halk meydana geldi. Bunlardan birincisi edebiyattan, sanattan zevk alan üstün tabaka idi. İkincisi ise, Avrupa halkının çoğunluğunu teşkil eden ve üstün sınıf tarafından alay edilen ve beğenilmeyen sanat şekillerine bağlı kalan, halk sınıfı idi” (Oktay, 1978: 69).

“Rönesans’ın önemli bir sonucu da dünyaya yeni bir görüş ve düşünüş getirmiş olmasıdır. Rönesans her şeyden önce ortaçağın skolastik düşüncesiyle mücadele etmiş, Avrupa’da bilim Rönesans’ının doğmasının önemli bir nedeni olmuştur” (Oktay, 1972: 69). “Rönesans hareketleri din ve inanışlar üzerinde de büyük bir tesir husule getirmiş, bunun sonunda da Avrupa’da reform hareketleri başlamıştır” (Oktay, 1973: 63).

Birçok yenilik ve keşif hareketlerine sebep olana ve başarılı sonuçlar meydana getiren coğrafi keşifler, Rönesans’a, Rönesans da reforma sebep olmuştur. Reform da Avrupa’yı din açısından etkileyecek ve yenilikler getirecektir.

3.41.5. Reform

Reform ve Sebepleri:

“XVI. Yüzyıl Avrupa’nın en önemli olaylarından biri olan reform, dinsel nitelikte bir hareket olup yeniden şekil vermek ve düzenlemek anlamlarına gelen bir tarih terimidir.”

(Oktay, 1978: 69) “XVI. Yüzyıla gelinceye kadar bütün Avrupa’da biri **Katolik**. Ötekisi **Ortodoks** olmak üzere başlıca iki Hıristiyanlık mezhebi vardı. Bunlardan Katoliklerin dinsel merkezi **Roma** idi. Başkanlarına **Papa** denirdi.

Ortodoks kilisesinin merkezi ise **İstanbul** idi. Başkanlarına da **Patrik** denirdi (Oktay, 1972: 70).

“Bütün ortaçağ boyunca Katoliklerden saygı gören papaların Rönesans devrinde dini mahiyetteki üstünlükleri yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Bu devirde Katolik Hıristiyanların bir kısmı Roma kilisesi’nden, yani papadan ayrılarak yeni yeni kiliseler ve mezhepler kurdular” (Oktay, 1973: 64).

3.41.6. Reformu Etkileyen Başlıca Nedenler

Matbaanın Etkisi:

Matbaanın bulunması ile Avrupa’da insanların kültürel ve bilimsel yaşamlarında şüphesi çok şey değişmişti. Kağıdın ucuza mal olması, okur-yazar olmayı bir ayrıcalık olmaktan çıkarmıştı.

“Tevrat ve İncil gibi kutsal kitaplar çok sayıda basıldı” (Oktay, 1978: 70). Böylelikle insanlar dinin bilgilerini, kilise ve papazlardan değil kendileri öğrenmeye başlayacaklar. Avrupa’da din adamları etkisini kaybetmeye başlayacaktır.

Rönesans’ın Etkisi:

Daha önce açıklandığı gibi Rönesans Avrupa’yı derinden etkileyerek, bilim kültür alanında adeta bir yeniden doğuş etkisi yapmıştı. Akılcılığı ve pozitif düşünüşü kılavuz olan Rönesans birçok sanatçı ve bilim adamı yetiştirmiştir.” Bu devrin hümanistleri ortaçağın skolastik fikir ve düşüncelerinden sıyrıldılar ve bu fikirlerin gerçeklere uymadıklarını söyleyerek, Katolik Kilisesine hücum etmeye ve dinsel inanışları eleştirmeye başladılar” (Oktay, 1972: 70).

Katolik Kilisesinin Bozulmasının Etkisi:

Ortaçağda bozulmaya başlayan Katolik kilisesi, bu yüzyılda (aydınlanma çağı) kendini iyice göstermiştir. Papalar dini görevlerinden daha çok, bir kral, bir yönetici gibi davranarak halk üzerinde otoritelerini iyice arttırmışlardı.”Papalar dini alet ederek, saf ve imanı tüm Hıristiyanları soymaya başladılar” (Oktay, 1978: 71).

Endüljans Sorunu:

“Günah çıkarma yada, bağışlama işlerinde kilisenin büyük bir rolü vardı. Kilise, bazen günahkarlara bedenlerine eziyet yapacakları yerde kutsal yerleri (Kudüs ve Roma gibi) ziyaret ederek, yada sadaka vererek, yani kiliseye para bağışlayarak günahlardan kurtulma olanaklarını birtakım koşullarla verirdi. İşte bu suretle günahlardan kurtulma işine **Endüljans** denirdi” (Oktay, 1973: 65). “XVI. Yüzyıl başlarında **Luter** ve daha sonra da **Kalven** gibi iki büyük din adamı, papaların endüljans satarak Hıristiyanların günahlarını bağışlamaya yetkili olmadıklarını, günahattan kurtulma işinin bir iman sorunu olduğunu, kilisenin **Allah ile kul arasına girmeye hakkı olmadığını** söylemek ve papalara itiraz etmek cesaretini gösterdiler” (Oktay, 1972: 72).

“Açıklanan bu nedenlere, Luter’in bu itirazı da karışınca ilk önce Almanya’da reform hareketleri başladı ve zamanla gelişerek öteki Avrupa memleketlerine de yayıldı” (Oktay, 1978: 72).

3.41.7. Luter ve Almanya’da Reform Hareketlerinin Başlaması

Martin Luter (1483-1546) Kuzey Almanyalıdır. Luter, eski ve yeni İncilleri okuyarak, aralarında mukayeseler yaptı. Neticede papaların söyledikleriyle İncil’de yazılanlar arasında derin farklar olduğunu gördü” (Akın ve Uluçay, 1963: 24).

“Luter, 1517’de Wittenberg kilisesinin kapısına astığı 95 maddelik bir bildiri ile endüljans satışına itiraz etti. Luter, **“Tanrı ile kul arasına kimse giremez. Tanrı kullarının günahlarını ancak kendisi bağışlar.”** Diyor ve **öbür dünyada selamete ermek için imanın yeteceğini, Hıristiyanların endüljans alarak günahlardan kurtulamayacaklarını” söylüyordu.**” (Oktay, 1978: 72)”

Nihayet papa X.Leon Luter’i aforoz etti. Luter papanın kendisine gösterdiği aforoz nameyi Wittenberk’fe halkın göz önünde yaktı” (Oktay, 1973: 66).

Martin Luter, Avrupa’da o zamana kadar bilinen ama bir türlü açıklanamayan bir cesaretle bulunarak, papaya ve kiliseye karşı geliyor ve gerçekleri söyleme büyüklüğünde bulunuyordu.

Reformun Sonuçları:

Reform, Avrupa'ya dini açıdan, farklı nitelikler getirmiştir. Yıllardır Avrupa halkı üzerinde baskı oluşturan papaların etkinliği azalmış, kiliseye duyulan güven sarsılmıştır. Okuma-yazma bilenlerin sayısı artmış böylece insanlar dini kitapları kendileri okur hale gelmiştir. Bunlardan başka:

- a) Avrupa'da Katolik ve Ortodoks mezheplerinin yanında Protestanlık Kalevenizm ve Anglikanizm gibi çeşitli Hıristiyan mezhepleri ortaya çıktı, böylece Hıristiyanlar arasında mezhep ayrılıkları ve mücadeleleri arttı.
- b) Reform, Katolik kilisesinin kendi kendini ıslah etmesine sebep oldu (Akın-Uluçay, 1963: 27 , Oktay, 1978: 76).
- c) Papaya karşı bağlılık azaldı.
- d) Protestanlığı kabul eden memleketlerde kilise malları yağma edildi ve buralarda kuvvetli bir takım prenslikler ve devletler kuruldu (Oktay, 1972: 76).

3.41.8. İtalya Savaşları (1494-1559)

İtalya Savaşlarının Nedenleri

Akın ve Uluçay yazar grubunun yazdıkları Tarih 3 ders kitabı İtalya savaşlarını üniteye dahil etmemiştir. Oktay'ın farklı yıllarda kaleme aldığı Lise 3 tarih, ders kitaplarında bu konu ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“XV. ve XVI. yüzyıl Avrupa'sının en önemli olayı olan İtalya savaşları, aslında Fransa, İspanya ve Almanya krallık soyları arasında çıkan bir veraset (kalıtım) ve siyasal denge savaşıdır. İtalya topraklarının bu üç krallık tarafından paylaşılması yüzünden çıkmış olmasındandır (Oktay, 1978: 77).

İtalya Savaşları ve Dönemleri

“İtalya savaşları **1494** tarihinde başlamış, araya birçok ateşkes antlaşmaları girmek üzere, **1559** yılına dek sürmüştür. Bu süre içindeki savaşlar başlıca iki döneme ayrılmaktadır. Bunun birinci dönemi (**1494-1519**) asıl İtalya savaşlarıdır.

İkinci dönemi ise (1519-1559) Fransa ile Avusturya ve İspanya krallık soyu, yani Habsburglar arasındaki savaşlardır” (Oktay, 1972: 77).

“Asıl İtalya savaşları, Fransa kralı VIII. Şarl’ın, İtalya’ya saldırısı ve Napoli’ye girişile başlar. Fakat Şarl’ın, bu yürüyüşü papanın, Avusturya ve İspanya’nın işe karışması üzerine başarısızlıkla sona erer” (Oktay, 1973: 73).

İtalya Savaşlarının Sonuçları

- a) “İtalya savaşları sonunda Fransa, Avrupa siyasetinde elde etmek istediği üstünlüğü kazanamadı. Üstelik İtalya üzerindeki bütün haklarından vazgeçti.”
- b) “Fransa, İtalya savaşlarından sonra yeni bir siyasal yol tuttu. Fransa’nın bu yeni siyasetinin temeli, doğuda Ren ırmağı’nın batısında kalan bütün memleketleri ve güneyde pirene dağlarına kadar olan toprakları Fransa’ya katmaktı. Fransa bundan böyle hep bu siyaseti güdecektir.
- c) Fransa, Kato Kombrezi antlaşması ile isteklerine kavuşamadı. İsteddiği topraklardan bir kısmı gene Almanya imp. kaldı (Oktay, 1978: 72-73-74).

3.42. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa’da Kültür ve Uygarlık

Yeniçağ dediğimiz XV. ve XVI. yüzyıllar Avrupa’nın hemen her alanda yeniden doğduğu, bir silkinişe geçtiği uyanış dönemidir. Sözü edilen yıllarda Avrupa’da Coğrafi keşifler ile birlikte bilinmeyen yerler keşfedilmiş, yeni ürünlerle tanışılmış, yeni yollara gemiciler yelken açmıştır.

Coğrafi keşifler, Rönesans’ın doğmasına sebep olmuş, Rönesans hareketi bilim ve kültürde Avrupa’yı doruk noktasına ulaştırmıştır.

Reform hareketi ile birlikte Avrupa’nın dini duyguları akılcılıkla bütünleşerek, halk kilise ve papalığa inanmamaya başlamıştır.

Dönem içerisinde bu konu dahilinde incelenen Lise Tarih ders kitapları Avrupa’nın kültür ve uygarlığını ayrı bir ünite olarak vermemiştir. Ortaya çıkan sanatçı ve eserleri, bilimciler konu aralarında verilmiştir. Bu dönemde yetişen sanatçı ve eserlerini biz aşağıda ayrı ayrı vermeyi uygun gördük:

Edebiyatta Rönesans**Floransa'da:**Eflatun akademisi,**Napoli'de:**Napoli akademisi,**Venedik'te:**Yeni akademisi,**Roma'da:**Roma akademisi kurulmuştur.***Hümanizmanın Öncüleri***

Dante (1265-1321)

Petrark (1304-1374)

Bokaçius (1313-1375)

Makyavel (1469-1530) **Eseri:** Prens***Tarihçi***Gişarden (1482-1540) **Eseri:** İtalya TarihiTasso (1544-1595) **Eseri:** Kurtarılan KudüsVenedik Okulunun en ünlü ressamı: **Tisiyen (1474-1576)**Floransa Okulunun en ünlü ressamı: **Ciyota (1266-1338),****Leonarda da Vince (1452-1519), Mikel Anj (1475-1564),**Roma Okulunun en ünlü ressamı: **Rafael (1483-1520)**İtalya,'da yetişen en ünlü heykeltıraşlar **Donatella (1383-1466),****Giberti (1378-1466)*****Floransa'da yetişen Hümanistler***

Rable (1495-1555)

Ronser (1525-1585)

Montenyi (1533-1592)

Almanya'da yetişen Hümanistler

Erasmus (1467-1536)

Röklen (1452-1522)

Luter (1483-1546)

İngiltere’de yetişen Hümanistler

Şekspir (1564-1616) Eserleri: Hamlet, Otello, Romeo ve Julyet

İspanya’da yetişen Hümanistler

Cervantes (1547-1616) Eseri: Don Kişot

3.43. Tarih Ders Kitaplarında Yardımcı Materyallere İlişkin Bulgular

Eğitim-öğretim ortamında, istenilen verimin alınabilmesi, hedefe kolay ulaşılması, derse katılımı yoğunlaştırma ve benzeri sebeplerle yardımcı materyaller gereklidir.

Tarih ders kitaplarında kullanılan yardımcı materyaller harita, resim, okuma parçası, kaynakça, kronoloji (günlük) ve çizelge biçimindedir (Akalin, 2007: 146).

3.43.1. Haritalar

İlköğretim ve ortaöğretim ders kitaplarında, öğretim ve öğrenimi kolaylaştırmak için haritalar vazgeçilmez yardımcı unsurdur. Derslerin anlatımında haritaların kullanımı, öğrenimi kolaylaştıran, öğrenciyi ezberden uzaklaştıran, bilinçli öğrenmeyi sağlayan unsurlardandır.

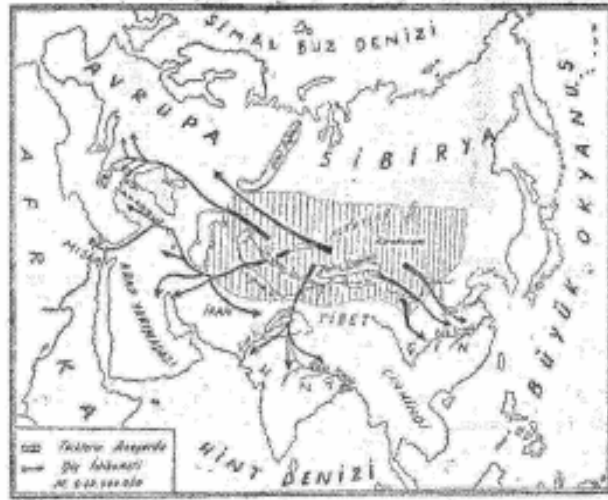
Haritalar, ders kitaplarına görsel zenginlik kattığı için öğrencilerin algılamalarını arttırmada ve konuların anlatımını kolaylaştırmada oldukça yararlıdır (Akalin, 2007:146).

Hepimizin bildiği üzere Tarih bilimi ve Coğrafya bilimi yakın ilişki içerisinde. Harita da, en başta coğrafya ve tarih dersi için gerekli materyallerdendir. Tarih dersinde devletlerin kuruldukları bölgeler, hangi ülkeler ile komşu oldukları, hangi büyük denizlere, komşu oldukları devletlerin, sınırlarının nerelere kadar genişlettikleri, hangi şehir ve ülkeleri egemenlikleri altında bulundurduklarını öğrenebilmek için haritalara büyük gereksinim vardır.

Haritalar, tarih ders kitaplarında, ilk başlardan beri kullanılır. Başlangıçta sınırlı olan harita sayısı, eğitim-öğretime verilen değerin artmasıyla birlikte, sayılarını da arttırmıştır.

1960'dan 1980'e Orta öğretimde okutulan tarih ders kitapları haritalar açısından incelendiğinde; ders kitaplarında sınırlı sayıda ve genelde renksiz harita kullanımı olduğu göze çarpmaktadır. Haritaların kullanımında tam bir düzenlilikten söz etmek zordur.

Şekil I. Anayurt ve Göç İstikametleri

Şekil I. — Anayurt ve göç istikametleri

Anayurt ve göç istikametlerini gösteren yukarıdaki harita 1 (Atsız ve Oran, 1960: 16)'da göçlerin nerelere yapıldığı ok işareti ile gösterilmiştir.

Hunlar konusu verilirken (Atsız ve Oran, 1960: 22) harita altına, Mete çağında Hunlar diye yazılmış harita numarası verilmemiştir. Büyük Hun İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan yerler, yuvarlak içinde gösterilmiştir.

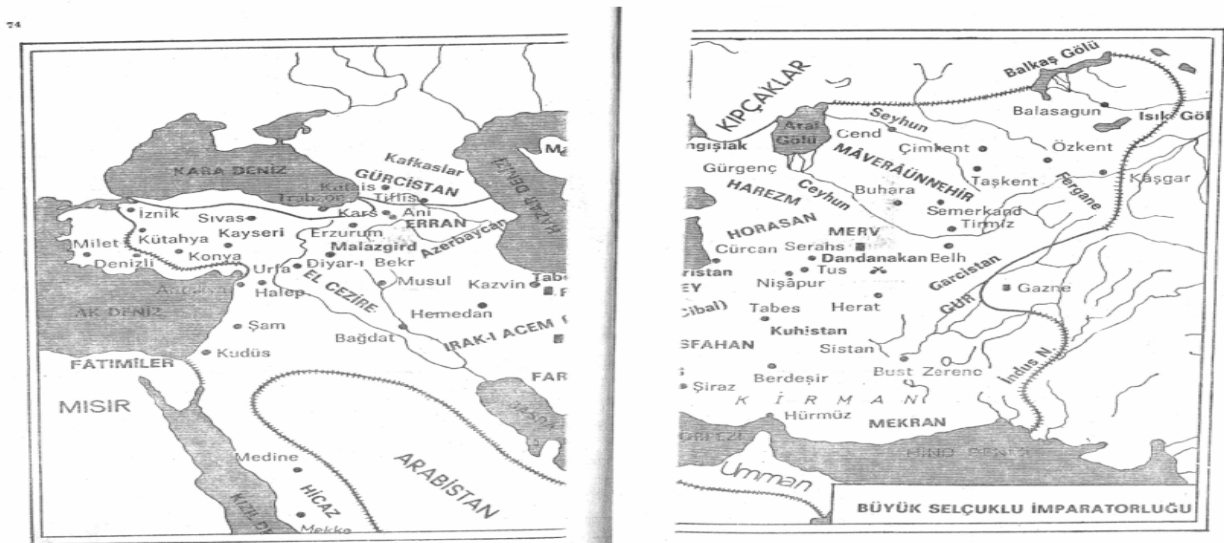
Yine Göktürk imparatorluğu (Akşit, 1973: 33)'nin sınırlarını gösteren harita 3 oldukça karmaşıktır. Göktürk İmparatorluğu'nun sınırları ve komşuları iç içe geçmiş durumdadır.

Şekil IV. Göktürk İmparatorluğu

Harita: 3 — Göktürk İmparatorluğu (552-745).

Şekil V. Büyük Selçuklu İmparatorluğu

Kafesoğlu ve Deliorman'ın Lise 2'ler için yazdığı Tarih ders kitabında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun sınırları aşağıdaki haritada gösterilmiştir. Sınırlar belirgin, yer isimleri büyük yazılmış, denizler haritada koyu renklerle gösterilmiştir. Önemli yer isimleri de yine koyu renkte yazılmıştır.

İncelenen ders kitaplarında resimler, haritalara göre daha zengindir. Sonuç olarak; incelenen ders kitapları resim açısından zenginlik göstermektedir. Devlet sınırları çoğu haritada net belirtilmemiş, yer isimleri birbirine geçmiş durumdadır.

3.43.2. Resimler ve Karikatürler

Resim ve karikatürler anlatımda bütünlüğü sağlamak, öğrenciyi derse ilgili kılmak için haritalar kadar sık başvurulan yardımcı unsurlardandır. 1960'dan 1980'e liselerde okutulan tarih ders kitapları incelendiğinde resim ve karikatürlere, haritalardan daha fazla yer verildiği görülmüştür.

Tarih dersinde, öğrenilen bilgiler unutulmaya daha yakın olduğundan dolayı, anlatımın bu gibi öğelerle desteklenmesi eğitim-öğretimi daha izlevkli kılacaktır.

Şekil VI. Eski Türk Kadın Tipleri

Önem sırasına göre konu arasına ya da sonuna yerleştirilen resimler bu dönemde renksizdir. Günümüze doğru yaklaşırken resimlere de aynı bir önem verilmiş, resimler sayı bakımından çoğaltılmış ve renklendirilmiştir.

Tarih ders kitaplarında kullanılan resimler konu ile bir bütünlük göstermektedir. Tarih ders kitaplarında kullanılan resimlere kültür ve uygarlık konuları kapsamında daha fazla yer verildiği gösterilmektedir.

Kullanılan resimler; padişah, kral, saray, şato, kılık-kıyafet, mağara, tuğra, yazı, kilise, cami, medrese, paralar vs.dir.

Sonuç olarak resimlerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Zaman zaman dönemin olanaksızlıklarından olsa gerek kimi resimler net değildir.

3.43.3. Okuma Parçaları

Tarih ders kitaplarında yer alan okuma parçaları, öğrenciye kalıplaşmış bilgilerin dışında bilgi veren, yardımcı unsurlardandır.

Öğrencilerin konuyu daha iyi anlamasına yardımcı olan okuma parçalarının nerelerde kullanılması gerektiği iyi belirlenmelidir. 1960'dan 1980'e lise tarih kitaplarında okuma parçaları her kitapta kullanılmamış, ya da konu dahilinde öğrenciye verilmiş, bazı kitaplarda konu sonunda yer almıştır. Örneğin 1960 yılında liselerde okutulan, Bedriye Atsız ve Hilmi Oran'a ait lise 1 İlkçağ tarih kitabında, Türkler'in anayurdu, göçler ve Hun imparatorluğu konularında okuma parçalarına rastlanılmaktadır.

Niyazi Akşit'e ait olan orta çağ lise 2 kitabında da okuma parçaları, konu sonunda değil, konu aralarına sıkıştırılmıştır.

Aşağıda Niyazi Akşit'in kitabına ait, Göktürk Devleti'nin kuruluşu konusu içinde anlatılan, Ergenekon destanı verilmiştir (Akşit, 1973: 3132).

“Tatar Han soyundan Sevinç Hanın askerleri Türkler üzerine saldırarak ellerine geçen halkın büyüklerini öldürdüler, küçüklerini esir ettiler. Bu kanlı savaşta İl Han'ın küçük oğlu kayan ile kardeşinin oğlu Nüküz kadınlarıyla beraber düşmanların elinden kaçarak kurtulmayı başardılar.

Bunlar yurtlarına gelerek birçok at, deve, davar ve koyun aldılar. Etraflarındaki halk kendilerine düşman olduğundan adem yolu uğramaz ıssız bir yere çekilmeye karar verdiler.

Mallarını ve hayvanlarını alarak sarp dağlara doğru yürüdüler. Bu sarp dağın tepesine çıktıkları zaman kendilerinin geldiği yoldan başka bir yol olmadığını gördüler. Geldikleri yol ise gayet dar ve yürünülmesi zordu. Bundan sonra etrafi aşılmaz ve geçilmez dağlarla çevrili, geniş bir ülkeye vardılar. Burada akarsular, çeşitli otlar, meyve veren ağaçlar vardı. Kışın hayvanlarının etini, yazın da sütünü içerek geçindiler. Derilerinden de elbiseler yaptılar. Buraya Ergenekon adını verdiler. Kayan ve Nüküz'ün çocukları dört yüzyıldan fazla burada kalarak çoğaldılar. Birçok oymağa ayrıldılar ve Ergenekon' a sığmaz oldular. Toplanıp konuştular. Büyüklere: Ergenekon dışarısında geniş yerler, güzel obalar olduğunu atalarımızdan işitmişizdir. Önceleri bizim yurdumuz o yerlermiş. Düşmanlar soyumuzu kırıp yurdumuzu almışlar. Tanrıya şükür, şimdi düşmandan korkarak dağa kapanıp kalacak bir halde değiliz. Dağ arasından yol bularak dışarıya çıkalım. Her kim bize dost olursa onunla dost geçinelim, dediler.

Bunun üzerine Ergenekon'dan çıkmaya karar verdiler. Fakat atalarının geldiği iz kaybolduğundan yol bulamadılar. İçlerinden biri demirci, etraftaki dağların birinde demirden bir kaya bulunduğunu , demir eritilecek olursa buradan bir yol açılacağını haber verdi. Orasını gidip gördüler. Halkı odun kömür taşımaya saldı. Kayanın altına, üstüne, yanlarına bir kat odun bir kat kömür koydular. Yetmiş tulumdan körük yaptılar. Ateşi körüklediler. Kaya erimeye başladı. Bir yüklü dev çıkacak kadar yol açıldı. Gün, saat ve zamanı bekleyerek oradan çıktılar. Ondan sonra her yıl o gün, o saatte bayram yaparak başta Han olmak üzere bütün komutanlar ve ileri gelenler örs üzerinde bir demir parçasını dövme adet edindiler.

Yine Niyazi Akşit'in Lise 2. sınıflar için yazdığı tarih ders kitabında Bilge Kağan'ın Orhun Kitabesi'nde milletine hitabı konu sonunda okuma parçası olarak değil, Uygarlık kültür konusu içinde verilmiştir:

“Ben, Tanrı gibi gökten doğmuş Türk Bilge Kağan, tahtıma oturdum. Sözlerimi sonuna kadar dinle: bütün küçük kardeşlerim, yeğenlerim, oğullarım, bütün soyum, milletim!

Sağdaki fadabıt beyler, soldaki Tarkanlar, Buyruk beyleri. Otuz Tatar, Dokuz Oğuz Beyleri, millet! Bu sözümü iyice işit, sağlamca dinle!

...Türk halkını, şimdiki gibi Ötüken ormanında oturursa ilde sıkıntı olmayacaktır. Doğuda Şantung ovasına kadar sefer ettim. Denize erişmemize az kaldı. Güneyde İnci ırmağını aşarak Demir kapıya kadar gittim. Yukarıda Yer Bayırlarının topraklarına girdim. Türk milletini bunca yerlere ilettim. Ötüken ormanında yabancı hükümdar yoktur. Ülkeyi yönetecek yer bu Ötüken ormanıdır. Bu yerde oturup Çin kavmi ile aramı düzelttim. Altın, gümüş, darı, ipek, bunca şeyleri ölçsüz veren Çin milletinin sözü tatlı, hediyesi çekicidir. Çinliler, bu tatlı dil ve hediyelerle uzaktaki milletleri kandırarak kendilerine çekerler (Uzaktaki kavimler, Çinlilerin ne fesatçı olduklarını ancak onlara yaklaştıktan sonra anlar).

... Ey Türk milleti’ Bu tatlı sözlere ve yumuşak hediyelere kanıp birçoklarını öldünüz... (çünkü) içinizde kötü insanlar, sizi şöyle kandırdılar: Onlar, Uzaktakilere kötü, yanındakilere iyi hediyeler verirler. Bilgisiz kimseler bu sözlere kanıp , onlara yaklaştı ve öldüler.

O yerlere varırsan; ey Türk milleti, öleceksin. Ötügen ormanında kalırsan ebediyen elinde tutacaksın. Ey Türk milleti! Sen aç olunca tokluk nedir bilmezsin. Fakat bir defa da tok olursan açlık nedir düşünmezsin. Onun içindir ki seni Yüceltmış olan Hakanın sözünü tutmadın. Yerden yere vardın, vardığın yerlerde harap ve bitap düştün.”

Yukarıda örnek olarak verilen okuma parçaları Kemalist çerçevede, Müslümanlıktan önceki ilk Türk devletleri kapsamında ele alınmıştır. 1960’dan 1980’e ortaöğretimde okutulan ders kitapları incelendiğinde, kitaplardaki okuma parçalarının çok az sayıda ya da hemen hiç kullanılmadığı göze çarpmaktadır. Sözü edilen dönemlerde ders kitapları belli başlı yazarlar tarafından ele alındığı için okuma parçalarına çok az yer verilmiştir.

Ders kitaplarında, tüm yardımcı materyallerde olduğu gibi, okuma parçalarının da nerede nasıl kullanılacağı önemlidir. Okuma parçaları, bilgilerin daha açıklık kazanması için, ya da ek bilgi bazında öğrenciye verilir.

3.43.4 Kaynakça

Kaynakça, ders kitaplarının oluşmasında yararlanılan yerleri göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kaynakça öğretim süresince ilk olarak öğrenciler için gerekli değildir. Ancak daha çok bilgiye ulaşmak isteyen, kendini daha da geliştirmek isteyen öğrenciler için olmalıdır (Akalm, 2007: 162).

Araştırmamıza dahil edilen süreçteki ders kitapları incelendiğinde bu dönemde yazılan kitaplarda, kaynakça yok denecek kadar azdır. Kemalist çerçevede ele alınan İslamiyetten önceki Türk devletleri ünitelerinde, Türk-İslam çerçevesinde ele alınan Oğuzlar, Büyük Selçuklu ünitelerinde, ders kitabı yazarları kaynakça kullanmamıştır. Emin Oktay'ın 1978 yılında okutulan lise 3 kitabında tüm ünite girişlerinde kaynakça, "inceleme ve araştırma için başlıca kaynaklar" verilmiştir. Aşağıda 15. yüzyılda Avrupa ünitesi dahilinde kaynakça örneği verilmiştir:

İnceleme ve Araştırma için Başlıca Kaynaklar

1. Lise III. sınıf tarih, sanat tarihi, edebiyat ders kitapları,
 2. Keşifler ve icatlar ansiklopedisi,
 3. Yabancı meşhur adamlar ansiklopedisi,
 4. Sanat ansiklopedisi,
 5. Büyük ressamlar (hayat yayınlarından)
 6. Keşifler alimi (Faik Sabri Duran)
 7. Makyavel'in prens adlı eseri Tercüme: Vahdi Hatay,
 8. Mitolojiye ilişkin eserler,
 9. Leonarda Da Vinci, Nurullah Cemal
 10. Klasikler serisinde bulunan Rönesans ve reformlarla ilgili eserler
- (Oktay, 1978: 45).

3.43.5. Sorular

Eğitim - öğretim ortamında, öğretmenin kendisini ve öğrenciyi değerlendirmesi açısından sorular vazgeçilmez yardımcı unsur olarak görülmektedir.

Tarih ders kitaplarında soruları iki kısımda incelemek mümkündür. Birincisi, ünite başında yer alan, öğrenciyi konuya hazırlar nitelik taşıyan ve öğrenciyi konu ile ilgili araştırmalara yönelten, öğrencinin derse hazırlıklı gelmesini sağlayan, konuya hazırlık niteliğindeki hazırlık sorularıdır. İkincisi ise ünite sonlarında yer alan sorulardır. Bunlar öğrenci tarafından ne kadar anlaşılıp-anlaşılmadığını öğretmenin konuyu öğrencilere ne derece verebildiğini anlamaya yarayan değerlendirme sorularıdır. Bu soru tarzı ile bir anlamda öğretmen ve öğrenci kendini sınamış olur.

1960'dan 1980'e ortaöğretimde okutulan tarih ders kitapları incelendiğinde, her ünite başında hazırlık sorularına hiç rastlanmamaktadır.

3.43.6. Hazırlık Soruları:

İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman'ın Lise 1.sınıflar için yazdığı tarih ders kitabında ünite başlarında hazırlık sorularına yer verilmemiştir. Konunun ana hatları genel olarak belirtildikten sonra, anlatıma geçilmiş, ünite sonlarında değerlendirme sorularına yer verilmiştir.

Kemalist çerçevede ele alınarak incelenen İslâmiyet'ten önce Türkler ünitesi ile ilgili hazırlık çalışmalarına, aşağıda örnekler verilmiştir (Akşit, 1973:31)

1. Seyhun, Ceyhun, İli, Tarım, Orhun, Selenga nehirleri Orta-Asya'nın hangi tarafındadır ve nereye akmaktadır .
2. Sümerlerden ve Yunanlılardan ne gibi destanlar kalmıştır?Bu destanların konuları nelerdir.
3. Çinlilerle Hunlular arasındaki ilişkiler nasıl gelişmiştir? Çin Seddi niçin yapılmıştır.
4. Hunların yaşayışları ve inançları nasıldı.
5. Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'daki doğu sınırları nerelerden geçmekte idi? Bu sınırların ötesinde hangi kavimler yaşıyordu.

6. Roma imparatorluğunun yıkılışını hazırlayan başlıca sebepler nelerdir?

7. Büyük Hun imparatorluğu nerede kurulmuştur? En parlak devri ne zamandır.

8. Büyük Hun imparatorluğu nasıl parçalanmış ve yıkılmıştır? Bir kısım Hunların batıya göç etme sebebi nedir.

9. Batı Roma imparatorluğu nasıl ortadan kalkmıştır.

Bedriye Atsız ve Hilmi Oran'ın 1960 yılında ortaöğretimde okutulan Tarih I kitabında hazırlık sorularına rastlanılmamaktadır.

İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman'ın 1977 yılında Ortaöğretimde okutulan Tarih I. kitabında hazırlık sorularına rastlanılmaktadır.

Türk-İslam çerçevesinde ele alınarak incelenen, Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti ünitesi ile ilgili hazırlık çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir (Aksit, 1973:91).

1. Oğuzların Selçuklu Devletini kurdukları XI.yüzyılın ilk yarısında Bizans İmparatorluğu ile Abbasi imparatorluğunun durumları nasıldı?

2. Karahanlılar, Samanoğulları ve Gazneliler devletleri nerelerde kurulmuştur? Bu devletler arasında ne gibi siyasal ilişkiler olmuştur?

3. Dandanakan savaşı hangi tarihte kimler arasında olmuş ve nasıl sonuçlanmıştır?

4. Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Balkanlar'a hangi Türk boyları inmişlerdir?

5. Cürcan, Taberistan, Azarbeycan, Gürcistan, Kirman neresidir?

Ders kitaplarında Avrupa (Batı) çerçevesinde ele alınarak incelenen 15. yüzyıl Avrupa devleti ünitesi ile ilgili hazırlık çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir (Oktay, 1978: 44-45).

1. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa'nın belli başlı devletleri hangileridir ve bunların siyasal durumları nasıldır?

2. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa'nın en büyük devleti hangisidir?

3. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlılarla siyasi ilişkilerde bulunan Avrupa devletleri hangileridir? Bu yüzyıllarda Osmanlılar hangi Avrupalı krallık ve beylikleri kendilerine bağlamışlardır?

4. Yeniçağ başlarında Avrupa'da bilim ve teknik alanında ne gibi buluşlar olmuştur? Bu buluşlar Avrupalılar'a ne gibi kazançlar sağlamıştır?

5. Barut'un ateşli silahlarla kullanılması ve topçuluğun gelişmesi ne gibi sonuçlar meydana getirmiştir?

6. Ortaçağda Türk ve Müslümanlarla Avrupalılar'ın dünya hakkındaki bilgi ve görüşleri arasında ne gibi ayrımlar vardır? Bu çağda doğu ticareti hangi yollarla yapılırdı ve kimlerin elinde idi?

7. Avrupalılar'ı büyük coğrafya keşiflerine zorlayan nedenler nelerdir?

8. Amerika kıtası kim tarafından bulunmuştur ve bu kıtaya niçin bu isim verilmiştir?

9. Hindistan deniz yolu ne zaman ve kim tarafından bulunmuştur? Bu yolun bulunması Avrupalılar'a ne gibi kazançlar sağlamıştır?

10. Dünya gezisi hangi amaçlarla ve kimler tarafından yapılmış ve nasıl bir sonuç elde edilmiştir?

11. Büyük coğrafya keşiflerinin Avrupalılar'a ne gibi yararları, Türk ve Müslümanlara ne gibi zararları olmuştur?

12. Rönesans ne demektir, bu kelimeyi anlam ve niteliği bakımından inceleyiniz?

13. Rönesans hareketlerinin doğuran etkenler nelerdir? Rönesans neden önce İtalya'da başlamıştır?

Rönesans devri İtalya'sında güzel sanatların hangi dallarında gelişmeler olmuştur? Bu devirde İtalya'da yetişen büyük sanatçılar kimlerdir ve ne gibi eserler vardır?

14. İtalya dışında Rönesans hareketleri nasıl bir gelişme göstermiştir? Fransa, Almanya, İngiltere ve öteki Avrupa memleketlerinde Rönesans devrinde yetişen ünlü kişiler kimlerdir ve bunların ne gibi eserleri vardır?

15. Hümanist ve esen kelimelerinin ne demek olduğunu ve bu isimlerin kimlere ve niçin verildiğini araştırınız?

16. Rönesans'ın Avrupa'da ne gibi sonuçları olmuştur?

17. Reform ne demektir? Avrupa'da reform hareketlerini gerektiren başlıca nedenler nelerdir?

18. Reform hareketleri niçin önce Almanya'da başlamıştır?

19. Reform hareketleri, Almanya,Fransa, İngiltere ve öteki Avrupa memleketlerinde nasıl gelişme göstermiş ve nasıl sonuçlanmıştır?

20. Reformun Avrupa'daki genel sonuçları ne olmuştur? Vicdan özgürlüğü ve laiklik ne demektir?

21. Rönesans ve reform hareketleri, Avrupalılar'ın kültür ve uygarlık yolundaki gelişmelerine ne gibi etkilerde bulunmuştur?

22. Rönesans ve Reform devri Avrupa ile bu devirdeki Osmanlı devletini, bilim, sanat ve teknik bakımlarından karşılaştırınız ve bu devirde Avrupalılardan niçin üstün olduğumuzun ve sonra niçin onlardan geri kalmaya başladığımızın nedenlerinin inceleyiniz.

23. İtalya savaşlarının nedenleri nelerdir, ve bu savaşlar kimler arasında olmuş ve nasıl sonuçlanmıştır?

24. İtalya savaşları sırasında Osmanlı devleti nasıl bir durum takınmış ve hangi Avrupa devletlerinden yana olmuştur? Bunun nedenlerini inceleyiniz.

3.43.7. Değerlendirme Soruları

Değerlendirme soruları, ünite sonlarında yer alan sorulardır. Ünite başlarında yer alan hazırlık sorularına göre farklılık gösteren değerlendirme soruları, konuyu öğrenci tarafından ne derece anlaşılıp-anlaşılmadığını, ölçmeye yarar.

1960'dan 1980'e ortaöğretimde okutulan ders kitapları incelendiğinde, her ünite sonunda düzenli bir biçimde değerlendirme sorularının verilmediği görülür.

Aşağıda ünite sonunda yer alan değerlendirme sorularından örnekler verilmiştir(Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 97), (Akşit, 1973:12), (Oktay, 1978: 78):

1. Büyük Hun imparatoru Moton'un kazandığı zaferle, idaresi ve himayesi altına aldığı toplulukları belirtiniz..
2. Hunlar, devletlerinde hangi özelliklerin korunmasına dikkat etmişleridir.
3. Büyük Hun imparatorluğu'nun parçalanmasına sebep olan siyasi ve askeri gelişmeler nelerdir.
4. Hun Tanhu'su Hohanyeh ile kardeşi Çiçi arasındaki anlaşmazlık hangi konuda idi? Çiçi'nin görüşü neydi?
5. Çiçi'nin, devletin ağırlık merkezini Çu-Talas nehirleri arasına kaydırması, tarihi bakımdan ne gibi sonuçlar vermiştir?
6. Kuzey Hun ve Güney Hun devletlerinin ortadan kalkış sebeplerini açıklayınız.
7. Hun'lardaki siyasi hakimiyet şuuru, Gök Türk'lere kadar nasıl ulaşmıştır?
8. Hun öncü birliklerinin Balkanlar'da Balkanlar2da ve Anadolu'da ilk keşif hareketleri nerelere yapılmıştır?
9. Ulduz ve Rua zamanlarında Hun dış siyasetinin dayandığı temelleri açıklayınız.
10. Konstantia ve Anatolios barış antlaşmalarını karşılaştırınız.Bizans için hangisi daha ağırdır? Açıklayınız.
11. Kampus Mauriakus savaşının sebeplerini ve sonuçlarını anlatınız.
12. Attila'nın şahsiyetini belirtiniz. Bu büyük Hun İmparatoru'nun Avrupa tarihindeki unutulmazlığının sebepleri nelerdir?
13. Hun kültürünün Avrupada'ki başlıca etkileri neler olmuştur?

14. Sasani devleti ile Ak-Hunlar'ın siyasi ve askeri ilişkilerini özetleyiniz.
15. İran'daki Mazdak hareketinin Ak-Hunlar tarafından hoş karşılanmamasının sebepleri ne olabilir?
16. Kültür ve siyaset yönlerinden Hun tesirlerini belirtiniz.
17. Mukan Kağan ile İstemi Yabgu'nun şahsiyetlerini belirten ve ikisi arasındaki işbirliğini açıklayan bir kompozisyon açıklayınız.
18. Çinli prenseslerin Gök-Türk devletinde oynadıkları olumsuz rolleri kısaca belirtiniz.
19. Türklerin Çinlileştirilmesi teşebbüslerine karşı ne gibi direnmeler görülmüştür?
20. Gök-Türkler'i 50 yıllık esaret hayatına düşüren ana sebepler nelerdir?
21. Kapgan Kağan'ın siyaseti hangi temellere dayanıyordu?
22. Uygurlar'ın Ötüken bölgesinde Gök-Türkler'den önceki ve sonraki siyasi faaliyetleri neler olmuştur?
23. Manihaizm nasıl bir dindi? Uygurların milli bünyeleri ile niçin bağdaşmıyordu?
24. Uygurlar üzerindeki yabancı kültür tesirleri nasıl gelişmiş ve ne gibi sonuçlar vermiştir?
25. Doğu Türkistan (Turfan) Uygur Devleti'nin belirli özellikleri nelerdir?
26. Hunlar, Orta- Avrupa'ya doğru ilerlerken hangi kavimlerle ilişkilerde bulunmuşlardır?
27. Batı Hun imparatorluğu nasıl yıkılmıştır?
28. Göktürk imparatorluğu nasıl yıkılmıştır?
29. Kutluk Devleti'nin ünlü hükümdarı kimlerdir? Bunlar neler yapmıştır?
30. Uygur ülkeleri nereleridir?

31. Büyük Selçuklu imparatorluğu nerede ve ne zaman kurulmuştur? Bu devletin Türk ve dünya tarihi bakımından önemi nedir?
32. Batıya doğru göç eden Oğuzlar nerelerde yerleşmişlerdir?
33. Oğuzlar ne zaman ve nasıl Müslüman olmuşlardır?
34. Selçuk bey neler yapmıştır?
35. Selçuklulara ilk zamanlarda hangi devletlerle ilişkilerde bulunmuşlardır?
36. Tuğrul ve Çağrı beyler Selçuklu imparatorluğunu nasıl kurmuşlardır?
37. Tuğrul Bey'in fethettiği yerler neleridir?
38. Tuğrul Bey Abbasiler'e karşı nasıl bir siyaset izlemiştir?
39. Malazgirt savaşı nasıl kazanılmıştır? Bu savaşın Türk ve Dünya tarihindeki önemi nedir?
40. Melik şah zamanında imparatorluğun sınırları nerelere kadar genişlemiştir?
41. Batınlık ne demektir? -İslam ansiklopedisinin Batınlık maddesini inceleyerek bu sorunun cevabını yazılı olarak hatırlayınız.
42. Yenikent, Cent, Nişebur, Rey, İstahan şehirleri nerededir? -Haritayı inceleyiniz.
43. Alp Arslan hangi bakımlardan değerli bir komutan ve devlet adamıdır? -Gerekli incelemeyi yaparak bu sorunun cevabının yazılı bir ödev olarak hazırlayınız.
44. Selçuk Subaşı'nın ölümüne kadar Oğuz Türkleri'nin durumu ne gibi değişiklikler göstermiştir?
45. Çağrı Bey'in Doğu Anadolu akını hangi sonuçları vermiştir?
46. Selçuklu-Gazneli münasebetlerini ve Dandanakan savaşını özetleyiniz.
47. Tuğrul Bey'in "Dünya Hükümdarı" ilan edilmesinin sebeplerini ve önemini açıklayınız.

48. Malazgirt meydan muharebesi hakkında bir kompozisyon hazırlayınız.
49. Sultan Melihşah'ın Batınlığ'e karşı ciddi tedbir alışının sebepleri nelerdir?
50. Büyük Selçuklu İmparatorluğu dağıldıktan sonra hangi kollar, hangi bölgelerde devlet olarak devam etmişlerdir?
51. XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa'nın siyasal durumu nasıldı?
52. Yeniçağ başlarında Avrupa'da bilim ve teknik alanında ne gibi buluş ve keşifler olmuştur?
53. Büyük Coğrafya keşiflerinin nedenleri nelerdir?
54. Amerika kıtası ve Hindistan denizyolu kimler tarafından keşfolunmuştur?
55. Dünya, ilk defa kimler tarafından ve ne zaman dolaşılmıştır?
56. Coğrafya keşiflerinin ne gibi sonuçları olmuştur?
57. Rönesans ne demektir ve başlıca nedenleri nelerdir ve neden önce İtalya'da başlamıştır?
58. Rönesans diğer Avrupa memleketlerine nasıl yayılmıştır?
59. Reform ne demektir ve başlıca nedenleri nelerdir?
60. Reformun ne gibi sonuçları olmuştur?

1960'dan 1980'e Ortaöğretimde okutulan ders kitapları incelendiğinde göze çarpan odur ki ünite sonunda yer alan değerlendirme soruları, ünite başlarında yer alan hazırlık sorularına oranla daha düzenli verilmiştir.

İncelenen değerlendirme sorularınının tamamına yakını, ezbere dayalıdır. Sorulan sorularla etkin eğitim- ortamına katılması amaçlanan öğrenci, ezbere yönlendirilmektedir. Sözü edilen dönemde okutulan ders kitaplarındaki değerlendirme soruları, hep aynı tarzda sorulmuş, ve ders kitaplarında test sorularına hiç rastlanılmamıştır.

Hazırlık sorularına ders kitaplarında düzenli rastlanmasa da, hazırlık sorularının değerlendirme sorularına nazaran, ezberden uzak öğrenciyi gereksiz bilgi yığına yönelten ve öğrenciyi, araştırmaya yönlendiren nitelikler taşımaktadır.

Ünite başlarında hazırlık sorularının sayısı çoğaltıldığında, ünite sonlarındaki değerlendirme sorularında ise ezberden uzaklaşıldığında ve sorular çoktan seçmeli şekle dönüştürüldüğünde, eğitim-öğretim ortamı daha verimli ve istendik şekle dönüşecektir.

3.43.8. Kronoloji (Günlük)

1960'dan 1980'e ortaöğretimde okutulan ders kitapları incelendiğinde ders kitaplarının tümünün sonunda kronoloji (günlük) yer almaktadır.

Ders kitaplarındaki üniteler araştırmada Kemalist çerçeve, Türk-İslam çerçeve ve Batı (Avrupa) çerçevesinde üç açıdan incelendiği için aşağıya bir kronoloji örneği tam şekliyle alınmıştır.

325 İznik Kon sili'nin toplanması.

395 Roma imparatorluğu'nun doğu ve batı olmak üzere, ikiye ayrılması.

409 Vandallar'ın İspanya'ya geçip yerleşmeleri.

431 Efes Konsili.

439 Vandallar'ın Kartaca'yı zaptetmeleri.

451 Kadıköy Konsili-İstanbul'da patriklik kurulması.

534 Vandallar'ın Bizanslar tarafından Kartaca yakınlarında bozguna uğratılması.

552 Bizanlılar'ın Ostrogotları mağlup edişi.

555 Ostrogotlar'ın Bizanlılar tarafından ortadan kaldırılışı.

571 İslam-peygamberi Hz. Muhammed'in Mekke'de dünyaya gelişi.

605 Kabe'de yangın.

622 Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi-Hicri takvimin başlangıç yılı.

- 624** Müslümanların Bedir’de kazandıkları ilk zafer.
- 625** Uhud savaşı.
- 627** Hendek savaşı.
- 628** Müslümanlarla Mekkeliler arasında Hudeybiye barışı’nın yapılması.
- 629** Hayber kalesinin Müslümanlar tarafından fethi.
- 630** Müslümanların Mekke şehrinin fethetmesi.
- 632** Hz.Muhammed’in Veda Haccı ve aynı yıl Medine’de vefatı-Hz.Ebubekir’in ilk halife seçilmesi.
- 634** Hz. Ebubekir’in vefatı-Hz.Ömer’in ikinci İslam halifesi seçilmesi-Ecnadeyn savaşı.
- 635** Halid Bin velid kumandasındaki İslam birliklerinin Bizanslılar’ yenerek Şam’ı ele geçirmeleri-İslam ordularının Kaçdıseye’de Sasani kuvvetlerini bozguna uğratması.
- 636** Müslüman kuvvetlerinin 100 bin kişilik Bizans ordusunu Yermük’te bozguna uğratması.
- 640** Arm İbn’ül As idaresindeki İslam ordusunun Mısır kuvvetlerini yenerek İskenderiye şehrini alması.
- 641** Sasani hükümdarı Yezagird idaresindeki İran ordusunun Nihavent’de, İslam ordusuna mağlup oluşu-İslam ordularının Mezopotamya’da önemli şehirlerin çoğunu ele geçirmesi.
- 644** Hz. Ömer’in vefatı-İslam halifeliğine Hz. Osman’ın seçilmesi.
- 656** Hz. Osman’ın vefatı-Dördüncü İslam halifeliğine Hz. Ali’nin getirilmesi.
-Hz. Ali’nin Muaviye ve taraftarlarını Küfe savaşında mağlubiyete uğratması.(Cemel Vak’ası-Deve olayı)
- 657** Hz. Ali ve Muaviye arasında sıffin savaşı ve “Hakem olayı”

- 661** Harici'lerin tertiplediği suikast sonunda Hz. Ali'nin Kufe'de öldürülmesi- Dört halife devrinin sona ermesi-Emevi devletinin kuruluşu.
- 678** İslam ordularının kuşatmasından Bizans'ın kurtulması.
- 680** Vefat eden Muaviye'nin yerine aynı yıl oğlu Yezid'in geçmesi.
- 681** Hz. Ali'nin küçük oğlu Hüseyin'in, Yezid'in adamları tarafından öldürülmesi. (Kerbela Vak'ası)
- 705** Horasan bölgesi kumandalığına Emevi devrinin sayılı askerlerinden Kuteybe bin Müslim'in getirilmesi.
- 711** Tarık bin Ziyad kumandasındaki İslam birliklerinin Septe boğazından geçerek İspanya'ya ayak basmaları-Vizigot Krallığının İspanya'ya geçen İslam orduları tarafından ortadan kaldırılması.
- 712** İspanya'nın Müslümanlar tarafından tamamen fethi.
- 717** Emevi ordularının Bizans'ı tamamen kuşatması.
- 732** Frank Kral'ı Şarl Martel'in, Emevi ordularının ilerleyişini durdurması(puvatya savaşı)
- 750** Emevi hakimiyetinin sona ermesi-Abbasi iktidarının başlaması.
- 751** Şarl Martel'in oğlu kısa Pepen'in, son Merovenj kralını tahtından indirerek Karolenj iktidarını kurması.
- 774** Karolus Magnus'un Alp dağlarını geçerek Lombardlar'ı yenmesi.
- 775** İkinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur'un ölümü.
- 786** Harün,ür Reşit'in halife oluşu.
- 787** Bizans imparatoriçesi İren'in İznik'te bir kon sil toplaması.
- 800** Roma'ya giden Karolus Magnus'un, imparatorluk tacını papanın elinden giymesi.
- 805** Avar imparatorluğunun,Karolus Magnus idaresindeki frank hücumları karşısında dağılması.

809 Abbasi hükümdarı Harun-ür Reşit'in ölümü.

813 El-Me'mun'un halife oluşu.

814 Korolenj imparatoru Karolus Magnus'un ölümü.

833 El Mu'tasım'ın halife oluşu.

836 Bağdat'ın kuzeyinde Samarra şehrinin kurulması.

838 Türk kumandanı Afşın'ın, İranda'ki Babek isyanını bastırması.

840 Kara- Hanlı hakanlığının kurulması.

843 Verdun anlaşması ile Korolenj imparatorluğunun bölüşülmesi.

873 Mısır'da Tolun oğlu Ahmet'in (İslam dünyasında ilk defa) fakirlerin parasız tedavi edildiği bir devlet hastanesi yaptırması.

875 Tolun oğlu Ahmet'in Mısır'da istiklalini ialan ederek Tolun oğulları hakimiyetini kurması.

X.Yüzyıl Başları: Selçuklu hanedanının atası Selçuk'un doğumu.

X.Yüzyıl İlk Yarısı: Abbasi halifeliğinde gerçek iktidar mevki olan "Eminül ümera"lığa Türk kumandaları Beçkem ile Tüzün'ün getirilmeleri-Oğuzlar'ın Seyhun bozkırları ile Karacuk(Farab) ve Sayram şehirleri dolaylarında görülmeleri Oğuz"Yabgu" devletinin kuruluşu.

905 Mısır'ın halife tarafından ele geçirilerek Tolunlu hakimiyetine son verilmesi.

920'ye Doğru: Kara-Hanlı hükümdarı Abdülkerim Satık Buğra Han'ın İslamlığı resmi dil olarak kabul edişi.

924 Üçe bölünen Korolenj imparatorluğu'nun doğu bölümünde Korolenj hanedanının sona ermesi.

932 Buveyhi'lerin Abbasi halife merkezi Bağdat'ı ele geçirerek, burada Beveyhi devletini kurmaları.

935 Mısır'ın Türk valisi Muhammed Ebu Bekir'in istiklalini ilan ederek Akşit'liler (İhşit'liler) hakimiyetini kurması.

- 936 Saksonya hanedanından I. Otto'nun hükümdar oluşu.
- 942 Mekke ve Medine'nin Akşitli'lere bağlanması.
- 946 Akşitli iktidarının kurucusu Muhammed Ebu Bekir'in ölümü.
- 950 Ünlü Türk bilgini Farabi'nin ölümü.
- 959 Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın ölümü.
- 960'ı **Takip Eden Yıllar:** Selçuk'un bir Oğuz şehri olan Cend'e gelişi.
- 962 I.Otto'nun Mukaddes Roma-Germen imparatorluğunu tacını, papanın elinden giymesi.
- 969 Fatimiler'in Mısır'ı alarak Akşitli hakimiyetine son vermeleri-Gazneli devletinin kuruluşu.
- 992 Kara hanlılar'ın Bahara'yı zapt edişi.
- 997 Gazneli Mahmut'un hükümdar oluşu.
- 999 Kara-Hanlı Ebu NasıAhmet'in Samani devletini ortadan kaldırışı.
- 1000'e **Doğru:** Oğuz "Yabgu" devletinin yıkılışı.
- 1001 Ceyhun nehrinin Kara- Hanlı'larla Gazneli devleti arasında sınır olarak kabul edilmesi.
- 1009'a **Doğru:** Selçuk'un ölümü.
- 1018 Çağrı bey'in Anadolu'ya girişi.
- 1021 Batı yönündeki ilk akışını başarı ile bitiren Çağrı bey'in Maveraünnehir'e dönüşü.
- 1024 Güney-batı İran'ın Gazneli Mahmut tarafından zaptı.
- 1025 Kar-Hanlı Yusuf Kadir han ile Gazneli Mahmut arasındaki Maveraünnehir görüşmesi.
- 1030 Gazneli Mahmut'un ölümü ile yerine oğlu Mesut'un geçmesi.
- 1032 Arslan Yabgu'nun ölümü.

- 1035 (Mayıs)** Kalabalık Selçuklu kütlelerinin, Tuğrul ve Çağrı beyler'in idaresinde Horasan'a geçişleri.
- 1035 (Haziran)** Selçuklular'ın büyük Gazneli ordusunu Nesa sahrasında ağır bir yenilgiye uğratmaları.
- 1037** İbni Sina'nın ölümü.
- 1038 (Mayıs)** Selçuklular'ın kuvvetli Gazneli ordusunu Serah yakınlarında mağlup etmesi.
- 1040 (23 Mayıs)** Tuğrul bey'in Selçuklu sultanı oluşu.
- 1042** Kara-Hanlı hakanlığının ikiye ayrılması.
- 1043** Tuğrul ve Çağrı beyler'in Harezm seferi.
- 1046** Selçuklu kuvvetlerinin, Gence önünde karşılaştıkları Bizans ordusunu bozguna uğratmaları.
- 1048** İbrahim Yınal ve Kutalmış idaresindeki Selçuklu kuvvetlerinin, Bizans ordusunu Hasan kale önünde ağır şekilde yenmesi.(Pasinler zaferi)
- 1051** Matematik bilgini El-Birüni'nin ölümü.
- 1055 (17 Ocak)** Selçuklu sultanı Tuğrul bey'in hilafet merkezi Bağdat'a parlak bir törenle girmesi.
- 1058 (25 Ocak)** Sultan Tuğrul bey'in halife tarafından "Doğunun ve Batının hükümdarı" ilan edilmesi.
- 1059** Gazneli sultanlığı'na İbrahim'in geçmesi.
- 1060** Çağrı Bey'in Serahs'ta vefatı-Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in eski Buveyh'i valisi Besasiri kuvvetlerini yenerek, halifeyi yeniden Bağdat'taki makamına oturtması.
- 1063 (4 Eylül)** Tuğrul Bey'in vefatı.
- 1064 (27 Nisan)** Alp Arslan'ın Selçuklu tahtına çıkışı.
- 1064** Sultan Alp Arslan'ın, Ani şehrini zaptetmesi, Kars'ı teslim alması.

- 1066** Nizamiye Medresesi'nin kurulması.
- 1068** Batı Kara-Hanlı hükümdarı Ebu İshak İbrahim'in ölümü iel, yerine oğlu Şemşülmük Nasr'ın geçmesi.
- 1070'e Doğru:** Has Hacıp Yusuf'un yazdığı Kutadgu Bilig adındaki Siyaset kitabının Kaşgar Han'ı Tamgaç Buğra Han'a sunulması.
- 1070-1071** Türkmen Başbuğ'u Atsız'ın, Suriyenin Güney bölgelerini, Remle, Kudüs ve civarını ele geçirerek bu havaliyi kontrol altına alışı.
- 1071 (13 Mart)** Bizans imparatoru Romanos Diogenes'in, Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak gayesiyle İstanbul'dan hareketi.
- 1071 (26 Ağustos)** Malazgirt savaşı.
- 1072 (25 Kasım)** Sultan Alp Arslan'ın 45 yaşında vefatı-Alp Arslan'ın oğlu Melik Şah'ın, Selçuklu sultanı ilan edilmesi.
- 1074 (Mart)** Papa Gregorius'un, hristiyan alemine bir bildiri yayınlaması.
- 1074-1077** Artuk Bey'in Sivas,Tokat, Çorum havalisini, Yeşilırmak ve Kelkit havzalarını ele geçirmesi.
- 1076** Atsız'ın Şam şehrini zaptetmesi-Sultan Melikşah'ın, Süleyman Şah'ı Melik tayin ederek Anadolu kuvvetlerini ona bağlaması.
- 1077** Artuk Bey'in, Arabistan'ın el,Ahsa bölgesini ve Bahreyn adalarındaki Karmatiler'in memleketini tamamen ele geçirmesi.
- 1078** Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş'un Suriye'ye tek başına hakim olması-Türk akıncı birlikleri himayesinde İstanbul üzerine yürüyen General Botaniates'in Bizans tahtına çıkması.
- 1080** Ebu Yakup ve İsa Börü kumandasındaki Türkmen birliklerinin Kars dolaylarını, Karthili, Acara bölgelerini, Trabzon'a kadar uzanan Karadeniz sahillerini işgalleri-Türk akıncılarının desteğindeki isyancı Bizans generali Melissenos'un İznik'e girişi.
- 1081** Süleyman-Şah'ın İznik şehrini Selçuklu melikliğinin merkezi yapması.

- 1082** Süleyman Şah ile Bizans imparatoru Aleksios I. Komnenos arasında, Dragos çayı sınır olmak üzere, anlaşma yapılması.
- 1082-1083** Süleyman-Şah'ın Anadolu'daki Bizans kalelerini alması; Adana, Tarsus, Misis, Anazarba'yı zaptetmesi.
- 1084** Süleyman-Şah'ın Antakya seferine çıkması.
- 1085 Başı:** Antakya'nın Süleyman-Şah tarafından ele geçirilmesi.
- 1085** Diyarbakır, Silvan, Mardin, Hasankeyf ve Cizre ile 30 kadar kalenin Selçuklu ordusu tarafından zaptı-Arap Ukayli ailesi topraklarının Selçuklu himayesine alınması.
- 1086 (Haziran)** Süleyman-Şah'ın intihar etmesi-Musul,Harran, Caber, Men biç vb...gibi bütün kale ve şehirleri birer birer fethederek Suriye'ye gelen Sultan Melikşah'ın Halep şehrini teslim alması-Sultan Melikşah'ın Kafkas seferine çıkması.
- 1087** Urfa'yı kuşatan Bozan'ın bu şehri ele geçirmesi.
- 1087 (25 Nisan)** Melikşah halife tarafından "Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı" ilan edilmesi.
- 1089** Batı Kara- Hanlı devletinin Selçuklulara bağlanması.
- 1090** Doğu Kara- Hanlı devletinin Selçuklulara bağlanması-Selçuklu imparatorluğu sınırlarının batıda Boğaziçi'ne, doğuda Çin Seddi'ne kadar yaklaşması.
- 1091** Artuk Bey'in ölmesi-Sultan Melikşah'ın Türkistan'a bir sefer daha yapması ve Bağdat'ı ikinci defa ziyareti- Kuman'larla Peçenekler arasında Lebonium savaşı.
- 1092** Selçuklu ordularının Yemen ve Aden'i imparatorluğa bağlaması-Kılıç Arslan'ın İznik'e gelişi ve Anadolu Selçuklu'larının ilk Sultanı olarak tahta çıkışı, Büyük Sultan Melikşah'ın vefatı.
- 1095** Suriye Melike Tutuş'un yeğeni Berkyaruk karşısında mağlup olması.
- 1095 (Kasım)** Papa II. Urbanus'un Hıristiyan dünyasına çağrı yapması.
- 1097** I. Haçlı seferi-İznik'in düşmesi.

- 1097-1128** Kutbeddin Muhammed'in "Harzemşah" ünvanı ile Harzm'i idare etmesi.
- 1099 (Temmuz)** Haçlılar'ın kudüs'e girmeleri.
- 1102** Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın, Danişmentliler elindeki Malatya'yı zaptetmesi.
- 1104** "Danişment" Gazi Ahmet Bey'in ölümü.
- 1107** Türkmen Bey'i çavlı, Artuklu İl-Gazi ve Suriye meliki Rıdvan'a karşı Habur suyu kenarındaki çarpışmayı kaybeden Kılıç Arslan'ın bu İrmakta boğularak ölmesi.
- 1108** Ahlat-Şahları'ndan Sökmen'in Meyafarikin'i alması-Artuk Bey'in torunu İbrahim'in, Mardin'i, amcası İl-Gazi'ye bırakması.
- 1111** Gazzali'nin ölümü.
- 1113** Tutuş'un oğlu Rıdvan'ın Haleb'de ölümü.
- 1116** Kılıç Arslan'ın oğlu Mesud'un Konya'da sultan olması-Danişment oğlu Gazi Bey'in Konya'yı Haçlılar'dan alması.
- 1117** Haleb'in, Artuk-oğlu İl-Gazi'ye geçmesi.
- 1119** Artuk-oğlu İl-Gazi'nin, Antakya Haçlı prensi Roger'i yenilgiye uğratması.
- 1119** Sen cer'in Selçuk'lu Sultanı oluşu.
- 1121** Artuk-oğlu İl-Gazi'nin, Ahlat şahlarından Meyafarikin (silvan) şehrini alması-Sultan Sencer'in, Afgan Gurlu devletini hakimiyeti altına alması.
- 1122** Alman imparatoru V. Hanri ile papa II. Kalikstus arasında Worms anlaşması.
- 1123** Belek'in Kudüs Kralı Baudovin'i yenerek esir etmesi.
- 1124** Belek'in kalabalık Frank haçlı ordusunu bozguna uğratması.
- 1128** Doğu Kar-Hanlı hükümdarı Ahmet Han'ın, Moğol Kara Hitaylar'ın askeri hareketini sınırlarda durduruşu, "İslam'ın kılıcı" olarak anılan Suriye Selçuklu atabeyi Tuğ-tegin'in Şam'da öldürülmesi.
- 1131** Ömer Hayyam'ın ölümü.

- 1132** Tacülmülük Böri'nin öldürülmesi.
- 1133** Doğu Kara-Hanlılar'ın merkezi Balasagun'un,Kara Hitaylılar'ın eline geçmesi.
- 1134** İran Selçuk hükümdarı II.Tuğrul'un ölümü- Danişmentli Ahmet Gazi Bey'in ölümü.
- 1137** İmadeddin Zengi'nin Kudüs kralı ile Trablus kontunu yenerek her ikisini de esir alması.
- 1141** Sultan Sen cer'in Katavan savaşında yenilmesi.
- 1142** Mengüçük oğlu İshak Bey'in ölümü-Danişmentli Mehmet Bey'in ölümü.
- 1144** Zemahşeri'nin ölümü- İmadeddin Zengi'nin Urfa'yı zappederek buradaki Frank kontluğunu ortadan kaldırması.
- 1146** İmaddein Zengi'nin ölümü.
- 1147** II. Haçlı seferi-Sultan Mesu'un,Haçlı ordusunu bozguna uğratması-Haleb Atabeyi Nureddin Mahmut'un- Antakya Haçlı prensi Raymond'u yenmesi.
- 1150** Yağı-basan'ın Selçuklu tabiiyetine girmesi.
- 1151** Afganlı Gur hükümdarı Cihansuz'un Gazne'yi ele geçirip tamamen yakması.
- 1152** Irak Selçuk Sultanı Mesut'un ölümü.
- 1153** Sultan Sen cer'in Oğuzlara esir düşmesi.
- 1154** Nureddin Mahmut'un, Şam'ı işgal ederek Börüli'lerin hakimiyetine son vermesi.
- 1156** Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesut'un ölümü-II. Kılıç Arslan'ın hükümdar oluşu.
- 1157 (Eylül)** Selçuklu Sultanı Sen cer'in vefatı-Büyük Selçuklu imparatorluğu'nun fiilen sona ermesi.
- 1161** Fars Atabeyi Sungur'un ölümü.
- 1162** Mengüçüklü Davut'un, Danişmentli Yağı-basan tarafından ortadan kaldırılması.

- 1164** Nureddin Mahmut'un, Kudüs kralı III. Bohemond'u mağlup etmesi.
- 1171** Selattin Eyyubi'nin Mısır'da idareyi ele alması-Fatimi devletinin sonu.
- 1172** Alaeddin Tekiş'in Harzemşah oluşu.
- 1174** İzzeddin Saltuk'un ölümü-Halep Atabey'i Nureddin Mahmut'un ölümü.
- 1174'den Sonra:** Danişmentli beyliği arazisinin Selçuklu ülkesine katılması.
- 1175** Alaeddin Tekiş'in, Kara-Hitaylılar'ı mağlup etmesi-"Atabey-i Azam" Şemseddin İl-Deniz'in ölümü.
- 1176 (Eylül)** II. Kılıç Arslan'ın Mirykefalon zaferi.
- 1178** Kılıç Arslan'ın Danişmentli hakimiyetine son vermesi.
- 1182** Uluborlu,Eskişehir,Kütahya ve civarlarının zapdedilerek Selçuklu sınırlarının Denizli'ye yaklaşması- Alaeddin Tekiş'in Buhara'yı ele geçirmesi.
- 1183** Muzaffereddin Kök Böri'nin Urfa şehrini alması-Türk kuvvetlerinin Adalar denizine ulaşması.
- 1184** Meyafarik'in, Eyyubiler'in eline geçmesi.
- 1186** Musul ve Sincar'ın Eyyubi hakimiyetine girmesi.
- 1187** Gazneli Devletinin sona erişi-Oğuz başbuğlarından Dinar'ın işgal ettiği Kirman bölgesinde Selçuklu hakimiyetinin sona ermesi-Horasan'ın büyük kısmının Harzemşahlar tarafından ele geçirilmesi-Hittin zaferi.
- 1189** III.Haçlı zaferi.
- 1192** II.Kılıç Arslan'ın ölümü-I.Keyhüsrev'in Anadolu Selçuklu Sulatani olması.
- 1193** Selahaddin Eyyubi'nin ölümü.
- 1194** Alaeddin Tekiş'in,Irak'ı Harzemşah İmparatorluğu'na katması.
- 1198** Endülüslü bilgin İbn Rüşd'ün ölümü.
- 1200-1220** Sultan Alaeddin Muhammed'in Harzemşah oluşu.
- 1202** Sultan Süleyman-Şah'ın Erzurum'u alarak Saltuk'lu beyliğine son vermesi.

1202-1204 IV.Haçlı seferi.

1203 I. Saad'ın Salgurlu atabeyi olması.

1204 IV.Haçlı seferi.

1206 Hindistan Türk devletinin Kutbeddin Aybeg tarafından kurulması.

1207 Harzemşahlar'ın, Gurlu'ların ülkesini tabiiyet altına almaları-Trabzon Rum devletinin kurucusu III.Aleksios'u yenen Keyhusrev'in Antalya'yı-zaptı-son hükümdar İzzeddin Balaban zamanında Ahlat-şahları idaresinin Eyyubilere geçmesi.

1210 Kutbeddin Aybek'in ölümü.

1211 Moğol Nayman'ların, Kaşgar şehrini zaptetmesi-Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit düşmesi.

1212 Batı Kara-Hanlı Devleti'nin Harzemşahlar tarafından ortadan kaldırılması.- Harzemşahlar'ın İlamış zaferi.

1214 İzzeddin Keykavus'un Sinop'a hakim olması.

1220 İzzeddin Keykavus'un Malatya'da ölümü.Harzemşahlar devletinin Moğol tehdidi ile karşılaşması.

1220 (Aralık) Sultan Muhammed Harzemşah'ın ölümü.

1225 Mengüçüklü Fahreddin Behram-Şah'ın ölümü-Celaledin Harzemşah'ın Tebriz'i zaptı ile Azerbaycan Atabeyliği'nin sona ermesi.

1226 Alaeddin Keykubad'ın Artuklu-Eyyubi ittifakı üzerine doğu seferine çıkması.

1227 Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın ölümü.

1229 Şemseddin el-Tutmuş'un "Hindistan Sultanı" olarak tanınması.

1230 Yassı-Çimen muharebesi.

1231 Celaledin Harzemşah'ın ölümü-Salgurlu Atabey'i I. Saad'ın ölümü.

1232 Ahlat'ın Anadolu Selçuklular'ı tarafından zaptı.

1234 Harput-Artuklu kolunu sonu..

- 1236** “Hindistan Sultanı” İl-Tutmuş’un ölümü.
- 1237** I. Alaeddin Keykubad’ın ölümü.
- 1240** Muhyiddin Arabi’nin ölümü.
- 1243 (Temmuz)** Kösedag savaşı.
- 1250** Mısır’da Türk devletinin kurulması.
- 1257** İzzeddin Aybeg’in ölümü.
- 1258** Bağdad Abbasi halifeliğine Moğollar tarafından son verilmesi.
- 1259** Selçuklu devleti’nin Kızılırmak sınır olmak üzere,ikiye ayrılması.
- 1260 (Eylül)** Moğol,Ermeni-Haçlı ordusunun, Seyfettin Kotuz tarafından yenilgiye uğratılması.
- 1260** Mısır Türk devletinde Baybars’ın hükümdar oluşu.
- 1261** Abbasi halifesinden Ahmet’in,El-Mustansır Billak unvanı ile halife ilan edilmesi-Paleologos sülalesinden VII. Mikhael’in,Latinleri yenerek İstanbul’u yeniden ele geçirmesi.
- 1262** Karamanlılar’ın isyanı ve Konya üzerindeki yürümleri.
- 1270** Barak Han’ın İslamiyeti kabul etmesi.
- 1273** Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin ölümü.
- 1274** Mısır Sultanı Baybars’ın Moğolları Kuzey Suriye’den uzaklaştırması.
- 1276** Moğollara karşı Hatiroğlu isyanı.
- 1277** Baybars’ın Anadolu’ya girip Kayseri’ye kadar gelmesi- Karamanoğlu Mehmet Bey’in, Konya’da yeni bir sultanı tahta çıkarma teşebbüsü. (cimri hadisesi) - Karamanoğlu Mehmet Bey’in, Türkçe için ferman çıkarması.
- 1282** Kalavun’un Moğol-Ermeni-Frank Müttefik ordusunu yenilgiye uğratması.
- 1289** Kalavun’un Trablus haçlı hükümetini ortadan kaldırması.
- 1320** Yunus Emre’nin ölümü.

- 1370 Timur'un Maveräünnehir'de "bey" olarak iş başına geçmesi.
- 1371 Timur'un Harzem'e seferi.
- 1379 Timur'un Harzem'e ikinci seferi.
- 1380 Kara-koyunlu başbuğu Bayram-Hoca'nın ölümü.
- 1382 Mısır'da Türk idaresinin sona ermesi.
- 1388 Kara-koyunlu Mehmed'in Tebriz'i alması.
- 1389'a Kadar Timur'un Turfan,Karasar bölgelerini zaptetmesi.
- 1389 Kara-koyunlu Kara-Yusuf'un hükümdar oluşu.
- 1398 Ak-koyunlu Kara-yülük Osman Bey'in, Kadı Burhaneddin'i ortadan kaldırması.
- 1401'e Kadar Timur'un, Irak ve güney Anadolu'yu idaresi altına alması.
- 1402 Suriye'nin Timur tarafından zaptı-Timur'la Yıldırım Bayazid arasındaki Ankara savaşı.
- 1403 Ak-koyunlu Osman Bey'in Diyarbakır-Malatya bölgesinin resmi hükümdar olarak tanınması.
- 1405 Timur'un ölümü.
- 1407 Şahruh'un hükümdar oluşu.
- 1409 Artuklu Mardin (veya İl-Gazi) kolunun sona ermesi.
- 1414 Delhi'nin idaresini Seyidi Hızır Han'ın ele geçişi.
- 1415 Kara-Koyunlu'ların Kazvin ve Sultaniye'yi idareleri altına almaları.
- 1420 Ulu Bey'in Semerkand'da bir rasathane kurması-Kara-Koyunlu hükümdarı Kara-Yusuf'un ölümü.
- 1421 Azerbaycan'ın Timurlular devletine bağlanması.
- 1430 Kırım hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'ın han oluşu.
- 1431 Ebul Hayr Han'ın Harzem'e hakim olması.

- 1435 Ak-koyunlu hükümdarı Osman Bey'in ölümü.
- 1457 Kazan Hanlığı'nın Kuruluşu.
- 1440 Kasım Hanlığı'nın Kuruluşu.
- 1446 Kara-koyunlu Cihan-Şah'ın, Bağdat'ı ele geçişi.
- 1447'ye **Doğru** Ebül Hayr Han'ın Seyhun dolaylarından Özkend'e kadar hakim olması.
- 1447 Uluğ Bey'in hükümdar oluşu.
- 1453 (29 Mayıs) İstanbul'un Türkler tarafından fethi ile Doğu Roma (Bizans) imparatorluğu'nun sona ermesi-Orta çağın bitip Yeni çağın başlaması.
- 1453 Ak-koyunlu Uzun Hasan'ın hükümdar oluşu.
- 1453 Uzun Hasan'ın Diyarbakır'ı ele geçirmesi.
- 1457 Cihan Şah'ın, Uzun Hasan'a Mardin'de yenilmesi- Uzun Hasan'ın Hasankeyf'teki son Eyyubi hükümetini ortadan kaldırması.
- 1466 Astrahan Hanlığı'nın kuruluşu.
- 1468 Ak-Koyunlu başkentinin Tebriz'e nakledilmesi-Ebül Hayr Han'ın ölümü.
- 1469 Kara-Koyunlu devletinin yıkılması- Timurlu Ebu Said'in Uzun Hasan'a yenilerek esir düşmesi-Mengli Giray'ın Kırım Hanlığı'na hakim olması-Mirza HüseyinBaykara'nın hükümdar oluşu.
- 1473 Otlukbeli savaşı.
- 1475 Kırım Hanlığı'nın Karadenizde'ki limanı Kefe'yi Osmanlılar'ın işgali.
- 1478 Uzun Hasan'ın ölümü.
- 1487 Muhammed Emin'in, Kazan hanı oluşu.
- 1500 Muhammed Şibani'nin Maveraünnehir'i ele geçirmesi.
- 1501 Özbek Han'ın Muhammed Şibani'nin ölümü-Ali Çir Nevai'nin ölümü.Ak-koyunlu devletinin ikiye ayrılması.

- 1502** Şah İsmail Safave'nin Tebriz'i zapt ederek Ak-Koyunlu devletini ortadan kaldırması.
- 1506-1507** Özbek Hanı Muhammed Şibani'nin, Belh ve Herat şehirlerini alması.
- 1507** Özbekler'in Herat'ı zapt etmesiyle Timurlu devletinin yıkılışı.
- 1512-1520** Hive Hanlığı'nın kuruluşu.
- 1515** Kazan'ın Rus saldırısına uğrayarak tahrip edilmesi.
- 1517** Yavuz Sultan Selim'in, son Abbasi halifesi Mütevekkil'i İstanbul'a getirmesi, halifeliğin Osmanlılar'a geçmesi.
- 1519** Zahireddin Babur'un Hindistan'a gelişi.
- 1521** Kazan hanlığı'nın Kırım hanlığı'na tabii oluşu.
- 1522** Fransa kralının, SF.Jean şövalyelerine malta adasını vermesi.
- 1530** Babur'un ölümü.
- 1535** Mümayun'un Malua ve Handeş ülkelerini alması.
- 1540** Hümayun'un Lahor'u Hind-Türk imparatorluğu topraklarına katması.
- 1543** Turfan hanı Mansur'un ölümü.
- 1552** Kazan Hanlığı'nın IV. İvan tarafından Moskova'ya bağlanması-Kasım hanlığının Rus nüfusu altına tamamen girmesi.
- 1554** Astrahan Hanlığı'nın Rusya'ya İlhak edilmesi-Hümayun'un Hindistan dışındaki, istilaya uğrayan ülke topraklarını yeniden ele geçirmesi.
- 1555** Hümayun'un Delhi'yi geri alması.
- 1556** Sibir Hanlığı'nın kuruluşu.
- 1563** Küçük Han'ın, Sibir'i Yedigöller Han'dan alması.
- 1565** Kaşgar Han'ı Abdürresid'in ölümü.
- 1581** Ruslar'ın Sibir Hanlığı'nı istilaya başlaması.
- 1584** Küçüm Han'ın, Ruslar'ı ağır bir yenilgiye uğtarması.

- 1599** Buhara Hanlığı'nın kuruluşu.
- 1600** Sibir Hanlığı'nın ortadan kalkması.
- 1613** İngilizlerin, Hindistan'ın Sürat limanında bir yer açmaları.
- 1687** Adil-Şahlar hükümetine Hind-Türk imparatorluğu tarafından son verilmesi.
- 1710** Hokand Hanlığı'nın kuruluşu.
- 1723** Hind-Türk imparatorluğun, Delhi ve Haydarabad olmak üzere, ikiye ayrılması.
- 1739** Kuzey Hindistan ve Delhi'nin Nadir Şah tarafından zapt edilmesi.
- 1747** Hive Hanlığı'nın, Nadir Şah zamanında İran'a bağlanması.
- 1758** Hokand Hanlığı'nın Çin'in yüksek hakimiyetini tanınması.
- 1766** Hindistan'da idari hakimiyetin İngilizler'e geçmesi (Allah abad antlaşması)
- 1857** Hindistanda "Sipahi" isyanı.
- 1864** "Kan-su Müslümanları"nın isyanı.
- 1866** Çin'e karşı, Yakup Bey (Atalık Gazi) idaresindeki isyanın başlaması.
- 1868** Hokand Hanlığı'nın Rus himayesini kabul zorunda kalışı.
- 1870** Kaşgar Han'ı Yakub'un, Sultan Abdülaziz'e elçiler göndererek bağlılığını bildirmesi.
- 1876** Hokand Hanlığı'nın Ruslar tarafından kaldırılışı.
- 1877** Türkistan'da Yakup Han'ın ölümü-İngiltere kraliçesi Vivtoria'nın, Hindistan İmparatoriçesi ilan edilmesi.
- 1895** "Salar kabilesi" isyanı.
- 1920** Hive Hanlığı'nın Sovyet Rusya tarafından işgali-Buhara Hanlığı'nın Sovyetler tarafından ortadan kaldırılması.
- 1944** Kırım Türkleri'nin, Sovyet Rusya Hükümeti tarafından, Asya'nın çeşitli uzak bölgelerine dağıtılması.

(Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 222'den 232'ye)

3.43.9. Çizelgeler

1960'dan 1980'e liselerde okutulan tarih ders kitapları çizelgeler yönünden incelendiğinde, göze çarpan odur ki, ders kitaplarında bu yardımcı unsurun düzenli olarak her ünite de yer almadığını görmekteyiz .

Çizelgelerin ders kitaplarında uygun yerde kullanılması hem öğretmene hem de öğrenciye kolaylık sağlayarak, eğitim-öğretim ortamını daha verimli hale getirecektir.

Çizelgeler, başlangıçta ders kitaplarında kullanılmamıştır. 1931 yılından sonra okutulan Tarih I, Tarih II, Tarih III ve Tarih IV kitaplarından sonra, ders kitaplarından kullanıldığı görülmektedir (Akalın, 2007: 183).

Araştırmaya dahil edilen yıllar içinde tarih ders kitaplarında çizelgeler, daha çok, padişahların soy kütüğünü göstermede kullanılırken, araştırmada örneklem olarak seçilen, Kemalist çerçeve, Türk-İslam çerçevesi ve Batı (Avrupa) çerçevesinde çok kısıtlı kullanıldığı ya da hiç kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Aşağıda Müslüman-Türk çerçeve kapsamında bir ders kitabında yer alan çizelge örneği verilmiştir.

Çizelge I. Oğuz Boyları

ÜÇOKLAR

<u>DENİZ HAN</u>	<u>DAĞ HAN</u>	<u>GÖK HAN</u>
Kınık ←	Üregir ←	Beçene ←
Yılva ←	Eymür ←	Çepni ←
Bügdüz ←	Alayuntlu ←	Çavundur ←
Iğdır ←	Salur ←	Bayundur ←

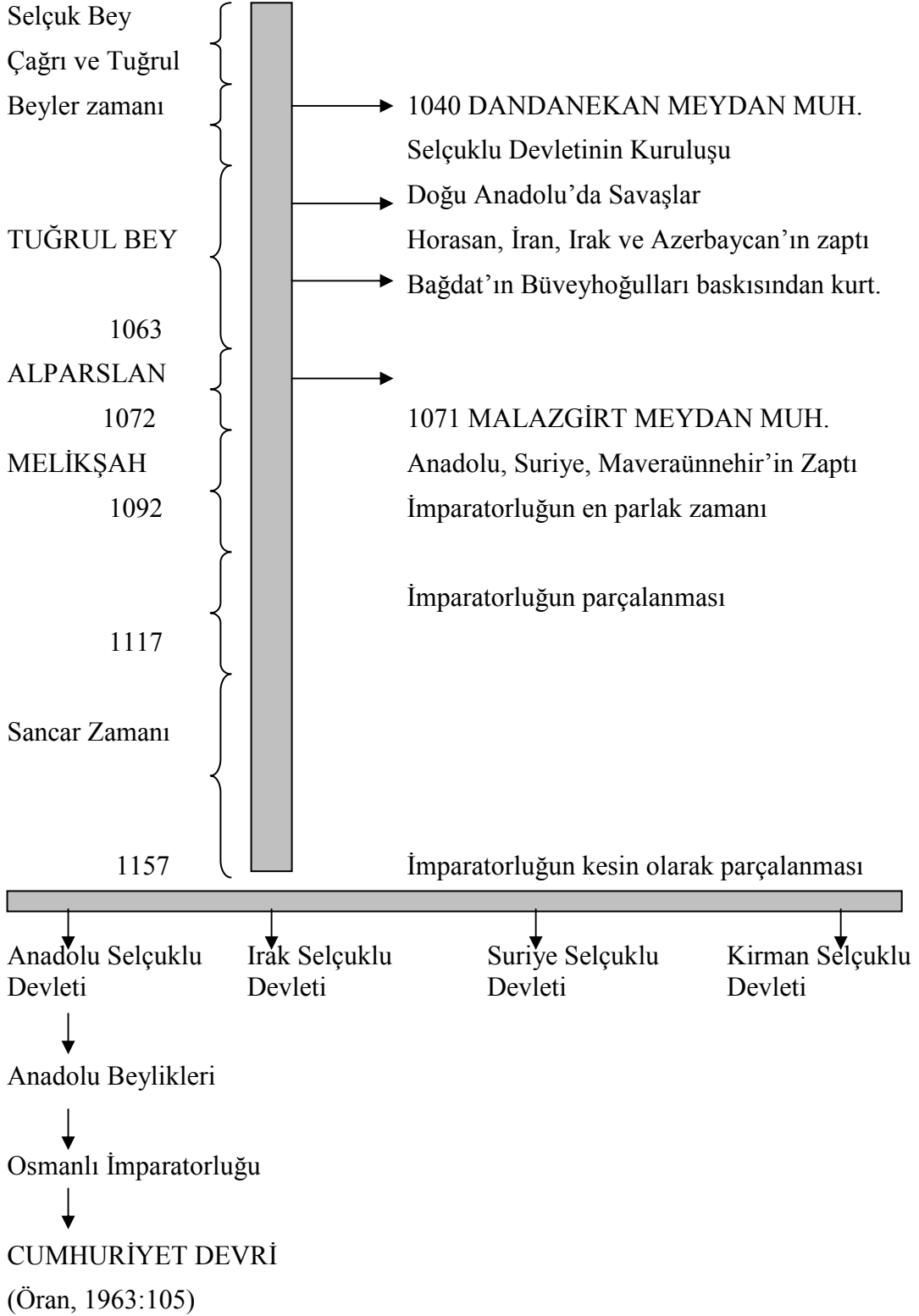
OĞUZLAR

BOZ OKLAR

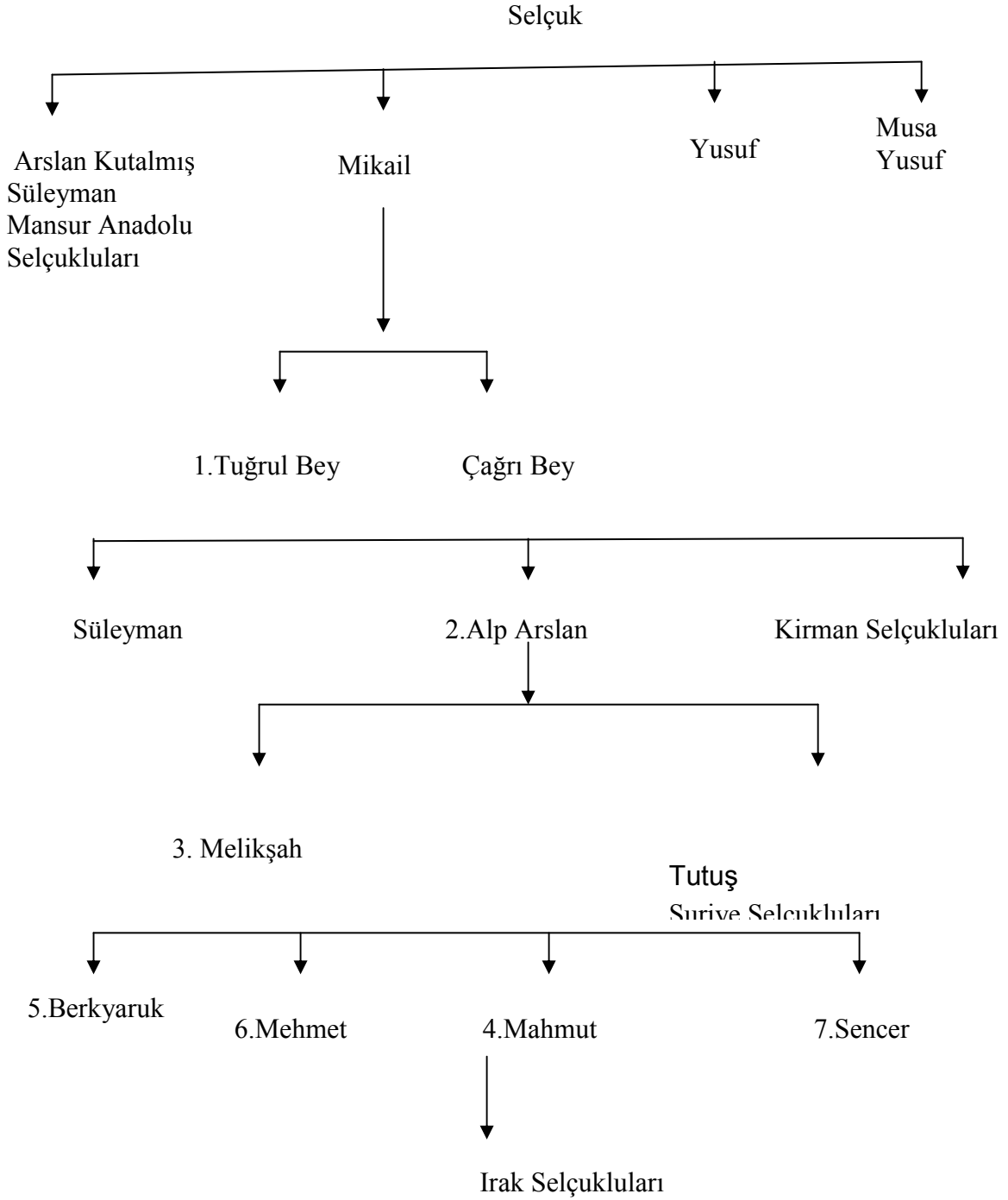
<u>YILDIZ HAN</u>	<u>AY HAN</u>	<u>GÜN HAN</u>
Kızık ←	Yaparlu ←	Evli ←
Karkın ←	Töger ←	Alka ←
Beydil ←	Dodurga ←	Bayat ←
Avşar ←	Yazır ←	Kayı ←

(Akşit, 1973: 92)

Çizelge II. Selçuklulardan Cumhuriyete

Çizelge III. Selçuklular

(Akşit,1973:102)

3.44. Dil ve Anlatım Uygunluğu

Bir ders kitabında anlatımın sade (yalın) olması, kurulan cümlelerin kısa ve anlaşılır olması aranan özelliklerdendir. Özellikle tarih dersi gibi, düz anlatımın yoğun olarak kullanıldığı derslerde bu özelliklere dikkat etmek hem öğrenciye, hem de öğretmene kolaylık sağlayacaktır.

Kalabalık öğrenci kitlesine hitap eden ders kitaplarındaki akıcı anlatım tarzı, dersin öğrenci tarafından sevilmesine olanak tanıyacaktır. Ders kitaplarındaki anlatımın sadeliği yanında, dersi öğrenciye sunan öğretmenin de bu konuda titizlik göstermesi önem taşımaktadır.

1960'dan 1980'e Orta öğretimde okutulan tarih ders kitapları incelendiğinde anlatım yalındır ya da karmaşıktır demek pek kolay değil, çünkü anlatım tarzı, ders kitaplarında yazardan yazara farklılıklar göstermektedir.

Ders kitaplarındaki konuların anlatımı, uzun uzadıya incelendiğinde en başta konuların siyasal ve diplomatik ağırlıklı anlatılması konuların anlaşılmasını güç hale getirmektedir. Bu alanlara ağırlık verilmesi, kitaplarda, savaş, antlaşma, yer, padişah, kral adlarına da fazla yer verilmesini gerektirdiği için isim fazlalığı doğmaktadır.

1960'lı yıllarda okutulan ders kitapları, 1970'li yıllarda okutulan ders kitaplarına göre anlatım açısından daha karmaşıktır.

Müfredatın kitaplarda çok yoğun olması da anlaşımı güçleştirmektedir. Ünitelerin konu içerikleri de anlatım tarzını etkilemektedir. Örneğin siyasi ağırlıklı konular, kültür ve uygarlık konularına göre daha karmaşık ve anlaşımı daha da güçtür.

Bu değerlendirmeler yapılırken, sözü edilen dönemi de göz önünde bulunduracak olursak, içinde bulunulan dönem gereği bunlar anlayışla karşılanabilir.

3.45. Kompozisyon Bütünlüğü

1960'dan 1980'e Orta öğretimde okutulan tarih ders kitaplarının konu olarak yoğun olması, isim çokluğu gibi nedenler bilgilerin öğrenci tarafından algılanmasını güçleştirmiştir.

Bu dönemde okutulan tarih ders kitapları askeri ve siyasi alanlara düzenli bir biçimde yönelirken, kültür ve uygarlık konularında aynı düzenlilikten söz edilemiyor. Kültür ve uygarlık konuları, bazı kitaplarda konunun en sonunda verilirken, bazılarında aralara sokulmuş ya da bu alanların anlatımına, konu aralarında çok az yer verilmiştir. Siyasi ve askeri konuların anlatımında daha düzenli davranıldığı gözlemlenmektedir.

Başlangıçta tarih ders kitapları başlıca iki biçimde basılıyordu. Bunlar Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmani'dir. Bu kitaplardan Tarih-i Umumi Genel Dünya konularını kısaca anlatıyordu. Tarih-i Osmani ise adı üzerinde Osmanlı tarihi konularını ele almaktaydı. Bu kitapta konular her padişaha göre ayrı dönemler halinde anlatılmıştır (Akalın, 2007: 185).

İnceleme konusu olarak ele alınan Kemalist çerçevede, kimi ders kitaplarında ünite, Türk adının manası, Türklerin ilk ortaya çıktıkları yer ile başlatılırken, çoğu ders kitabında ise Büyük Hun Devleti ile başlamış, Göktürk ve Uygur Devleti'nin siyasi yapıları ile devam edilmiş kültür ve uygarlık konuları ile de ünite sonlandırılmıştır.

İnceleme konusu olarak ele alınan Müslüman-Türk çerçeve ve Avrupa (Batı) çerçevesinin anlatımında da, çoğu ders kitabında aynı sıranın izlendiği görülmektedir:

Osmanlı imparatorluğundan tüm kurum ve kuruluşları ile çökmüş bir miras olan Cumhuriyetçi ve demokrat kadrolar ülkede siyasi alt yapıyı oluşturmuş, sıra eğitim ve kültürel alandaki alt yapıyı oluşturmaya gelmişti. Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) kanunu ile, eğitim faaliyetlerini tek elden planlamak ve bu alandaki kargaşayı önlemek amaçlanmıştır. Bu kanun ile birlikte Türkiye'deki bütün eğitim-öğretim kurumları **Milli Eğitim Bakanlığına** bağlanmıştır (3 Mart 1924).

1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk harfleri kabul edilmiş, Arap harfleri yerine, Latin harflerinin kullanımına geçilmiştir. Böylelikle ülkede okuyup – yazmayı kolaylaştırma ve yaygınlaştırma amaç edinilmiştir.

Atatürk'e göre dil bağımsızlığı siyasal bağımsızlığın bir parçasıdır. Atatürk, Türk dilini kendi milli benliğine kavuşturmaya ve kendi benliği içinde zenginleştirerek kültür dili haline getirmeye 1932'de **Türk Dili Tetkik Cemiyet'ini (Türk Dil Kurumu)** kurarak karar vermiştir. 26 Eylül 1932'de Birinci Dil Kurultay'ı toplanmış, Türk dili üzerinde yapılacak çalışmalar planlanmıştır.

Osmanlı tarihi ve İslam tarihinden oluşan tarih öğretiminin de değişmesi gerekiyordu. Türklerin sarı ırktan, dolayısıyla ikinci sınıf insanlar sayılarak medeni kabiliyet ve özellikten yoksun olduğu yönündeki iddiaların ileri sürülmesi, ümmetçi tarih anlayışından milli tarih anlayışına geçilmek istenmesi, Türk tarihinin 1071 Malazgirt meydan savaşı ile değil de orta Asya'dan başlatılması gerektiği gibi düşüncelerle, M. Kemal Atatürk tarih alanındaki çalışmalar yapmaya, yaptırmaya büyük önem vermiştir.

Türk tarihi ile ilgili araştırmaların sürekliliğinin sağlanması, Türk tarihi hakkındaki yanlış bilgilerin düzeltilmesi amacıyla **Türk Tarih Kurumu** kurulmuştur. (15 Nisan 1931) Bu iş ile ilgilenmesi içinde M. Kemal Atatürk özellikle prof. Dr. Afet İnan'ı görevlendirmiştir.

Araştırma içerisinde 1960 ile 1980 yılları arasında Türkiye'de Tarih Eğitiminin yeri ve sorunları incelenmiştir. Sözü edilen tarihlerde Türkiye'deki tarih eğitiminin yeri ve sorunlarına genel olarak değinilmiş, daha sonra bu tarihlerde dokuz lise ve ikisi ortaokullarda okutulmuş olan onbir ders kitabı örneklem olarak seçilmiş ve incelenmiştir. Ders kitaplarında örnek ünite olarak **Kemalist çerçevede**, Türklerin tarih sahnesine çıkışları Orta Asya'nın sınırları, Büyük Hun İmp. (Kutluk) Uygurlar ve ilk Türk devletleri'nin Kültür ve Uygarlık konuları incelenmiş.

Türk-İslam çerçevesindeki boyutta örnek ünite olarak Büyük Selçuklu İmp. 'nun Kültür ve Uygarlık konuları incelenmiş.

Avrupa (Batı) çerçevesindeki boyutta XV. Ve XVI. Yüzyılda Avrupa ünitesi örnek ünite olarak seçilmiştir.

Milli Eğitim Bakanı Hikmet Uluğbay tarih eğitimi ile ilgili düşüncelerinde şunları söylüyor:”Tabiatıyla, ders programlarımızda yapılması gereken şey, bilimsel araştırmalara dayanan, gerek ülkemizin arşivlerine gerekse de diğer ülkelerin arşivlerine girmek suretiyle, tarihimizin belgelere dayanan, ayrıca sebep- sonuç ilişkilerini irdeleyen ve onlar üzerinde karşılaştırmaya imkan verecek şekilde araştırılmasıdır. Daha sonra da bunların ders kitapları haline getirilmesidir.”

Tarih ders kitapları tarih öğretiminde evrenselliği ve objektifliği yakalayarak, en azından yakalamaya çalışarak işlevini yerine getirmiş olacaktır. Öğrencileri yükseköğretime hazırlayan ders kitapları bu bağlamda çok önemli sorumluluklar yüklenmektedir.Öğrenci, öğretmenin ve ders kitabının yardımıyla önyargılardan uzaklaşarak, tarihi olayları neden-sonuç ilişkisi içinde sorgulayarak öğrenmeye çalışacaktır.

Araştırmanın kapsamı içinde tebliğler dergisi taranarak lise tarih programlarına ulaşılmıştır. 1960-1980 yılları arasındaki tarih programlarında öncelikler müfredatın çok yoğunlaştırılması biçimlerde hazırlandığı göze çarpmaktadır. Tarih programları içinde Lise 2. sınıf konularının yoğun bir biçimde olduğu göze çarpmakta, Osmanlı tarihi konuları geniş kapsamlı olarak 2. ve 3. sınıflarda dağıtılmıştır. 1974 programı diğer programlardan farklılık göstermiş, Osmanlı İmp. Konuları biraz daha daraltılmış, yakınçağ tarihine ağırlık verilmiştir.

Fransız tarihçi Etienne Copeau şöyle diyor:” Tarih kitaplarındaki en büyük değişim 1985 yılında olmuştur. Bu tarihe kadar Kemalist dünya görüşüyle verilen Tarih, bundan sonra Türk-İslam sentezine kaymıştır” yorumunu yapıyor.

Türkiye’deki tarihçiler, tarih eğitimi ile ilgili değişik yorumlar yapıyor. İlhan Tekeli: “ genel olarak ortaöğretimin sürekli olarak kalite kaygısından ödün vermesi ve yüzeyselleşmesidir. Bu yüzeyselleşme beraberinde tarih yazımına salt bir ideolojik bir yönlendirme aracı olarak bakılmasını da getirmiştir” diyor.

İlber Oltaylı, “Tarih öğretimi için yazılacak kitaba ilişkin sorunlar” bildirisinde şöyle diyor: “ Ünlü sentezlerin, üniversal büyük tarih kitaplarının, yani üniversal değerde büyük sentezlerin yaratılmadığı toplumlarda çocuk kitabı da yazılamaz, okul kitabı da yazılamaz” diyor.

1960'dan 1980'e kadar geçen dönem Türkiye'deki iktidar ortamının sık sık değiştiği dönemlerdir. Buna paralel olarak sözü edilen dönemlerde, Türkiye'de Milli Eğitim Bakanları'da sık sık değişmiştir. Eğitim alanında yapılan birçok yenilik ve atılımlar olmuştur. Bunlar içinde başarıya ulaşan yenilikler de olmuş, değiştirilenlerde, yarım kalanlarda.

Araştırmada 1960'dan 1980'e lise ve ortaokullarda okutulan tarih ders kitapları örneklem olarak seçilmiştir.

Kemalist çerçevede, Türklerin anayurdu ve göçleri konusuna ders kitaplarının hepsi yer vermemiştir. Niyazi Akşit'in yazdığı lise tarih 2 ders kitabı üniteyi Hunlar konusu ile başlatmıştır."Türk" adının anlamı birçok ders kitabında yer almamıştır (Atsız ve Oran, 1960, Akşit, 1973, Akşit ve Oktay, 1952).

Bedriye Atsız-Hilmi Oran'ın yazdıkları lise tarih 1 ders kitabında "Türkler'in anayurdu orta Asya'dır." denmiş ve bu bilgilerine "tarih devirleri boyunca buralarda daima Türkler'in yaşaması, tarih öncesi devirlerine ait bulunan iskeletlerin kafataslarının brekisefal olması ve bugünkü Türk milletlerinin kafatası ölçüsüyle uygun düşmesi gibi ifadelerle açıklık getirmişlerdir.

"Türk tarihinin karakteri, Türk adı, Türk adının manası, Türkiye konularına dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının hepsinde rastlamak mümkün değildir. Bu konular, ders kitabı yazarlarından İ. Kafesoğlu ve A.Deliorman'ın yazdıkları lise tarih ders kitabında yer almaktadır."Türk sayısı, Türklerin anayurdu, milattan sonra Türk göçleri konuları ise dönem içerisinde incelenen tüm ders kitaplarında düzenli bir biçimde yer alan konulardandır.

Türk sayısı ile ilgili ortak görüş tüm ders kitaplarında:" Türkler yeryüzündeki üç beyaz ırk grubundan "Europid" adı verilen grubun "Turanid" tipindedir. İncelenen ders kitaplarının tümünde "Türkler'in anayurdu orta Asya'dır" ifadesi yer almış, Orta Asya'nın sınırları belirtilmiştir.

Milattan sonraki Türk göçlerinin yapılış amacı Orta Asya ikliminin bozulması olarak verilmiş, bazı ders kitaplarındaki göçlerin yapılış amacı olarak salgın hastalıklar, savaşlar, açlık vs. konularına yer ayrılmıştır. Göçlerin nerelere yapıldığı ile ilgili olarak İ.Kafesoğlu ve A.Deliorman, göç yönlerini ayrıntılı olarak vermiş, N.Akşit-E.Oktay göç alanlarını doğu, güney ve batı olmak üzere üç bölgeye

ayırıştır. Diğer yazarlar göçlerin sebepleri üzerinde dururken, göçlerin nerelere yapıldığına ilişkin bir bilgi vermemiştir.

Hun imparatorlukları ünitelerinin anlatımı, incelenen ders kitaplarının hepsinde aynı tutarlılığı göstermemiştir. Hunlar ünitesi ile ilgili olarak en ayrıntılı bilgi Kafesoğlu-Deliorman'ın yazdığı Tarih I ders kitabıdır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 84). Bedriye Atsız ve Hilmi Oran'ın yazdıkları Tarih I ders kitabındaki Hunlar ile ilgili bilgiler çok kısıtlıdır (Atsız ve Oran, 1960: 19-22). Niyazi Akşit'in yazdığı Tarih II ders kitabı ise üniteyi Avrupa (Batı) Hunları ile başlatmıştır (Akşit, 1973: 6-7-8-9).

Bir ders kitabı, Hunlar ile ilgili konunun anlatımına "Hun" kelimesinin anlamını açıklayarak başlamıştır (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 85).

Tüm ders kitaplarında, Hun imp.'nun kuruluş tarihi ilgili kesin bir bilginin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hunlar'ın en büyük düşmanı Çinlilerdir bilgisi her kitapta yer almaktadır. Ders kitapları Asya Hun İmp.'nu anlatırken "Metem" üzerinde çok ayrıntılı durmuştur.

Çin'in Türk akınlarını durdurmayı başaramayınca ünlü Çin Seddini meydana getirdikleri bilgisi (M.Ö 214) her ders kitabında yer almıştır. Çin Seddi'ne rağmen Türk akınlarını durduramayan Çinliler'in siyasi entrikalar ile Hun imparatorluğu'nu içten yıkmayı başardığı bilgisi ortak görüştür.

1960'dan 1980'e ortaöğretimde okutulan tarih ders kitaplarında Avrupa Hunları konusu Asya Hunları'na göre daha kısıtlı yer almıştır. Ağırlık Attila dönemindedir. Attila döneminin siyasi ve askeri başarılarına ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

Kemalist çerçevede ele alınan ikinci ünite başlığı, Göktürk imparatorluğudur. Göktürkler ile ilgili ünitelere incelenen dönemler içerisinde ders kitaplarının hepsinde rastlanılmamıştır.

Göktürkler'in kurulduğu sınırlar verilmiş, Göktürkler ile ilgili olarak ders kitabı yazarlarının üzerinde durduğu en önemli özellik bu imparatorluğun kendilerine ait bir yazıları olduğu ve tarihini kendi yazılarımızdan öğrendiğimiz, Türk kültürünün en iyi temsilcileri olduğu bilgisidir.

Ders kitabı yazarları Göktürklerin çıkışını anlatan Ergenekon destanına geniş yer vermişler, bu destanda alıntılar yapılmış, destan konu aralarında verilmiştir. Ergenekon destanı'nın ünite sonlarında okuma parçası olarak verilmesi daha uygun olabilirdi.

Ders kitaplarında Göktürklerin kuruluş, yükselme, siyasi ilişkileri anlatılırken konu aralarında, kitabelerden yada destanlardan alıntılara yapılarak konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Orta Asya'da kurulan ikinci büyük imparatorluk Göktürk imparatorluğu'dur. Bu imparatorluğun da en önemli düşmanı Çinliler olmuştur.

II. Göktürk (Kutluk)'ler anlatılırken de üzerinde durulan en önemli kısımlar Bilge Kağan, Kültigin , Vezir Tonyokuk ve bunlar zamanında dikilen Göktürk kitabeleridir. Göktürk kitabeleri Türk tarihi açısından, bize kalan en eski ve en önemli eserler olmasına rağmen, bu kitabelerin içeriği ile ilgili yeterli bilgi verilmemiştir

Uygurlar ünitesi ile ilgili olarak ders kitaplarının sadece birinde “Uygur” sözcüğünün anlamına değinilmiştir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 149).

Ders kitaplarının tümünde Uygurların nerelerde kuruldukları ile ilgili olarak bilgiler yer almaktadır. Dönem içersinde incelenen tarih ders kitaplarında Uygurlar konusu, Hun imparatorluğu ve Göktürk imparatorluğu kadar geniş yer almamaktadır. Uygurlar ile ilgili en çok üzerinde durulan kısım Uygurların ilk defa diğer Türk devletlerinden farklı olarak yerleşik hayata geçmeleri, Manihaizm ve Buda dinini benimsemiş olmaları bilgisidir.

Kemalist çerçevede İslamiyet'ten önceki Türk devletleri ile ilgili olarak son kısımda medeniyet ve kültür konuları incelenmiştir. Ders kitaplarında kültür ve medeniyet arasındaki farka sadece bir ders kitabında değinilmiştir (Kafesoğlu ve Deliorman, 1977: 187-190).

Kültür ve Uygarlık çerçevesinde Devlet örgütü anlatılırken “Eski” Türklerde siyasi teşkilatlanmanın en üst kademesini “il” meydana getiriyordu ifadesi ortak bir ifadedir.

Din ve törenler konusu ile ilgili olarak ders kitaplarının tümünde eski Türklerin Şamanizm ve Gök tanrı dinine inandıkları bilgisi verilirken İ. Kafesoğlu ve

A. Deliorman'ın yazdıkları ders kitabı farklı bir görüşte bulunarak şu ifadelere yer vermiştir. “Eski Türkler Şaman değillerdi. Ancak Türk inancı ile, XI. – XII. Yüzyıllarda Türkler arasına giren Şamanlık arasında hayret verici bir uyum olmuştur. Eski Türklerde totemcilik’ de yoktu. Kurt’un ata tanınması eski Türk inancının totemciliğe dayandığına delil sayılmış ise de doğru değildir. Çünkü Türkler kurt’a tapmamışlardır. “ifadelerine yer vermiştir. Eski Türk inancı ile ilgili olan genel görüş eski Türk inancının İslamiyet ile benzemesidir.

Eski Türklerin yaşayışları ve askerliği ile ilgili olarak ders kitaplarının tümünde, doğan her bireyin asker sayıldığı, askerliğin ayrı bir meslek olarak görülmediği, Türklerin kullandıkları savaş tekniklerinin düşmana önce pusu kurup daha sonra hücum etmeleri bilgileri tutarlılık göstermektedir. İslamiyet’ten önceki Türk devletlerinin göçebe bir yaşam tarzı sürdükleri, Uygurlar ile birlikte yerleşik hayata geçtikleri bilgisi yaşayışları ile ilgili verilen ortak bir veridir.

Tüm ders kitabında yazı ve fikir hayatı ile ilgili olarak Göktürkler’in Uygurlar’ın yazılarından söz edilmiş, Göktürk kitabeleri ile ilgili geniş bilgiye yer verilmemiştir. Oğuz Kağan destanı ile ilgili bilgiler yer almıştır. Eski Türk devletlerinin ticari ilişkilerinde Çin ile ticaretten söz edilmiştir.

Sonuç olarak, Kemalist çerçevede incelenen İslamiyet’ten önceki Türk devletleri konularının anlatımı, siyasi ve askeri yoğunlukta işlenmiş, kültür ve uygarlık konuları askeri ve diplomasi konuları kadar ayrıntılı olarak anlatılmamıştır. Savaş, antlaşma, hakan, yer isimlerinin fazla olması öğrenmeyi güçleştireceği ve karmaşık hale getireceği için isim fazlalıklarının konuların anlatımından çıkarılması daha uygun olacaktır.

Ders kitaplarındaki anlatımın Türk-İslam sentezi çerçevesinde, örnek ünite olarak Büyük Selçuklu İmparatorluğu seçilmiştir. Dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının hemen hemen hepsi Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Türk ve Dünya tarihi açısından önemine değinmiştir. B. Selçuklu imparatorluğu ile ilgili ortak nokta, İslamiyet öncesi ve sonrası kurulan bütün Türk devletlerinin kökünün, Oğuzlardan geldiği bilgisidir. Oğuzlar ile ilgili olarak anlatılan ananeye bütün ders kitapları yer vermiştir. Ders kitabı yazarları Oğuzlar’ın Müslüman olması ile ilgili bilgilere yer

vermiş, bunun nedenleri üzerinde durmuştur. Niyazi Akşit Oğuzlar'ın Müslüman olma nedenlerini siyasi sebeplere de bağlamıştır.

Büyük Selçuklu imparatorluğu'nun temellerinin atılmasını sağlayan Dandanakan savaşına dönem içerisinde incelenen tüm ders kitapları yer vermiştir. Ders kitapları Tuğrul ve Çağrı Beylere ve bunlar zamanında yapılan fetihlere geniş yer ayırmış, özellikle Abbasi halifesini Şii Büveyh oğulları'nın baskısından kurtarması ve böylelikle "Doğu'nun ve Batı'nın sultanı" ilan edilerek, Tuğrul bey'in İslam dünyası üzerindeki hakimiyetinin tasdik edilmiş olması ifadesi, bu dönemin ders kitaplarında yer almaktadır. Bir başka önemli zafer olan "Malazgirt" ders kitaplarında oldukça geniş bir biçimde yer almıştır. Ders kitaplarının tümü Sultan "Melikşah" dönemini B. Selçuklu imparatorluğu'nun en parlak devri olarak vermiştir.

B. Selçuklu imparatorluğu'nun "Kültür ve Uygarlık" ünitesi Kemalist çerçevede incelenen İslamiyet'ten önceki Türk ve Kültür uygarlığı'na göre daha ayrıntılı verilmiştir. Bu ünite dahilinde, B. Selçuklu Kültür ve uygarlığı, İslamiyet'ten önceki Türk Kültür ve Uygarlığı arasında bağlantılar kurularak anlatılmıştır. Bu imparatorluk zamanında yetişen önemli bilim adamları ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Sonuç olarak Türk-İslam çerçevesi dahilinde ele alınan Büyük Selçuklu İmparatorluğu ünitelerinde ağırlık askeri ve siyasi gelişmeler üzerindedir. Coğrafi yer isimlerinin fazlalığı göze çarpmaktadır. Kazanılan zaferlerin anlatımı yapılırken, daha yumuşak ifadelerin kullanılması, daha yerinde olacaktır. Örneğin Dandanakan savaşı konusu anlatılırken şöyle bir ifade kullanılmıştır: "Fırsatı kaçırmayan Tuğrul bey, ani bir baskınla Gazneliler ordusunu perişan etti" gibi ifadelerin kullanılması uygun değildir.

Son ünite olarak Avrupa (Batı) çerçevesinde, XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa ünitesi örnek olarak seçilmiştir. Sözü edilen yıllarda bu konu Lise III. sınıf konuları arasında yer almıştır. Bu dönemde Lise III. kitapları genel olarak Emin Oktay tarafından yazılmıştır. Farklı olarak H. Akın ve M. Çağatay Uluçay yazar grubunun ortaokullar için yazdığı Tarih III ders kitabı incelenmiştir. Emin Oktay ünite başında bu yüzyıllarda İngiltere, Fransa, İtalya. Gibi Avrupa devletlerinin

içinde buldukları siyasi yapı ile ilgili bilgiler vermiştir. Daha sonra Yeniçağ balarında Avrupa'da Bilim ve Teknik adı altında yapılan ilerlemeler ayrı başlıklar adı altında anlatılmış, Büyük Coğrafya keşiflerinin nedenleri maddeleştirilmiş, daha sonra üzerinde detaylı bir biçimde durulmuştur. Rönesans, reform ve bu yeniliklerin ilk başladıkları ülkeler ve yayıldığı diğer ülkeler ayrıntılı olarak anlatılmış, İtalya savaşları ile ünite sonlandırılmıştır.

XV. ve XVI. yüzyıl Avrupa tarihi başta Avrupa olmak üzere Türk-İslam dünyasını da yakından ilgilendiren gelişmelere sahne olmuştur. Bu ünitelerin anlatımı, ders kitaplarında diğer Avrupa ünitelerine göre daha yoğunluk göstermiştir. Bu yüzyıllarda Avrupa'da meydana gelen yenilik ve değişimler önce maddeleştirilmiş daha sonra bu maddeler üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Coğrafi keşifler, Rönesans ve reformun önce Avrupa'ya olan etkilerinden daha sonra da Türk-İslam dünyasına olan etkilerinden söz edilmiştir.

XV. ve XVI. yüzyılda Avrupa'nın Kültür ve medeniyet konuları ayrı bir ünite olarak değil de, konu aralarında verilmiştir. Özellikle Rönesans döneminde birçok ülkelere imza atan sanatçıları üzerinde, konu aralarında ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu sanatçı ve eserlerinin ayrı bir ünite olarak verilmesi daha uygun olabilirdi.

XV. ve XVI. yüzyıl Avrupa ünitesinin anlatımında ders kitapları resim ve harita kullanımı açısından zengindir. Kemalist çerçevede incelenen İslamiyet öncesi Türk Devletleri üniteleri ve Türk-İslam çerçevesinde incelenen B. Selçuklu imparatorluğu ünitelerinin anlatımı, resim ve harita bakımından yetersizdir. Ünitelerin anlatımı sırasında ders kitaplarında resim, harita, şekil'lerin kullanım zenginliğinin olması eğitim-öğretim ortamını daha verimli hale getirecektir.

BÖLÜM IV

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. 1960'tan 1980'e Kemalist çerçevede ele alınarak incelenen İslâmiyet'ten önceki Türk Devletleri ünitesinin anlatımında, konular savaş ve siyaset ağırlıklıdır. Devletlerin kuruluşları verilmiş, zafer ve yenilgileri üzerinde durulmuş, kültür ve uygarlık konularına, ders kitaplarının tümü yer vermemiştir.
 2. Savaş, antlaşma, hükümdar isimleri ve fethedilen yerler isim fazlalığına neden olmuştur. Gereksiz ve isimlerinden kaçınılması, önemli olanların verilmesi daha az karışıklığa neden olacaktır.
 3. Türk-İslâm çerçevesinde ele alınarak incelenen Büyük Selçuklu İmparatorluğu ünitelerinin anlatımı, İslâmiyet öncesi Türk Devletleri ünitesine göre daha düzenlidir. İncelenen tüm ders kitaplarında anlatımda aynı sıra izlenmiştir. Kültür ve uygarlık konularına geniş yer verilmiştir. Bu ünite de yine savaş ve barışlara, anlaşmalara, gereksiz yer isimlerine fazla yer verilmiştir.
 4. Avrupa (Batı) çerçevesinde ele alınarak incelenen XV. ve XVI.yüzyıl Avrupa ünitesinin anlatımında önce Avrupa'nın siyasi yapısı üzerinde durulmuştur. Bu dönemin yenilikleri olan Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform konularının anlatımı ders kitaplarında aynı sıra ile verilirken kültür ve uygarlık konuları ayrı bir ünite olarak değil de konu aralarında verilmiştir.
- Öğrenciyi ortaöğretimden yükseköğretime hazırlayan ders kitapları öğrenci ve öğretmene rehber vazifesini üstlenmiştir, bu bağlamda kitaplardaki tarih konularının anlatımı büyük bir titizlikle yapılmalıdır. Ünitelerin anlatımı öğrenciyi ezberden uzaklaştıran, öğrenciye konular arasında neden-sonuç ilişkisini kurduran, gereksiz ayrıntılardan kaçınan bir yapıda olmalıdır.
5. 1960'dan 1980'e incelenen ders kitaplarının çoğunda ünite başlarında hazırlık sorularına rastlanmamış, konuyu ana hatları belirlenerek anlatıma geçilmiştir. Ünite başlarında hazırlık sorularının bulunması, ve bu soruların öğrenciye daha önceden ödev olarak verilmesi, öğrenciyi derse hazır ve araştırmaya yönlendirmesi bakımından uygun olacaktır. Dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının çoğunun sonunda ünite ile ilgili olarak sorular bulunmaktadır. Bu soruları daha çok uzun ve ezbere dayalıdır. Soruların yoruma dayalı,

ezberden uzak, çoktan seçmeli olarak hazırlanması öğrenciyi ezberden uzaklaştıracak, bilgilerin yerinde kullanılmasını sağlayarak, unutmayı geciktirecektir.

6. Öğrenciyi yükseköğretime hazırlayan, bilgilerin temel oluşturmasını sağlayan ortaöğretim ders kitapları, hem öğrenci hem de öğretmen için vazgeçilmez yardımcı öğelerin başında gelmektedir. Kitaplardaki ünitelerin anlatımının gereksiz antlaşma, coğrafi isim, padişah, kral ismi gibi bilgilerden arındırılarak sade bir biçimde anlatılması, sert ifadelerden kaçınılması, kültür-uygarlık konularının yoğunluk kazanması, resim, harita vb. kullanılması eğitim-öğretim ortamını daha zevkli hale getirecektir.

KAYNAKÇA

ADEM, Mahmut

1993, **Ulusal Eğitim Politikamız ve Finansmanı.** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını Ankara.

AKALIN, Durmuş

2007, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşundan Günümüze (1924-2000) Lise Tarih Ders Kitaplarında Rusya'nın Yeri ve Türk-Rus İlişkilerinin İncelenmesi.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale

AKIN.H.ULUÇAY. M.Ç

1962, **Tarih 3.** Remzi Kitabevi İstanbul

AKŞİN, Sina

2005, **Çağdaş Türkiye 1908-1980.** Cem Yayınevi İstanbul

AKŞİT, Niyazi

1973, **Tarih Lise 2.** Remzi kitabevi İstanbul

AKŞİT, N. E.OKTAY

1952, **Tarih Lise 1.** Remzi kitabevi İstanbul

ASLAN, Erdal

1995, **Devrim Tarihi Ders Kitapları.** Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu,(Ed. Salih ÖZBARAN), Tarih Vakfı Yurt, Yay.İstanbul

ATSIZ, B. H. ORAN

1960, **Tarih lise 1.** İnkılap kitabevi İstanbul

AVCIOĞLU, Doğan

1962 **Yön Dergisi**

AYDEMİR, Ş. Süreyya

2001, **Tek Adam.** Remzi Kitabevi İstanbul

BAŞAR, Erdoğan

1999, **Milli Eğitim Bakanlarının İcraatları (1960-1971).**

BAŞGİL, A.Fuat İstanbul

1961, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri** İstanbul.

BAYBUR, Fuat

1945, (İkinci Basım) **Tarih Öğretimi**. Ankara

BEHAR, B.Ersanlı

1995, **Tarih Öğretiminde Türk Dünyası**

(Ed. Salih ÖZBARAN) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

BERKTAY, Halil

1995, **Dünyada Ve Türkiye’de Tarihçiliğin Durumu ve “Dilinin Evrenselleşmesi” Üzerine Düşünceler**. (Ed. Salih ÖZBARAN) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,

BEHAR, B.Ersanlı

1996 (İkinci Baskı) **İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu.(1928-1937)**, Afa Yay. İstanbul

BİLGİN, Nuri

1995, **“Kimlik Arayışı Olarak Ders Kitapları”,Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu** (Ed. Salih ÖZBARAN) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

COPEAUX, Etienne

1998, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993): Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**. (çev:Ali Berktay), İstanbul

CUMHURİYET’İN 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz

1973, Meb Yayınları

ÇÜNCÜ, ARZU

2007, **Türkiye’de 1980-2004 Yılları Arasında Ortaya Çıkan Siyasi Hareketlerin Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitelerine Etkileri**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale

DAĞLI, N.B. AKTÜRK

1988, **TBMM Hükümetler ve Programları**. Kütüphane Dokümantasyon Tercüme Müdürlüğü Yayınları, Ankara

DEMİREL, Özcan

2004, **Öğretme Sanatı**. Pegem Yayıncılık, Ankara.

ERDEM, Tahran

1982, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**. Milliyet Yayınları, İstanbul

ERTÜRK, Selahattin

1975, **Eğitimde Program Geliştirme**. Yelkentepe Yayınları, Ankara

GİRGİN, Kemal

1975, **Çağdaş Politika Ve Diplomasi El Kitabı**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

HACIEMİNOĞLU, Necmettin

1976, **Milliyetçi Eğitim Sistemi**. Töre Devlet-Yayınevi, Ankara.

HOBSBAWM Ericj.

Ocak-Şubat 1972. **“Ulusçuluk”**. (çev:Halil BERKTAY), Birikim, Sayı: 45-46

HÜKÜMET ve Programları 1960-1980

1988, Ankara

ISMARLAMA Ders Kitapları Üzerine Rapor

1976, Ankara Üniv. Basımevi, TDK. Yayınları Ankara

İNAN, Afet

1959 **Atatürk Hakkında Hatıralar, Belgeler**. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara

İNAN, Afet

1959, **Atatürk Ve Tarih Tezi**, Belleten, Cilt 3, Türk İş Bankası Yayınları,
KABAPINAR, Yücel

1995, **Kredili Sistem Ve Tarih Ders Kitapları** (ed. Salih ÖZBARAN) Tarih
Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KABASAKAL, Mehmet

1991, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)** Tekin Yayınevi

KAFESOĞLU, İ. A. DELİORMAN

1977, **Tarih Lise 1**. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

KAFESOĞLU, A. İ. DELİORMAN,

1977, **Tarih Lise 2**. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

KANTARCIOĞLU, Selçuk

1998, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**. TC Kültür
Bakanlığı / Kültür Eserleri, Ankara

KATOĞLU, Murat

2005, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat** (Çağdaş Türkiye)
Cem Yayınevi, İstanbul.

KİLİ, S. Ş. GÖZÜBÜYÜK

1985, **Türk Anayasa Metinleri.” Sened-İ İttifak’tan Günümüze”** Türkiye
İş Bankası Yayınları Ankara

KOÇAK, Kemal

1998, **Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Ortaöğretim
Kurumlarında Tarih Öğretimi, 1923-1992** (Doktora Tezi) Gazi
Üniversitesi, Ankara.

KOLOĞLU, Orhan

1995, **Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları.** (ed. Salih ÖZBARAN)Tarih Vakfı
Yurt Yayınları, İstanbul.

KÜÇÜKAHMET, Leyla

2003, **Öğretim İlke Ve Yöntemleri.** Ankara

KONGAR, Emre

1998, **12 Eylül Kültürü,** Remzi Kitabevi İstanbul

Maarif Vekaleti

1956, Ankara

MİLLAS, Herkül

1998, **Ulusal Kimlikler, Türkler, Yunanlılar ve Edebiyat Metinleri.** s:32

MUMCU, Ahmet (ed. İhsan GÜNEŞ)

1998, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I-II.** TC. Anadolu Üniversitesi
Yayınları, Açık öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir

OKTAY, Emin

1972, **Tarih Lise 3.** Atlas Yayınevi, İstanbul

OKTAY, Emin

1973, **Tarih Lise 3.** Atlas Yayınevi, İstanbul

OKTAY, Emin

1978, **Tarih Lise 3.** Atlas Yayınevi, İstanbul

OKTAY Emin

1979, **Tarih 2.** Atlas Yayınevi, İstanbul

OKTAYLI, İlber

1992, **“Resmi Tarihçilik Sorunu Üzerine.** Tarih Ve Demokrasi Cem
Yayınevi, İstanbul.

ORAN, Hilmi

1963 **Tarih 2**. Remzi Kitabevi, İstanbul

ÖZBARAN, Salih

1995, **Tarih Öğretimi Ve Ders Kitapları**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ÖZCAN, Demirel

2004, **Öğretme Sanatı**. Pegem Yayıncılık, Ankara

ÖZÇELİK, İsmail

1996, **Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler**. Özlem Matbaacılık, Ankara

ÖZDEMİR, Hikmet

2005, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980)**. Cem Yayınevi, İstanbul

PAYKOÇ, Fersun

1991, **Tarih Öğretimi**. Eskişehir

PERİN, Cevdet

1987, **Atatürk Kültür Devrimi**. İnkılap Kitapevi, İstanbul

SANER, Nejat

1975, **Atatürk Dönemi (19 Altın Yılın Öyküsü. (1919-1938))**, Milliyet Yayınları

SOYSAL, Mümtaz

1963, Yön Dergisi, s: 76

Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu

1995, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

TEKELİ, İlhan

1995, **Tarih Bilinci ve Gençlik**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

TEKELİ, İlhan

1998, **Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması**. Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

TİMUÇİN, Avşar

1995, **Doğru Bilinç Oluşturmakta Tarih Eğitiminin Önemi**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

T.B.M.M Hükümet ve Programları, Cilt III

T.C Başbakanlık DİE. Türkiye İstatistik Yıllığı , 1991, Ankara.

Tebliğler Dergisi,

18 Ocak 1971, s: 1640

Tebliğler Dergisi,

C:38, s: 1824

Tebliğler Dergisi,

C:39, s: 1900

YÜCEL, H.Ali

1993, **Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçler**. T.C Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri

Gazeteler

Dergi

Cumhuriyet

Yön

Hürriyet

Milliyet

Tercüman